

1/2011

Raporta/Rapport

Sámi logut mitalit 4

Čielggaduvvon sámi statistihkka 2011

Sámi allaskuvla
Sámi University College

norden

Sámi allaskuvla
Sámi University College

norden

Čujuhus: Hálloluohkká 45, NO-9520 Guovdageaidnu
Telefuvdna: +47 78 44 84 00
postmottak@samiskhs.no
www.samiskhs.no

Raporttat-čálaráidu ásahuvvui Sámi Instituhta raporttaid almmuheami várás. Sámi Instituhta laktojuvvui Sámi allaskuvlii 2005:s. Sámi allaskuvla vuodđuduvvui 1989:s, ja dat lea oahpahuš- ja dutkanášahuš man ulbmil lea sealluhit ja ovddidit sámi giela, kultuvrra ja servodateallima buotsámi perspektiivvas.

Denne skriftserien ble etablert for å formidle Nordisk Samisk Institutt (NSI) forskningsresultater. NSI ble tilknyttet Sámi allaskuvla / Sámi University College i 2005. Sámi allaskuvla ble etablert 1989. Sámi allaskuvla er en institusjon for høyere utdanning og har som formål å styrke og utvikle samisk språk, kultur og samfunnsliv sett i et allsamisk perspektiv.

Reports series was established in order to publish research findings of the Nordic Sámi Institute, which was affiliated with Sámi allaskuvla / Sámi University College in 2005. Sámi University College was established in 1989. It is an institution of high education and research. Sámi University College's purpose is to strengthen and develop the Sámi language, society and culture.

Raporta/Rapport 1/2011

Namma/Tittel/Title: Sámi logut muitalit 4. Čielggaduvvon sámi statistihkka 2010/

Samiske tall forteller 4. Kommentert samisk statistikk 2011

Olggošgovva/Omslagsbilde/Cover: Sámi allaskuvla

Hábmen/Utforming/Layout: Sámi allaskuvla

Deaddilan/Trykk/Print: Bjørkmanns, Alta

Jorgaleddjit/oversettere/translators: Merete Elle Utsi

Korrekturløhkki/korrekturleser/proofreader: Storsul Liv

ISBN 978-82-7367-029-8

© Sámi allaskuvla 2011

Raporta/Rapport 1/2011

Sámi logut muitalit 4

Čielggaduvvon sámi statistihkka 2011

Ovdasátni

Vuosttaš *Sámi logut mitalit* ilmmai 2008 čavčča. Norgga Sámediggi ja Bargo- ja searvadahttindepartemeanta lei jagi ovdal bidjan johtui barggu jahkásaččat almmuhit girjji mas sámi statistihkka čielggaduvvo. Biddjui fágalaš ovddasvástideaddji analysajoavku mii galggai bargat dáinna geahččalan-proševttain njeallje jagi. Dál lea njealljejagi áigodat gollán, ja galgá árvoštallojuvvot jotket go proševttain fásta ortnegin.

Mandáhtta maid analysajoavku oaččui álggahettiin lea oalle muddui mearridan *Sámi logut mitalit* fáttáid. Vaikko buot fáttát eai leat mielde juohke girjjis, de leat mii dan njealji girjjis mat leat ilbman, oktiibuot geahččalan fátmmastit visot fáttáid maid galggaimet. Odđa fáttát *Sámi logut mitalit 4* leat biras ja resursahálddašeammi, dutkan ja sohkabealeperspektiiva sámi statistihkas.

Guovdageaidnu, čakčamánnu 2011

Else Grete Broderstad

Magritt Brustad

Johan Ailo Kalstad

Paul Inge Severeide

Jon Todal

(jodiheaddji)

Čeahkkáigeassu

Čielgaseamos ja duodaleamos tendeansa sámegiela statistihkas mánáidgárddis ja skuvllas skuvlajagi 2010/11, lea njiedjan logus galle oahppi válljejit sámegiela nubbingiellan vuodđoskuvllas. Dat lohku lea njiedjan dán ge skuvlajagi, nugo lea dahkan jahkásaččat maŋemus vihtta jagi. Fága sámegiella nubbingiellan lea dál massán 38 % vuodđo-skuvlaohppiinis 2006 rájes. Davvisámegiella nubbingiella fágas lea ohppiid lohku njiedjan olles 40 % 2006 rájes.

Sámi kultuvrras ja servodagas lea luonddugeavaheapmi guovddážis. Sámi vuodđoealáhusain leat erenoamáš hástalusat dainna go boraspiret vahágahttet guohtonelliid. Mánngas vásihit sihke bohccuid ja sávzzaid stuora massima guohtumis nu váttisin ahte sii árvvoštallet heaittihit doaluideaset. Oallugat orrot dovdamet ahte boraspirehálddašeapmi váldá beali boraspirepolitihkas mii oaidu boraspirenáli. Dasa lea vuolgga eanas das go doaibmabijut maid leat evttohan hehttet vuostálasvuodaid orrot unnán realisttalaččat. Hálddahus bealistis dáhttu leat jáhkehahtti, ja vuoruhit lasihit gelbbolašvuoda boraspirenáli dutkama ja goziheami bokte.

Finnmárkkkuopmodat lea odđa guovllulaš hálldášánorgána. Vuosttaš jagit čájehit ahte Finnmarkkuopmodat ferte ruhtadit doaimmaidis iežas sisabođuiguin daid maid stáhta ovdal ruhtadii. Stuurimus dietnasat leat eanaláigguid divadiin ja minerálaid vuovdimiin. Báikkálaš hálldášánorganisašuvnnain leat lassánan hálldášandivadat Finnmarkku-opmodahkii ja fertejit maiddái ruhtadit luossatráhpáid ja sullásaččaid iežaset bušeahta bokte.

Rievssatbivdu lea njiedjan hirbmosit maŋemus jagiid, jáhku mielde danne go smávvafođđonálit leat njiedjan ja go lea leamaš garra bivdodeaddu guhka mánngga guovllus. Finnmarku lea riikkadásis stuurimus mearraluossabivddus ja dat lea ain dehálaš ealáhusdianas mánngasii.

Kapihtal čiekŋuda sámi-guoskevaš doavttergrádabuvttademiide Romssa universitehtas danne go dat lea dutkan- ja oahppoásahus riikkas mii go guoská sámi guoskevaš dutkamii, lea stuorimus fáttmasteami ja viidodaga dáfus. Daid guorahallan čájeha nana beroštumi sámi-guoski dutkamii. Vaikko duohta lohku sámi-guoski doavttergrádain lea máŋgga geardde unnit go ollislaš lohku, de lea sámi-guoski doavttergrádabuvttadeapmi juohke vihttajagiáigodaga 1990-2009 lassánan roahkka seamma ollu go ollislaš lassáneapmi lea universitehtas. Muhtun fágasuorggit leat seammás guorahallanáigodagas lihkestuvvan buorebut go earát doavttergráda-buvttademiid čadahemiiguin. Čilgehusat sáhttet leat máŋggat ja máŋggageardánat. Sámi-guoski doavttergrádabuvttadeami njeallje stuorimus fágasuorggi leat biologiija/fysiologiija, medisiidna ja dearvvašvuodadutkan, historjá ja arkeologiija. Vaikko leat čielgasit eanet doavttergrádat ollislaččat luonddudihtiin ja medisiidna dutkiin go humanisttain, servodatdihtiin ja juristtain, de lea veara mearkkašit ahte sámi-guoski buvttadeapmi fágasurggiin riektediehtagis ja humanioras dahket 25 % ja 21 % áššáiguoskevaš ollislašlogus dain fágain. Dan sáhtta geahččat dan oktavuodas ahte historjá, arkeologiija ja riektedieđa leat fágasuorggit mat leat váldán badjelasaset erenoamáš ovddasvástádusa sámi dutkamii, dain lea guhkesáiggi vuoruheapmi eksplisihhta strategiijaid bokte ja bargonávccalaš ovddideapmi addán bohtosiid. Sámi gielladiehtaga, giela ja girjjálašvuoda ja sámi giellateknologiija fágabirrasiin lea bestendilálašvuota ieža lágan go eará fágasurggiin. Dan dáfus lea erenoamáš dehálaš bargat dutkiidbestemiin ja láhčit dili sihkkarastit eanet doavttergrádabargguid. Vuoddun plánemii, odđa árjjaid bidjamii ja vuoruhemiide galggaše ráhkaduvvot jeavddalaččat oppalašgeahča-stagat/analysat sámi-guoski doavttergrádabuvttademiin sihke UiT:s, riikka dásis ja davviriikkalaš oktavuodas.

Muhtun surggiin SED-guovllus oaidnit ahte ii leat dássetvuota sohkaбелиid gaskkas. Dain surggiin lea dušše okta nissonbadjebáza jahkejuhkosis badjel 80 jagi. Jáhkehahttivuota 15-jahkásaččáide šaddat 75 jagi SED-guovllus loguid vuodul 2001 rájes 2005 rádjai, lea sámi dievdduide su. 56 % ja nissoniidda su. 80 %. SED-guovllus 2004-2008 vuostáiválde su. 5 % bargonávccahisvuodaoaju, muhto eanet dievddut go nissonat dan áigodagas. 2004:s vuostáiválde 2.1 % dievdduin ja 1.2 % nissoniin SED-guovllus sosiálaveahki. Boazodoalus ja eanadoalus leat 80 % dievddut juogo siidaoasi eaiggádat dahje váldogeavaheaddjit

ja guolásteamis leat 97 % váldobargiin dievddut. Jienastuslogus lei unna, muhton čielga dievdduideanetlohku buot Sámediggeválggain mat leat čađahuvvon ja 2009 válggain lei dušše válgabiires ”Mátta-Norga” nissoneanetlohku. 2009:s lei mearkkašahtti nissoneanetlohku ahkejoavkkus 18 ja 29 jagi. Skuvlajagi 2010/2011 ledje measta 10 % eanet nieiddat go bártnit geain lei sámegiella vuodđoskuvllas, sámegiella 1. ja 2. giellan. Joatkkaskuvllas lei dat erohus lassánan measta 12 % rádjai. SED-guovllus leat su. 13 % eanet nissonat go dievddut geain lea 3 jahki dahje eanet allaskuvllas dahje universitehtas. SED-guovllus heitet joatkkaskuvllain eanet bártnit go nieiddat, erenoamážit guoská dat fidnofágalaš-oahpposuorgái, mas measta dušše ¼ oassi čađaha maŋŋil 5 jagi.

2006 rájes 2010 rádjai lea Sámedikki bušeahtta kulturulbmiliidda lassánan 10.2 miljovvna rájes badjelaš 16 miljovvna rádjai. Dan áigodagas lea ohcamušsupmi lassánan golmma gearddi ja juolludeamit leat lassánan lahkkegearddi. Ohcamušaid lohku dan áigodagas lea rievddadan gaskal 220 – 290. Oktiibuot leat juolludeamit “eará doaimmaide” leamaš eanemus, dat lea poasta masa čohkkejit sámi kulturviesuid, festiválaid, sámi girkoáššiid, sámi valáštallama ja eará unnit prošeavttaid. Dan áigodagas lea 25 % juolluduvvon girjjálašvuhtii. Ohcamušat institušuvnnain dahket 86 % ollislaš ohcamušlogus. Finnmárku lea áigodagas ožžon 2/3 oasi juolluduvvon ruhtademiin kulturulbmiliidda. Go geahččá áigodaga ollislaččat, de orru fylkkaid mielde dássetvuhta ohcamušlogu ja juolluduvvon-doarjagiid gaskkas.

Rávvagat

Norgga skuvlastivrejumis lea dássážii leamaš 24 jagi čoavdit gažaldaga fága- ja diibmojuohkima ektui sámegiela nubbingiella fágas vuodđoskuvllas. Gažaldahkii ii leat vuos vástáduš. Dien váttisvuoda fertejit čoavdit jođánepmosit jus áigot bissehit daid heaitimiid fágas sámegiella nubbingielas maid oaidnit statistihkain.

Nubbi váttisvuodda sámegiela nubbingiellaoahpus sáhtta leat ahte dat ii náke joksat iežas plánabiddjon mihtuid guovttegielatvuhtii. Dat sáhtta maiddá leat sivvan dasa ahte eai nu oallugat go ovdal vállje fága. Lunddolaš čuovus dasa lea bidjat nubbingiellaoahpahussii eará ja nannoseappot oahpahusvuogádagaid go mat leat leamaš dássážii.

Sámi statistihkka dárbbasa eanet lohkomateriálaid mat sáhttet addit áššáiguoskevaš dieđuid iešguđetgelágan ealáhusheivehemiin dan birrasaš áššiin. Boraspiredilálašvuodda sáhtta ollu váikkuhit dasa movt sávzaboanddat sámi guovlluin nagodit heivehit doalu. Eanet goziheapmi ja buoret máhtolašvuodda boraspirenáliin attasii vuoddu ráhkadit beaktileappot reaidduid unnidit sávza- ja boazomassimiid boraspiriide muhtun guovlluin.

Norgga boraspirepolitihkas, hálddašeamis ja dutkamis lea hui hástalus oažžut oppalaš gova. Boraspireportálas lea gal juo ollu diehtu. Muhto politihkka- ja hálddašansuorggis masa lea oba ollu almmolaš beroštupmi, lea sávahahtti oažžut resursasiiddu mas erenoamáš áigeguovdilis statistihkka ja eará lohkomateriála deattuhuvvo.

Dat gusto maiddá Finnmarkkuopmodahkii. FeFo rolla fámu hálddašeaddjin ja doaimmaheaddjin mielddisbuktá maiddá almmolaš beroštumi doibmii. Visot váldologuid, bušeahta ja rehketdoalu rávvat almmuhit dakkár vugiin ahte lea álki ja čielggas oaidnit neahttasiidduin. Unnimusmearri ii leat dán oktavuodas doarvái.

Dán áiggi lea almmuheapmi neahttasiidduin álkes ja čielgasit oinnolaš vugiin erenoamáš dehálaš gulahallanvuohki ja galggašii leat váldovuoruheapmi juohke institušuvnnas ja organisašuvnnas maidda lea almmolašvuodda beroštupmi.

Vaikko muhtun akademalaš fágasurggiin dássáži leat leamaš unnán sámi-guoski doavttergrádabuvttadeami, de duodašta fágalaš govodat čadahuvvon doavttergrádain Romssas, stuora dieđalaš beroštumi ja ipmárdusa oktavuodain main lea erenoamáš guoskevašvuohta sámi gažaldagaide. Oktasaš sámi-guoski doavttergrádaoppalašgeahčastat sihke olles riikkas ja davviriikkalaččat (ja muhtun muddui internašunálalaččat) attašii čielgasit gova.

Mii ávžžuhit jeavddalaččat ráhkadit oppalašgeahčastagaid/analysaid sámi-guoski doavttergrádabuvttademiin. Dat gusto sihke UiT, riikka dásis ja davviriikkalaš oktavuodas. Dakkár oppalašgeahčastagat attaše vuodu plánemii, ođđa árjjaid háhkamii ja vuoruhemiide, ja attašii maiddái čujuheami gos dárbbášit liige návccaid nannet sámi-guoski dutkama. Oaidnit ahte muhtun fágasurggiin ii leat dat nu buorre vaikko ovdal leat leamaš vuoruheamit. Nu lea erenoamážit sámegeiela fágain, maidda oaivvildit gáibiduvvo bistevaš liigebargu danne go bestendilálašvuohta lea áibbas iežá lágan go eará fágasurggiin. Go geahččá dáid kapihttaliid de orru maiddái oktavuodas sámi-guoski doavttergrádabuvttademiid ja fágaid fágalaš mihttomeriid gaskkas. Dehálaš bargu orru danne min mielas oččodit sámi-guoski fokusa daidda fágastategiijaide main dat vel váilu.

Go geahččá ohcamušaid kulturulbmiliidda, de livčče hirbmat miellagiddevaš geahččat lagabui siva manne ohcamušaid lohku eaŋkilolbmui lea oalle unni. Sáhttá go dat vuolgit ohcanvuogis, eai go leat buorit proševttat vai lea go sivva Sámedikki juolludanpolitihkas?

Sisdoallu

Čoahkkáigeassu	3
Rávvagat	6
1 Vuodđu ja fápmudus	15
1.1 Guorahallanjoavkku fápmudus	15
1.2 Ráddádallamat gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki	16
1.3 Máhttovuodu dárkun	17
1.4 Guorahallanjoavku	18
2 Duodalaš njiedjan fágas sámegiella nubbingiella	19
Čoahkkáigeassu	19
2.1 Sámegiella mánáidgárddis	20
2.1.1 Ollislaš logut sámegiella mánáidgárddis	20
2.1.2 Davvisámegiella mánáidgárddis	22
2.1.3 Julevsámegiella mánáidgárddis	23
2.1.4 Lullisámegiella mánáidgárddis	24
2.2 Sámegiella vuodđoskuvllas	26
2.2.1 Ollislaš ohppiidlohku geain lea sámegiella fágabiies	26
2.2.2 Sámegiella vuosttašgiellan ohppiidlohku	27
2.2.3 Sámegiella nubbingiella ohppiidlohku	28
2.3 Sámegiella joatkkaskuvllas	30
2.3.1 Sámegielloahpahus joatkkaskuvllas olles riikkas	30
2.3.2 Sámegielloahpahus guovtti stáhta joatkkaskuvllain	32
2.4 Analysa ja rávvagat	35
2.4.1 Oppalaš urbaniseren	36
2.4.2 Mánáidbessosdagaid oppalaš njiedjan	36
2.4.3 Fága ja diibmojuohku	37
2.4.5 Fágaplána Sámi giella ja kultuvra heaittiheapmi	38
2.4.6 Guovttegielat oahpahusvuogádat	39
Rávvagat	42
3 Biras- ja resursahálddašeapmi sámi guovlluin	45
Čoahkkáigeassu	45
3.1 Álggaheapmi	46
3.1.1 Máid ja movt muitalit sámi logut?	46
3.1.2 Kommentárat statistihkkii mat leat olámuttus – metoda ja beasatlašvuohta	47
3.2 Boraspirehálddašeapmi	49
3.2.1 Boraspirehálddašeami mihttu	49
3.2.2 Movt leat organiseren hálddašeami?	50
3.2.3 Eastadeaddji ja riidováidudeaddji doaibmabijut	51
3.2.3.1 Buhtadusat –duođastuvvon ja meroštallon massimat	51
3.2.4 Eará čilgehusat alla dieđihuvvon boraspiremassimii – váikkuha go boraspire- vahágahttimiid buhtadusortnet alla boazologuid?	52

3.2.5 Sávvabuhtadusat - lassáneapmi logus galle sávzza duodaštuvvot goddon	52
3.2.6 Buhtadusat bohccuid ovddas 2005-2009. Finnmarkkus erenoamáš ollu vaháguvvon bohccot ja Davvi-Trøndelagas 50 % miessemassin	55
3.2.7 Boraspiriid jávkadeapmi eastadeaddji doaibmabidjun	58
3.2.8 Buoret nállegoziheapmi	60
3.2.9 Eallit Luonddus/Leve i naturen – dialoga ja hálldašeapmi?	61
3.2.10 Guodohangiielddus jagi 2012?	61
3.2.11 Álbmot vuosttaldeapmi boraspirehálldašeapmái?	62
3.3 Finnmarkkuopmodat (FeFo)	64
3.3.1 Finnmarkkuopmodaga hálldašeapmi	65
3.3.2 Sáivačáhceguolásteapmi	66
3.3.3 Hálldašandivada lasiheapmi – eanet kommersialiseren báikkálaš čázádhálldašeamis?	67
3.3.4 Mearraluossabivdu	67
3.3.5 Minerálat	69
3.3.6 Bivdu	71
3.3.7 Rievssat	72
3.3.8 Ealga	74
3.3.9 Meahcástallan	76
Rávvagat	78
4 Sámi-guoski doavttergrádabuvttadeapmi Romssa universitehtas	85
Čoahkkáigeassu	85
4.1 Álggahus	86
4.2 Data čohkken	88
4.3 Boadus- ja ságaškuššanoassi	90
4.3.1 Guhkes historjjálaš sárgát	90
4.3.2 Sámi-guoski doavttergrádabuvttadeapmi	91
4.3.3 Fágasuorggit	93
4.3.4 Sámi-guoski ja áššáiguoskevaš doavttergrádabuvttademiid ollislašlohku	96
4.3.5 Doavttergrádalassáneapmi	98
4.4 Gávdnamušat	99
4.4.1 Oppalaš govva	99
4.4.2 Fágalaš vuoruheamit	100
4.4.3 Ruhtadeapmi	102
4.4.4 Rávvagat	103
5 Sohkabealperspektiiva sámi statistihkas	105
Čoahkkáigeassu	105
5.1 Álggahus	106
5.2 Álbmotovdáneapmi SED-guovlluin sohkabeliid ektui	106
5.2.1 Álggahus	106
5.2.2 SED-guovlluid ahkečoahkkádus sohkabeliid ektui	107
5.2.3 Eretfárren SED-guovllus	109
5.3 Boazodoallu, eanadoallu ja guolásteapmi SED-guovllus sohkabeliid ektui	110
5.3.1 Álggahus	110
5.3.2 Boazodoallu sohkabeali ektui	110

5.3.3	Eanadoallu sohkaheali ja agi ektui	111
5.3.4	Guolásteapmi sohkaheali ektui	112
5.4	Sohkahealerohusa dearvvašvuodastatistihkas	113
5.4.1	Álggahus	113
5.4.2	Jápmínlogut	113
5.4.2.1	Álggahus	113
5.4.2.2	Jápmínmearit sohkaheali ja ássanguovllu ektui	114
5.4.3	Borgguheapmi	115
5.4.3.1	Álggahus	115
5.4.3	Borgguheapmi sohkaheali ja etnisitehta ektui	116
5.4.4	Alkohola	117
5.4.4.1	Álggahus	117
5.4.4.2	Alkohola návddašepmi sohkaheali ja čearddalašvuoda ektui	118
5.4.5	Dálkkasgeavaheapmi	119
5.4.5.1	Álggahus	119
5.4.5.2	Oadđinváttut ja dálkkas geavaheapmi sohkahealiid ja čearddalašvuoda ektui	119
5.5	Bargonávccahisvuodaoadju ja sosiálaveahkki sohkaheali ja agi ektui	120
5.5.1	Álggahus	120
5.5.2	Bargonávccahisvuodha sohkaheali ja agi ektui	121
5.5.3	Bargonávccahisvuodha sohkaheali ja agi ektui	122
5.6	Sohkahealjuohku Sámedikki jienastuslogus	123
5.6.1	Álggahus	123
5.6.2	Sohkahealjuohku oktiibuot ja biriid mielde	123
5.6.3	Nissonoassi lassána nuoramus jienasteddjiid gaskkas	124
5.7	Sámegiella válljen vuodđoskuvllas, ja joatkkaskuvllas sohkaheali ektui	125
5.7.1	Álggahus	126
5.7.2	Sámegiella vuodđoskuvllas sohkaheali ja dási ektui	126
5.7.3	Sámegiella joatkkaskuvllas sohkaheali ja dási ektui	127
5.8	Oahppu nissoniin ja dievdduin SED-guovllus	127
5.8.1	Álggahus	128
5.8.1	Joatkkaskuvlla čadaheapmi oahpposurggi válljema ektui	128
5.8.2	Oahppodási	129
6.8.3	Dáláš oahppodási SED-guovllu ohppiin geat álge vuodđokursii 1994 rájes 1996 rádjái	130
6	Sámedikki juolludeamit kulturulbmiliidda áigodagas 2006-2010	133
	Čoahkkáigeassu	133
6.1	Álggahus	133
6.2	Ohcamušat Sámediggái	134
6.3	Ohcamušaid lohku Sámedikki kulturulbmiliidda 2006–2010	135
6.4	Juolludeamit iešguđetge prošeaktasurggiide áigodagas 2006–2010	136
6.5	Kulturulbmiliid ohccit	138
6.6	Sámedikki doarjagat	139

Tabeallat

Tabealla 2.1	Lohku mánáidgárddiin main lei sámegielfálaldat jagiid 2006–2010	20
Tabealla 2.2	Mánáid lohku geat váldet vuostá sámegielfálaldaga mánáidgárddis 2006–2010	21
Tabealla 2.3	Lohku mánáidgárddiin main lea davvisámegielfálaldat jagiid 2006 – 2010	22
Tabealla 2.4	Mánáin geat váldet vuostá davvisámegielfálaldaga mánáidgárddis jagiid 2006–2010	23
Tabealla 2.5	Lohku mánáin geat váldet vuostá julevsámegiela fálaldaga mánáidgárddiin jagiid 2006–2010	24
Tabealla 2.6	Lohku mánáidgárddiin main lea lullisámegiela fálaldat jagiid 2006–2010	24
Tabealla 2.7	Lohku mánáin geat válde vuostá lullisámegiela fálaldaga mánáidgárddiin jagiid 2006– 2010	25
Tabealla 2.8	Lohku vuodđoskuvlaohppiin geain lea sámegiella fágabiïres	26
Tabealla 2.9	Lohku vuodđoskuvlaohppiin geain lea sámegiella vuosttašgiellan	27
Tabealla 2.10	Lohku vuodđoskuvlaohppiin geain lea sámegiella nubbingiellan	28
Tabealla 2.11	Nubbingiellaohppiid lohku juhkkon fágaplánaide	29
Tabealla 2.12	Lohku ohppiin geain lea sámegiella fágabiïres joatkkaskuvllas, fylkkaid mielde main leat eanet og vihtta oahppi.	31
Tabealla 2.13	Lohku ohppiin geain lea sámegiella vuosttašgiellan guovtti stáhta sámi joatkkaskuvllain Sis-Finnmárkkus, oktan proseantaosiin olles ohppiidlogus 2005/06 - 2010/ 11.	33
Tabealla 2.14	Lohku ohppiin geain lea sámegiella nubbingiellan 2 guovtti stáhta sámi joatkkaskuvllain Sis-Finnmárkkus 2005/06–2010/ 11.	34
Tabealla 2.15	Lohku ohppiin geain lea sámegiella nubbingiella 3 guovtti stáhtalaš sámi joatkkaskuvllain Sis-Finnmárkkus, oktan proseantaosiin olles ohppiidlogus 2005/06–2010/ 11.	34
Tabealla 2.16	Lohku ohppiin geain lea sámegiella amasgiellan guovtti stáhta sámi joatkkaskuvllain – Sis-Finnmárkkus, oktan proseantaosiin olles ohppiidlogus 2005/06 – 2010/11	35
Tabealla 3.1	FeFo 2010 vuovdindietnasat, válljejuvvon logut aktivitehtarehketdoalus	65
Tabealla 3.2	Rievssahat báhččon golmma davimus fylkkas	73
Tabealla 3.3	Ealgabivdu, fylkkaid mielde. 2009/2010 ja 2010/2011.	75
Tabealla 4.1	Listtu čadahuvvon sámi-guoski doavttergrádain juhkkon 5 jagi áigodagaide.	92
Tabealla 5.1	Guovllut gos leat eanemus dievddut agis 16– 67 jagi. 2010	108
Tabealla 5.2	Nettoeretfárren SED-guovlluin áigodagas 2007 gitta 2009, sohkaбелиid mielde	109
Tabealla 5.3	Siidadoalli* Norggas, juhkkon sohkaбелиid ja proseanta mielde 2000 ja 2008	110
Tabealla 5.4	Olbmot čadnon boazodollui, sohkaбели ja proseantaid mielde	110
Tabealla 5.5	Proseantaid mielde juohku váldoeanandolliin 1989 ja 2007	111
Tabealla 5.6	Lohku guolásteddjiin geat ássat SED-guovllus, sohkaбели ektui, fidnooasálastin	112
Tabealla 5.7	Dálkkas geavaheapmi Finnmarkkus čearddalašvuoda ektui (n=11061). Logut proseantan	119
Tabealla 5.8	Odđa vuostávdit (juohke 1000) bargonávccahisvuodaoajus iešgudetge áigegaskkadagain SED-guovllus, dievddut ja nissonat	121
Tabealla 5.9	Lohku gallis ožžot sosiálaveahki iešgudet áigegaskkadagain SED- guovlluin, dievddut ja nissonat. Logut proseantan	122
Tabealla 5.10	Sohkaбелиjuohku jienastuslogus oktiibuot válggain 2001, 2005 ja 2009	124

Tabealla 5.11	Oahppit vuodđoskuvllas geain lea davvi-, julev- dahje lullisámegiella 1. giellan dahje nubbingiella 2 dahje 3, skuvlajagi 2006/07 ja 2010/2011 sohkabeliid ektui	126
Tabealla 5.12	Sámegiella válljen 1. dahje 2. giellan ohppiin riikka joatkkaskuvllain, juhkon sohkabeali ektui	127
Tabealla 5.13	Oahppit geat álge vuodđokursii vuohččan 2003:s SED-guovllus, ja mo lea dássi joatkkaskuvla oahpus 5 jagi manjil. Oahpposuorgi ja sohkabealli. Proseanta.	128
Tabealla 5.14	Alimus čadáhuvvon oahppu dievdduide ja nissoniidda agis 24-65 jagi geat orrot SED-guovllus 2008:s. Proseanta.	129

Govat

Govus 3.1	Buhtadus sávzzaid ovddas mat leat gottáhallon ráfáiduhtton boraspiriin Finnmárkkus 1992-2009	53
Govus 3.2	Buhtadus sávzzaid ovddas mat leat vaháguvvon ráfáiduhtton boraspiriin 2000-2009 Romssas	54
Govus 3.3	Lohku galli sávzza ovddas lea ohcon buhtadus/buhtaduvvon	55
Govus 3.4	Boazobuhtadusat: Buot boazodoalloguovllut Norggas 2005 rájes 2009 rádjai.	56
Govus 3.5	Boazobuhtadusat: Oarje-Finnmárku 2005-2009	57
Govus 3.6	Boazobuhtadusat: Davvi-Trøndelaga 2005 gitta 2009	58
Govus 3.7	Johkaguolásteapmi Finnmarkkus. Sállašat ja gaskamearálašdeaddu, jogaid ja guollešlájaid mielde. Gaskaboddosaš logut (kg).	66
Govus 3.8	Mearraluossa bivdu luosa ja guvžžá ektui. 2009/2010. Tonna	68
Govus 3.9	Oassi álbmoga dievdduin badjel 16 jagi geat bivde 2009/10 suohkaniid mielde. Proseanta	72
Govus 3.10	Suohkanat gos eanemus godde rievssahiid. Lohku báhččon rievssahiin ja lohku bivdiin geain lei sáláš 2009/2010.	74
Govus 3.11	Báhččon ealggat Finnmarkkus 1960-2010	76
Govus 3.12	Appendix 2 Boraspirehálddašanguovllut	83
Govus 3.13	Appendix 3 Boraspirehálddahus	83
Govus 3.14	Appendix 4 Bivdoguovllut FeFo	84
Govus 4.1	Oppalašgeahčastat sámi-guoski doavttergrádain proseanttaide juhkon	93
Govus 4.2	Juohku gaskal sámi-guoski versus áššáiguoskevaš doavttergrádat olles áigodagas	97
Govus 4.3	Oktiibuot doavttergrádabuvttadeamit UIT:s juohke vihttajagiáigodaga, 1990- 2009	98
Govus 4.4	Sámi-guoski doavttergrádaid ovdáneapmi juohke vihttajagiáigodaga, 1990-2009	99
Govus 5.1	Álbmotpyramida SED-guovllut 2007	107
Govus 5.2	Jáhkehahttivuohta šaddat 75 jagi 15-jahkásaččaide našunalalaččat ja SED- guovllus rittus ja siseatnamis, vuoduštuvvon jápminmeriin iešguđetge áigodagain dievdduid ja nissoniid ektui	114
Govus 5.3	Dievdduid ja nissoniid borgguhandábit etnistitehta ektui dataid vuodul SAMINOR dutkamis 2003/04	116
Govus 5.4	Dievdduid ja nissoniid alkoholanávddašeapmi čearddalaš gullevašvuoda ektui	118
Govus 5.5	Sohkabealjuohku biriin 2009 jienastuslogus	124
Govus 5.6	Jienastuslogu nissonoassi iešguđet ahkejoavkkuin 2005: ja 2009:s	125

Govus 5.7	Utdanningsnivået i STN-området i 2009 for menn og kvinner som startet på videregående opplæring i årene 1994 til 1996, henholdsvis for dem som gjennomførte videregående opplæring innen fem år, og for dem som ikke gjorde det. Prosent	130
Govus 6.1	Ohcamušaid ollislaš rámmat ja juolludeamit 2006-2010	134
Govus 6.2	Kulturulbmiliid ohcamušaid lohku, ollislašččat, juolluduvvon ja hilgojuvvon áigodagas 2006-2010	135
Govus 6.3	Supmit juolluduvvon prošeavttaide iešgudetge doaibmasurggiin áigodagas 2006-2010	136
Govus 6.4	Juolludeamit proseanttaid mielde prošeavttaide iešgudetge doaibmasurggiin áigodagas 2006-2010	137
Govus 6.5	Ohcciid sohkabealli/institušuvdnačatnašupmi áigodagas 2006-2008	138
Govus 6.6	Ohcciid sohkabealli/institušuvdnačatnašupmi áigodagas 2006-2008	139
Govus 6.7	Sámedikki kulturdoarjjaortnega juolludeamit fylkkaid mielde 2006 – 2010	140

1 Vuodđu ja fápmudus

2005 miessemánu 11.beaivvi *Ráđđádallanprosedyraid vuodul gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki*, mearriduvvon gonagaslaš res. bakte 2005 suoidnemánu 1.beaivvi, mearridii Bargo- ja searvadahttindepartemeanta 2007 geassemánu 22. beaivvi ásaht sámi statistihka guorahallanjoavkku. Mearrádusa ulbmiliin lei nannet árvvoštallama ja mearrideami fáktavuodu ráđđádallamiid oktavuodas gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki.

1.1 Guorahallanjoavkku fápmudus

Sámi statistihka fágalaš guorahallanjoavku galgá jahkásaččat ovdal golggotmánu 1.beaivvi ovddidit raportta Bargo- ja searvadahttindepartementii ja Sámediggái. Raporta galgá govvidit sámi servodaga dálá ovdánan hámiid. Raporta adnojuvvo ráđđádallamiid vuodđun gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki.

Guorahallanjoavku ovddasvástádussan lea ovdánahttit ja buoridit vuogi movt ovdanbuktit dieđuid guorahallanbohtosiid jahkásaš raporttain. Lea sávahahtti ahte raportta sáhtta buohtastahttit ovddit jagi raporttain.

Ráhkadeames raportta galgá geavahit gávdni statistihka ja/dahje eará heivvolaš diehtovuodu ja muđui čohkkejuvvon dieđuid árvvoštallan-, čielggadan- ja dutkanbargguin.

Fápmudusas ovdanbohtá ahte čuovvovaš servodatsurggiid lea áigeguovdil giehtadallat:

- Giela
- Bajásšaddan, oahpahusa ja dutkama
- Dásseárvvu
- Dearvvašvuoda ja sosiála, dákko bakte olmmošlogu rievdan, demografiija, dienas

- Ealáhusat, dákko bakte barggahus, ealáhusstruktuvra, á árbevirolaš ealáhusat
- Biras- ja resursahálddašeapmi, ávnnaslaš kulturvuođu rievdadusat, searvan ja váikkuheapmi
- Kulturbargu ja dábálaš kultuvra, dákko bakte dáiddašlájja, media
- Siviila sámi servodat, dás organisašuvdna- ja ásahusovdáneapmi

Guorahallanjoavku sáhtá maiddá giehtadallat eará fáttáid.

Earret guorahallamis gávdni statistalaš ávdnasiid galgá joavku maiddá čujuhit vejolaš váilevašvuodaide mat ležžet gáldo- ja máhttovuodus ja čujuhit guđe fáttáin dahje surggiin joavkku mielas lea dárbbaslaš ovdánahttit statistihka.

Lea vejolaš ahte guorahallanjoavku šaddá čadahit lassi árvvoštallama ja ahte sii giehtadallet oasi čohkkejuvvon dieđuin vejolaš earenoamáš dárbbuid ektui mat Ráđdehusas ja Sámedikkis sáhttet čuožžilit.

1.2 Ráđđádallamat gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki

Sápmelaččain lea álgoálbmogiin dat vuoigatvuohta ahte singuin galgá ráđđádallojuvvot buot áššiin mat njuolga váikkuhit sin dillái. Dát vuoigatvuohta lea sis *ILO-konvenšuvnna nr. 169 álgoálbmogiid ja olmmoščearddaid birra iešheanalis stáhtain* 6. artihkkala mielde.

Bargovugiid ulbmiliin lea:

- Váikkuheames stáhta geatnegasvuoda ollášuhttimis das ahte ráđđádallat álgoálbmogiiguin.
- Oččodit ovttamielalašvuoda gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki go árvvoštallojuvvo ásaheames lágaid dahje doaimmaid mat sáhttet váikkuhit sámiid beroštumiide.

- Láhčet vejolašvuoda ovdánahttit guimmesvuoda gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki man váikkuhus lea ahte sámiid kultuvra ja servodagat nannejuvvojit.
- Ovdánahttit oktasaš ipmárdusa sámi servodaga dili ja ovdánahttindárbbuid birra.

Ráddádallanbargovugiin gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki čállojuvvo ná 5. paragrafas bistevaš čoahkkimiid birra:

- Ahte galget lágiduvvot jahkebeallasaš politihkalaš čoahkkimat gaskal sámi áššiid stáhtaráđi ja Sámediggepresideanta. Fágastáhtaráđđi searvá čoahkkimiidda dárbbu mielde. Bistevaš jahkebeallasaš čoahkkimiin galget ságastallat servodaga dili ja ovddidandárbbuid, dehálaš prinsihpalaš áššiid ja doaibmi proseassaid.
- Ahte galget lágiduvvot jahkebeallasaš čoahkkimat gaskal Sámedikki ja departemeantaid gaskasaš sámi áššiid ovttahttinlávdegotti. Čoahkkimiin galget earret eará boahttevaš áigodaga áigeguovdilis sámepolitihkalaš áššiid

1.3 Máhttovuodu dárbbun

Stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš ráddádallanvuogádaga 8.paragrafa prosedyrat meannudit čielggadan ja máhttovuodu dárbbuid. Máhttovuodu birra čuožžu ná:

- Gielda- ja guovlodepartemeanta ja Sámediggi nammadit ovtta fágalaš guorahallanjoavkku mii earret eará sámi statistihka vuodul jahkásaččat ovddida raporta sámi servodaga dili ja ovddidandovdomearkkaid birra. Raporta geavahuvvo vuodđun go dihto áššiid birra leat ráddádallamat ja ráddádallamiin sámi servodaga ovddidandárbbuid birra ovtta dain jahkebeallasaš čoahkkimiin gaskal sámi áššiid stáhtačáliliid ja Sámediggepresideanta.

- Go stáhta eiseválddit dahje Sámediggi oaivvildit ahte čielggadeapmi dárbbášuvvo vai nanne árvvoštallama ja mearrideami fáktavuodu dahje formálalaš vuodu de dan berrejit diedihit nu fargga go vejolaš, ja bealit galget ovddidit gažaldagaid mat gusket vejolaš čielggadeami fápmudussii ráđđádallamiid oktavuodas. Stáhta ja Sámediggi galget bargat olaheames ovttafielalašvuoda ovddas sihke fápmudusa ektui ja das geat galget čadáhít vejolaš čielggadanbarggu. Stáhta ja Sámediggi geatnegahttojuvvojit fuolahit dieđuid ja ávdnasiid mat dárbbášuvvojit čielggadeami čadaheames.

Dán oktavuodas nammaduvvo sierra guorahallanjoavku man bargun lea ovddidit jahkásaš raportta.

1.4 Guorahallanjoavku

Bargo- ja searvadahttindepartemeanta ja Sámediggi leaba soahpan ahte ovtas nammadit jodiheaddji, nubbinjodiheaddji ja golbma lahttu guorahallanjovkui, man doaibmaáigodahkan lea njealji jagi. Sii geat leat nammaduvvon leat:

Jon Todal, jodiheaddji (Sámi allaskuvla)

Magritt Brustad, nubbinjodiheaddji (Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš, Romssa universitehta)

Else Grete Broderstad (Sámi dutkamiid guovddáš, Romssa universitehta)

Paul Inge Severeide (Statistalaš guovddášdoaimmahat)

Johan Ailo Kalstad (Siviilekonoma)

Prošeaktajodiheaddjin lea Yngve Johansen, guhte bargá beallevirggis.

2 Duodalaš njiedjan fágas sámegiella nubbingiella

Jon Todal, professor dr.art.,
Sámi allaskuvla/ Samisk høgskole, Guovdageaidnu

Čeahkkáigeassu

Čielgaseamos ja duodaleamos tendeansa statistihkas sámegiella mánáidgárddis ja skuvllas skuvlajagi 2010/2011 lea ohppiidlogu njiedjan dain geat válljejit sámegiella nubbingiellan vuodđoskuvllas. Dát lohku joatká njiedjat dán skuvlajagi, nugo lea dahkan jahkásaččat mañemus vihtta jagi. Fága sámegiella nubbingiellan lea massán 38 % vuodđoskuvlaohppiin jagi 2006 rájes.

Fágas davvisámegiella nubbingiellan lea ohppiid lohku njiedjan olles 40 % 2006 rájes.

Dát artihkal ovdanbuktá ja čielggada sámi mánáidgárdefálaldagaid loguid, loguid mánáin geat váldet vuostá dakkár fálaldagaid ja loguid ohppiin geain lea sámegiella fágabiires vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas jagi 2010/2011. Deattuhit loguid rievddademiid mañemus viđa jagis.

Olles oassekápihttal 2.4 lea biddjon fága sámegiella nubbingiella dilálašvuoda analyseremii erenoamážit vuodđoskuvllas. Lean vuoruhan čiekŋudit dárkilit dán dilálašvuhtii go fága sámegiella nubbingiella boahhteáigi orru leahkime deháleamos gažaldat sámi skuvllas juste dál. Dán kapihttalis digaštalan danne dárkileappot movt sáhtta ipmirdit mañemus vihtta jagi rievddademiid, ja digaštalan politihkalaš ja hálldahuslaš doaimmaid maid sáhtta dahkat buoridit dilálašvuoda.

2.1 Sámegiella mánáidgárddis

Mánáidgárddiid loguid máid dán oassekapihttalis ovdanbuktit, leat háhkan go leat lohkan galle doarjja ohcamuša Sámediggi lea ožžon sámi mánáidgárdefálaldagaide. Sámediggi lea sirren ohcamušaid guovtti oassái, (1) sámi mánáidgárddit, (2) sámegielfálaldagat dárogielat mánáidgárddiin.

Teorehtalaččat sáhtta leat muhtun mánáidgárddi mas lea sámegiella fálaldahkan, muhto mii ii leat ohcan doarjaga ja nu ii leat mielde 2010 statistihkas. Muhto min báikkálašdieđuid mielde orru dat unnán jáhkehahti.¹

2.1.1 Ollislaš logut sámegielas mánáidgárddiin

Tabealla 2.1 vuolábealde ovdanbukta ollislaš logu sámegielat mánáidgárddiin Norggas jagi 2010 ja loguid mat čájehit maŋemus vihtta jagi rievdadusaid.

Tabealla 2.1 Lohku mánáidgárddiin main lei sámegielfálaldat jagiid 2006–2010

Jahki	2006	2007	2008	2009	2010
Mánáidgárddit main lea sámegielfálaldat oktiibuot	67	56	60	71	67
Sámi mánáidgárddit	47	40	41	37	37
Dárogielat mánáidgárddit main lea sámegielfálaldat	20	16	19	34	30

Tabeallas 2.1 oaidnit lohku bissu dássedin mánáidgárddiin main lea sámegielfálaldat. Lohku mánáidgárddiin maid Sámediggi gohčoda *sámi* mánáidgárdin, gal lea njiedjan maŋemus vihtta jagi ollislaččat, muhto mánáidgárdefálaldagat gohčoduvvon *sámegielat fálaldat dárogielat mánáid-*

¹ Ságastallan Sámedikki oahpahuossodaga ráđđeaddiin Anna Kristine Skum Hættain miessemánu 6. b.2011

gárddiin leat lassánan, nu ahte fálaldagaid ollislaš lohku lea goitge bisson dásseidin.

Go mánáidgárdefálaldagat eai leat luohkkájuhkkon dan mielde mii duodai doaimmahuvvo mánáidgárddiin, de lea váttis diehtit áibbas sihkkarit leago sámegiella nanusmuvvon dahje hedjonan mánáidgárdemánáin áigodagas 2006 gitta 2010 rádjai. Galggašii leat luohkkájuohkinvuogádat nu ahte statistihkat čájehit makkár giellafálaldaga mánát leat ožžon ja makkár fálaldagaide Sámediggi lea addán eanemus ja unnimus ekonomalaš doarjaga.

Go geahččá ášši ollislaččat, de ii leat unnán eahpádus ahte sámi mánáidgárdefálaldagat leat erenoamáš dehálaččat sámegiela boahtteáigái, ja lea dehálaš ahte nu oallugat go vejolaš sáhttet váldit vuostá dakkár fálaldaga.

Tabealla 2.2 vuolábealde čájeha logu mánáin geat válde vuostá sámegielfálaldaga mánáidgárddis 2006-2010.

Tabealla 2.2 Mánáid lohku geat váldet vuostá sámegielfálaldaga mánáidgárddis 2006–2010

Jahki	2006	2007	2008	2009	2010
Lohku mánáin geain lea sámegielfálaldat oktiibuot	975	956	940	883	817
Lohku mánáin sámegielat mánáidgárddiin	929	925	905	789	758
Lohku mánáin geain lea sámegielfálaldat dárogielat mánáidgárddiin	46	31	35	94	59

Lohku mánáin geat válde vuostá sámegielat mánáidgárdefálaldaga njiejai 66 mánáin jagis 2009 jahkái 2010, dat lea seamma go 7,5 proseantta njiedjan. Jus bidjat vuolggasadjin “bárisjagi” 2006, de lea njiedjan leamaš 158 mánáin, dat vástida 16 %.

Mánáid lohku sámi mánáidgárdefálaldagain lea manemus vihtta jagi njiedjan relatiivalaš ollu, ja das leat muhtun sullásaš rievddadeamit go máid mannelis oaidnit vuodđoskuvllas. Njiedjan mánáidgárdiin ii leat goitge nu ollu go njiedjan vuodđoskuvllas.

Eanas sámi mánáidgárdefálaldagat leat Davvi-Norggas. Áigodagas 2006 gitta 2010 njiejai olles Finnmarkkus golmma-, njeallje- ja viđajahkásaččaid lohku 16 %, Romssas vuollelaš 6 % ja Nordlánddas² 10%. Mii oaidnit ahte olles mánáid logu njiedjama sámi mánáidgárdefálaldagain jagiid 2006 rájes 2010 rádjái sáhtta čilget obbalaš njiedjamiin mánáidbessodagain Davvi-Norggas dan áigodagas.

Ii leat gostege bákkolaš váldit vuostá sámegielat mánáidgárdefálaldaga. Go nu geahččá de livčče sáhttan mánáidgárdemánáid lohku sámi fálaldagain lassánit, vaikko ollislaš mánáidlohku njiedjá. Das livčče leamaš eaktun báikkálaš mobiliseremis.

Mánáidgárdefálaldagaid logu ja logu mánáin geat váldet vuostá fálaldaga, sáhtta maidái juohkit sámegielaid mielde. Dan leat dahkan tabeallain oassekapihttalis vuolábealde.

2.1.2 Davvisámegiella mánáidgárddis

Tabealla 2.3 Lohku mánáidgárdiin main lea davvisámegielfálaldat jagiid 2006 – 2010

Jahki	2006	2007	2008	2009	2010
Lohku mánáidgárdiin main lea davvisámegielfálaldat oktiibuot	62	52	53	58	57
Davvisámegielat mánáidgárdit	44	38	38	34	32
Dárogielat mánáidgárdit main lea davvisámegielfálaldat	18	14	13	24	25

² Dieduid ožžon Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas persovnnalaš gulahallama bokte Paul Inge Severeiden.

Tabealla 2.4 Lohku mánáin geat váldet vuostá davvisámegielfálaldaga mánáidgárddis jagiid 2006 – 2010

Jahki	2006	2007	2008	2009	2010
Lohku mánáidgárdemánáin geain lea davvisámegielaat fálaldat oktiibuot	946	917	884	825	892
Lohku mánáid davvisámegielaat mánáidgárddiin	906	900	868	752	721
Lohku mánáin geat váldet vuostá davvisámegielaat fálaldaga dárogielaat mánáidgárddiin	40	17	16	73	134

Davvisámegielaat fálaldagaid lohku ja lohku davvisámegielaat mánáin geat váldet vuostá dan fálaldaga, dahket nu stuora oasi olles sámegiela logus ahte tendeanssat (ja nu maiddái čielggadeamit) šaddet seamma tabeallain 2.3 ja 2.4 go tabeallain 2.1 ja 2.2. badjelis. Geahča mii dain lea čállon.

2.1.3 Julevsámegiella mánáidgárddiin

2010:s ledje Norggas golbma julevsámegielaat mánáidgárdefálaldaga. Guokte dain luohkkájuohká Sámediggi sámii mánáidgárdin ja ovtta sámegielaat mánáidgárdefálaldahkan dárogielaat mánáidgárddiin. Ovdáneapmi logus galle máná váldet vuostá julevsámegielaat fálaldaga, lea nugo Tabealla 2.5 vuollelis čájeha.

Tabealla 2.5 Lohku mánáin geat váldet vuostá julevsámegiela fáldadaga mánáidgárdiin jagiid 2006–2010

Jahki	2006	2007	2008	2009	2010
Lohku mánáin geain lea julevsámegiela fáldad oktiibuot	12	18	27	27	29
Lohku mánáin julevsámi mánáidgárdiin	12	18	27	27	27
Lohku mánáin geat váldet vuostá julevsámegiela fáldadaga dárogiela mánáidgárdiin	0	0	0	0	2

Mánáid lohku julevsámegiela mánáidgárdiin lea bisson dássedin maŋemus golbma jagi, ja lohku ii leat leamaš goassege nu badjin go skuvlajagi 2010/2011.

Maŋemus viđa jagi loguin, oaidnit mánáid logu eanet go duppalaston. Dát mánáid logu lassáneapmi lea vuosttažettiin danne go fáldadagat leat lassánan, ovttá fáldadagas jagi 2006 golmma fáldadahkii jagi 2010.

2.1.4 Lullisámegiella mánáidgárdiin

2010:s ledje oktiibuot njeallje lullisámegiela mánáidgárdefáldadaga. Daid fáldadagaid logu rievddadeapmi lea leamaš nugo Tabealla 2.6 vuolábealde čájeha.

Tabealla 2.6 Lohku mánáidgárdiin main lea lullisámegiela fáldad jagiid 2006–2010

Jahki	2006	2007	2008	2009	2010
Lohku mánáidgárdiin main lea lullisámegiela fáldad oktiibuot	5	5	6	11	4
Lullisámegiela mánáidgárdit	2	1	1	1	1
Dárogiela mánáidgárdit main lea lullisámegiela fáldad	3	4	5	10	3

Tabealla 2.6 čájeha ahte lullisámegiela fálddagaid lohku lea leamaš dásset earret stuora lassáneami jagi 2009 ja njiedjama “dábálaš” dásái jagi 2010. Logut leat smávvat, ja danne proseanttalaš rievddadeamit sáhttet leat stuorrát jagis jahkái.

Ii leat álki vástidit mii lea daguhan “sierrajagi” 2009. Eanemus jáhkehahtti lea ahte juste dien jagi dáidet deaivan oktanaga báikkálaš váhnensávaldagat ja ovdaskuvlamielbargit olámuttus. Earret eará oaidnit Sámedikki ohcciidlistus ahte Plassje suohkanis ledje lullisámegiela fálddagat golmma mánáidgárddis 2009:s, muhto ii oktage fálddat 2010:s. Ágga manne Plassje suohkanis eai lean dakkár fálddagat 2010, lei og olmmoš guhte lei virgáiduvvon olles áigái doaimmahit dan 2009:s, lei virgelobis olles 2010:s ³. Nu jávkkai statistihkas 27 % fálddagain riikkadásis (!)

Lullisámegiela mánáidgárfálddat lea hui gitta moatti čoavddaolbmoss, ja go dat olbmot eai sáhte muhtun jagi doaibmat, de dat daguha dakkár proseanttalaš váikkuhusaidda nugo dás oaidnit.

Guokte njealji lullisámegiela mánáidgárfálddagain jagi 2010, ledje Snåasa suohkanis. Snåasa lea dál dat áidna suohkan riikas mii lea dahkan lullisámegielaid almmolaš giellan.

Rievddadeamit logus mánáin geat váldet vuostá lullisámegiela mánáidgárfálddaga manemus vihtta jagi leat leamaš nugo Tabealla 2.7 vuolábealde čájeha.

Tabealla 2.7 Lohku mánáin geat válde vuostá lullisámegiela fálddaga mánáidgárddiin jagiid 2006– 2010

Jahki	2006	2007	2008	2009	2010
Lohku mánáin geain lea lullisámegiela fálddat oktiibuot	17	21	29	31	15
Lohku mánáin lullisámegiela mánáidgárddiin	11	7	10	10	10
Lohku mánáin geat váldet vuostá lullisámegiela fálddaga dárogiela mánáidgárddiin	6	14	19	21	5

³ Dieduid ožžon persovnnalaš gulahallamiin Eva Brynhildsvoldain Plassje suohkana bajásšaddanetáhtas.

Tabealla 2.7 čájeha ahte 2009 lei buoremusjahki, muhto njiejai beliin jahkái 2010. Dan čilge ollu seamma dilálašvuohta mii čilgii *fálaldagaid* rievddademiid logu (geahča badjelis). Fálaldagaid logu rievddadeapmi, rievdata maiddái logu mánáin geat atnet fálaldagaid.

2.2 Sámegiella vuodđoskuvllas

Go sámegiella nubbingiellan vuodđoskuvllas lea nu duodalaš dilálašvuođa, de analyseren dan sierra kapihttalis (kápihttal 2.4 vuollelis) Kápihttaliin 2.2 ja 2.3 danne dušše ovdanbuvttán ja *oanehaččat* čilgen rievddademiid loguin sámegielas skuvllas.

2.2.1 Ollislaš ohppiidlohku geain lea sámegiella fágabiires

Tabealla 2.8 Lohku vuodđoskuvlaohppiin geain lea sámegiella fágabiires

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
Oktiibuot	3055	2672	2542	2517	2346	2245
Davvisámegiella	2844	2479	2354	2339	2158	2058
Julevsámegiella	88	77	79	77	81	96
Lullisámegiella	123	116	105	101	97	91

Ollislaš lohku ohppiin geain lei sámegiella fágabiires Norgga vuodđoskuvllain njiejai 101 ohppiin skuvlajagis 2009/10 skuvlajahkái 2010/11. Dat lea 4,3 % njiedjan jagis.

Tabealla 2.8 čájeha viidásit ahte ollislaš lohku ohppiin geain lea sámegiella dárogielat vuodđoskuvllas lea njiedjan juohke jagi dan rájes go skuvlareforbma *Máhttolokten* čađahuvvui 2006:s. Ovdal dan lassánii lohku juohke jagi. Oktiibuot lea lohku njiedjan 810 ohppiin skuvlajagi 2005/2006 rájes. Rehkenaston proseanttaiguin de dahká dat 27 % njiedjama viđa jagis. Ohppiidlogu njiedjan lei

eanemus guokte vuosttaš jagi maŋŋel *Máhttloktema* sisafievrrideami. Vejolaš sivaidd manne njiedjan lei erenoamáš ollu dan guokte jagi, digaštallat lagabui oassekapihttalis 2.4.5 vuollel.

Jus juohká loguid sámegiellaid mielde, de oaidnit ahte davvisámegiella ja lullisámegiella lea leamaš sullii ovttamađe proseanttalaš ohppiidlogu njiedjan maŋemus vihtta jagi. Julevsámegiella lea leamaš earálágan ovdáneapmi.

Lohku sis geain lea julevsámegiella fágabiies lea lassánan 15 ohppiin maŋemus jagi, dat lea 18 % lassáneapmi. Das lea ollislaš ohppiidlohku dan mađe vuollin (vuollel 100) ahte soahtáhis rievddadeamit sáhttet daguhit stuora proseanttalaš váikkuhusaid. Muhto go geahččat maŋemus viđa jagi loguid ollislaččat, de lea julevsámegiella ohppiidlohku leamaš dásset ja lassánan veaháš.

2.2.2 Sámegeiella vuosttašgiellan ohppiidlohku

Tabealla 2.9 Lohku vuoddoskuvlaohppiin geain lea sámegiella vuosttašgiellan

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
Oktiibuot	998	1020	1027	1043	1010	971
Davvisámegiella	953	971	984	997	964	923
Julevsámegiella	29	31	25	27	26	29
Lullisámegiella	16	18	16	19	20	19

Lohku ohppiin geain lea sámegiella vuosttašgiellan dárogielat vuoddoskuvllas njiejai 39 ohppiin skuvlajagis 2009/10 jahkái 2010/11. Dat lea 4 % njiedjan. Máhttloktema rájes lea leamaš oktiibuot 3 % njiedjan. Sáhttit danne dadjat ahte ohppiid lohku geain lea sámegiella vuosttašgiellan lea bisson relatiivalaš dásseidin maŋemus vihtta jagi.

3 % njiedjan viđa jagis 2005/06 rájes 2010/11 rádjai lea unnit go mánáidbessodagaid njiedjan Davvi-Norggas dan seamma viđa jagis. Dat njiedjan lea badjel 7 % ⁴.

Vaikko vuosttašgiellaohppiid lohku lea leamaš dásset ollislaččat guhkit áigodaga, de oaidnit čielga njiedjama guokte maŋemus jagi, 72 ohppiin. Vuos lea ilá árrat dadjat leago dát treanda dahje soaittáhis rievddadeapmi.

Julevsámegiela vuosttašgiellaohppiid lohku lea 29 skuvlajagi 2010/11. Dat lea seamma lohku mii lei vihtta jagi áigi, ja lea golbma oahppi eanet go skuvlajagi 2009/10.

Lullisámegiela vuosttašgiela ohppiid lohku lea 2010/11 lassánan golmmaid go buohtastahtta jagiin 2005/06 (muhto njiedjan ovttain 2009/10 rájes). Dás leat nu smávva logut ahte soaittáhis rievddadeamit daguhit stuora proseanttalaš váikkuhusa. Muhto Tabeallain 2.9 sáhttit dadjat vuosttašgiellohppiid logu sihke lullisámegielas ja julevsámegielas bisson dásseidin maŋemus vihtta jagi.

2.2.3 Sámegiella nubbingiella ohppiidlohku

Tabealla 2.10 Lohku vuoddoskuvlaohppiin geain lea sámegiella nubbingiellan

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
Oktiibuot	2057	1652	1515	1474	1336	1274
Davvisámegiella	1891	1508	1370	1342	1194	1135
Julevsámegiella	59	46	54	50	55	67
Lullisámegiella	107	98	89	82	77	72

Norgga vuoddoskuvllain lea sámegiella nubbingiellaohppiid lohku njiedjan 62 ohppiin maŋemus jagi. Dát lea 5 % njiedjan. Máhttolohtema sisafievrrideami rájes lea nubbingiellaohppiid lohku njiedjan 783 ohppiin, dat lea 38 % njiedjan viđa jagis.

⁴ Dieduid ožžon Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas persovnnalaš gulahallama bokte Paul Inge Severeiden. Geahča maidái kápihttal 7.4.2 vuollelis.

Go geahččá erenoamážit davvisámegiela nubbingiela ohppiidlogu, de oaidná dan njiedjan 40 %. Tabealla čájeha maiddá eanemus njiedjama, 548 unnit oahppi, leamaš guokte vuosttaš jagi maŋŋil 2006. Dat mearkkaša ahte 70 % olles njiedjamis njiejai dan guokte jagi.

Lohku nubbingielohppiin vuodđoskuvllas Norggas lea maŋemus skuvlajagi njiedjan 62:n. Dat lea 5 % njiedjan. *Máhttolohtema* sisafievrrideami rájes lea lohku nubbingielohppiin njiedjan oktiibuot 783:n, mii lea 38 % njiedjan viđa jagis.

Vejolaš ákkat stuora njiedjamii ja vejolaš ákkat dasa go olles 70 % njiejai jagiid 2006-2008, digaštallojuvvo lagabui kapihttalis 2.4 vuollelis.

Tabeallas 2.10 oaidnit mii maiddá ahte ohppiidlohku fágas julevsámegiella nubbingiellan lea rievddadan gaskal 46 ja 67 maŋemus vihtta jagi. Go geahččá ollislaččat olles vihttajagiáigodagas, de lea lohku ohppiin geain lea julevsámegiella nubbingiellan lassánan 8 ohppiin. Julevsámegiela nubbingiellan ohppiidlogus ii leat seamma tendeansa go davvisámegiela ja lullisámegiela.

Ohppiidlohku fágas *lullisámegiella* nubbingiellan lea unnon 35 ohppiin maŋemus viđa jagis, ja lea njiedjan jahkásaččat daid jagiid.

Dássázii leat geahččan *Nubbingiella 2* ja *Nubbingiella 3* oktan ja gohčodan dan nubbingiellan. Go juohkit nubbingiellaohppiid logu ja bidjat dan guovtti fágaplánii, de oažžut dakkár loguid go Tabeallas 2.11 vuolábealde. Logut mat earuhit *Nubbingiella 2* ja *3* eai leat go 2008 rájes, danne álgá Tabealla 2.11 vuolábealde dan jagi.

Tabealla 2.11 Nubbingiellaohppiid lohku juhkkon fágaplánaide

	2008/09	2009/10	2010/11
Nubbingiellaoahppit oktiibuot	1474	1336	1285
Nubbingiella 2	677	628	645
Nubbingiella 3	797	708	640

Tabealla 2.11 čájeha ohppiid logu fágas *Nubbingiella 3* njiedjan eanet go *Nubbingiella 2*. *Nubbingiella 3* lea njiedjan leamaš 20 % jagi 2008 rájes. Fágas *Nubbingiellan 2* lea njiedjan leamaš 5 % 2008 rájes, ja 2009/10 rájes 2010/11 rádjái oaidnit lassáneami 17 ohppiin (3 %) fágas *Nubbingiella 2*.

Kapihttalis 2.4 vuollelis, mas erenoamážit analyseret nubbingiela ohppiid loguid, váldit fas ovdan ahte ohppiid lohku *Nubbingiella 3:s* njiedjá eanet go fágas *Nubbingiella 2:s*.

Ohppiidlogu lassáneapmi fágas *Nubbingiella 2* skuvlajagi 2010/11 čiehká veaháš dan duodalaš njiedjantendeanssa máid dán fágas leat oaidnán maŋemus vihtta jagi. Muhto eat vel sáhte dadjat leago dá *ođđa* treanda, dahje soaittáhis rievddadeapmi.

2.3 Sámegiella joatkkaskuvllas

Dain ovddit almmuhuvvon *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller* eat leat sáhtán ovdanbuktit ollislaš loguid ohppiin geain lea sámegiella fágabiies joatkkaskuvllain miehtá riikka. *Nubbingiellaoahpahusa* logut mat mis leat leamaš, daid leat ožžon njuolga guovtti sámi joatkkaskuvllain Sis-Finnmárrkus.

Dán jagi leat Oahppodirektoráhtas ožžon loguid olles riikkas golbma maŋemus jagi ovddas⁵. Daid sáhtán almmuhit dás.

2.3.1 Sámegielloahpahus joatkkaskuvllas olles riikkas

Tabealla 2.12 vuolábealde čájeha golbma maŋemus jagi rievddademiid logus ohppiin geain lea sámegiella fágan joatkkaskuvllas Norggas maŋemus golbma jagi.

⁵ E-boasta Oahpahusdirektoráhta Statistihkka ossodagas persovnnalaš oktavuodas Irene Hillerenain.

Tabealla 2.12 Lohku ohppiin geain lea sámegiella fágabiïres joatkkaskuvllas, fylkkaid mielde main leat eanet og vihtta oahppi.

	Skuvlajahki 2008-2009			Skuvlajahki 2009/2010			Skuvlajahki 2010/2011		
	Vuosttaš - giella	Nubbin -giella	Oktii -buot	Vuosttaš - giella	Nubbin -giella	Oktii -buot	Vuosttaš - giella	Nubbin -giella	Oktii -buot
Olles riikka	189	152	341	215	154	369	248	185	433
Finnmár- ku	172	95	267	180	103	283	216	125	341
Romsa	11	30	41	10	30	40	12	37	49
Nordlán- da		12		21	7	28	18	9	27
Davvi- Tr.lága		12			8			9	
Muđui riikka	6*	3	33	4**	6	14**	2	5	16**

*Muđui riikka siskkilda maiddái fylkkaid Nordlándá ja Davvi-Trøndelaga

** Muđui riikka siskkilda maiddái Davvi-Trøndelaga

Tabealla čájeha maŋemus golbma jagi nanu lassáneami ohppiid logus geain lea sámegiella fágan joatkkaskuvllas. Sihke vuosttaš- ja nubbingielas leat lassánan oahppit, ja lassáneapmi lea sihke Finnmarkkus ja muđui riikkas.

Ollislaš lohku ohppiin geain lea sámegiella fágabiïres lea lassánan 27 % maŋemus golmma jagis, lohku ohppiin geain lea sámegiella vuosttašgiellan lea lassánan 31 % ja nubbingiella 22 %.

Váikkuheaddji fáktor lassáneapmái sáhttá leat go joatkkaskuvllat dál ožžot daid stuora vuodđoskuvlabessodagaid main lei sámegiella fágan jagi 2005 áiggiid. Skuvlajagi 2005/06 lei oktiibuot 3055 vuodđoskuvlaoahppis Norggas sámegiella fágabiïres. Lohku ii leat goassege leamaš nu allat ii ovdal iige maŋnil.

Oahppodirektoráhta logut eai fátmmas ohppiid geat leat válljen sámegiela amasgiellan joatkkaskuvllas. Sámediggi juohká stipeandda buohkaide geat válljejit

sámegiela fágan joatkkaskuvllas, maiddáid sidjiide geat válljejit sámegiela amasgiellan. Oahppit fertejit ieža ohcat stipeandda. Jagi 2011 lea Sámediggi ožžon 126 ohcamuša ohppiin geat leat válljen sámegiela amasgiellan⁶. Dat lea unnimuslohku sivas go sáhttet oahppit geain livčče riekti ohcat muhto eai leat ohcan. Go bidjat dán logu oktii oahppodirektoráhta ohppiid loguin joatkkaskuvllas, de ollislaš ohppiidlohku sámegielas lea oktiibuot 559 skuvlajagi 2010/2011.

Sohkabealejuohku ohppiid gaskkas geat leat válljen sámegiela joatkkaskuvllas, lea digaštallojuvvon earasajes dán raporttas, geahča kápihttal 5.7.3 vuollelis.

2.3.2 Sámegieloahpahus guovtti stáhta joatkkaskuvllain

Vuolábealde almmuhit Sis-Finnmárkku guovtti stáhta sámi joatkkaskuvllaid sámegieloahpahusa loguid. Seammás fuomášuhttit dáid loguid maiddáid *mielde* olles riikka loguin Tabeallas 2.12 badjelis.

Dán guovtti skuvlla ollislaš ohppiidlohku rievddada oalle ollu jagis jahkái dan mielde makkár fálddagaid sáhttet bidjat johtui. Danne ii leat nu álki lohkat sámegieloahpahusa válljema rievddademiid dain nominála loguin njealji tabeallas vuolábealde. Danne leat juohke nominála logu maŋábeallái bidjan proseantalogu, mii čájeha oasi olles ohppiidlogus guhtege jagi. Proseantalohku tabeallain muitala eanet giellamolssaeavttuid válljema rievddademiin go nominála logut.

⁶ Lohku lea sámediggedokumeanttas Ášši SP 021/11 “Sámedikki čielggadeapmi Sámedikki oahpahus ja oahppodieđáhusas”

Tabealla 2.13 Lohku ohppiin geain lea sámegiella vuosttašgiellan guovtti stáhta sámi joatkkaskuvllain Sis-Finnmárkkus, oktan proseantaosiin olles ohppiidlogus 2005/06–2010/11

	2005/06		2006/07		2007/08		2008/09		2009/10		2010/2011	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Goappaš skuvllat	159	74	139	71	131	72	140	72	137	73	137	68
Guovda-geaidnu	83	86	80	87	84	92	94	90	81	92	62	80
Kárášjohka	76	64	59	57	47	52	46	50	56	56	75	60

Tabealla 2.13 čájeha ahte proseanta ohppiin geain lea sámegiella vuosttašgiellan guovtti stáhta joatkkaskuvllain lea 68 skuvlajagi 2010/11. Vaikko dát lea vuollegeamos proseanta viđa jagis, de ferte goitge dadjat proseanta bisson relatiivalaš dássedin maŋemus jagiid.

Juohke jagi masa leat logut, lea ohppiid proseanta sis geat válljejit sámegiella vuosttašgiellan leamaš badjelis Guovdageainnu joatkkaskuvllas go Kárášjogas. Nu lea dán jagi maidái, muhto Guovdageainnu vuosttašgiellaohppiid proseantaoassi lea mannan jagi njiedjan 92 % rájes 80 % rádjai. Dát sáhtá leat soahtáhis rievdan.

Go bidjat oktii loguid Tabeallas 2.13 olles riikka loguiguin Tabeallas 2.12 badjelis, de oaidnit ahte 55 % sámegiella vuosttašgiellaohppiin joatkkaskuvladásis Norggas leat oahppit guovtti stáhta skuvllain Sis-Finnmárkkus. Sivas go lohku ohppiin geat ožžot vuosttašgiellaohpahusa eará skuvllain, lea lassánan, de lea proseanttalašoassi sis geat ožžot oahpahusa Sis-Finnmárkkus njiedjan golbma maŋemus jagi.

Tabealla 2.14 Lohku ohppiin geain lea sámegiella nubbingiellan 2 guovtti stáhta sámi joatkkaskuvllain Sis-Finnmárkkus 2005/06 – 2010/ 11.

	2005/06		2006/07		2007/08		2008/09		2009/10		2010/11	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Goappaš skuvllat	32	15	51	26	31	17	31	16	24	13	27	13
Guovda-geaidnu	7	7	7	8	7	8	7	7	4	5	7	9
Kárášjohka	25	21	44	42	24	27	24	26	20	20	20	16

Tabealla 2.15 Lohku ohppiin geain lea sámegiella nubbingiella 3 guovtti stáhtalaš sámi joatkkaskuvllain Sis-Finnmárkkus, oktan proseantaosiin olles ohppiidlogus 2005/06 – 2010/11

	2005/06		2006/07		2007/08		2008/09		2009/10		2010/11	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Goappaš skuvllat	2	1	2	1	19	10	21	11	27	14	39	19
Guovda-geaidnu	2	2	1	1	0	0	0	0	3	3	9	12
Kárášjohka	0	0	1	1	19	21	21	23	24	24	30	24

Tabeallat 2.14 ja 2.15 čájehit lassáneami proseanttas ohppiin geat ožžot sámegiela oahpahusa nubbingiella 3 guovtti áššáigullelaš skuvllain. Dat daguha eanet gudneáŋgiris fágaid ovdii, nugo Sámegiella nubbingiellan 2 ja Sámegiella vuosttašgiellan ovdii.

Tabealla 2.16 Lohku ohppiin geain lea sámegiella amasgiellan guovtti stáhta sámi joatkkaskuvllain – Sis-Finnmárkkus, oktan proseantaosiin olles ohppiidlogus 2005/06 – 2010/11

	2005/06		2006/07		2007/08		2008/09		2009/10		2010/11	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Goappaš skuvllat	22	10	4	2	0	0	3	1,5	0	0	0	0
Guovda-geaidnu	5	5	4	4	0	0	3	3	0	0	0	0
Karášjohka	17	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Tabealla 2.16 čájeha ahte stáhta sámi joatkkaskuvllain ii leat leamaš oahpahus sámegiellas amasgiellan dan rájes go golbma oahppi ledje dan oahpus skuvlajagi 2008/09. Sámegiela oahpahus amasgiellan lea eará skuvllain go stáhta joatkkaskuvllain Sis-Finnmárkkus.

2.4 Analysa ja rávvagat

Sámegiela duodaleamos dilálašvuotta Norgga skuvladoaimmahagas lea maŋemus vihtta jagi stuora njiedjan ohppiid logus geain lea sámegiella nubbingiellan. Ii dáidde dušše okta sivva dan njiedjamii. Áiggun dás ságaškuššat vejolaš sivaid, nugo oppalaš urbaniseren servodagas, oppalaš njiedjan mánáidbessodagain Davvi Norggas maŋemus vihtta jagi, okta sámegiela fágaplánamolssaeavttu heaittiheapmi jagis 2006, sámegielfága váttisvuodát fága- ja diibmojuhkosiin ja unnán heivvolaš oahpahusmodealla mii dál lea anus ohppiin geain lea sámegiella nubbingiellan.

2.4.1 Oppalaš urbaniseren

Lunddolaš čilgehussan ohppiidlogu njiedjamii sámegiella nubbingiella, sáhttá leat dat go olmmošlohku oppalaččat njiedjá árbevirolaš sámí guovlluin⁷. Olbmot fárrejit stuorit čoahkkebáikkiide. Go olmmošlohku njiedjá, de njiedjá maidái ohppiidlohku skuvllas.

Dat dilálašvuohta ii sáhte goitge leat olles čilgehussan sámegiella nubbingiella fága stuora njiedjamii. Ovdamearka dihte jus muhtun bearaš fárre Davvi-Romssa suohkanis Gáivuonas (mii lea sihke sámí hálddašanguovllus ja SED-guovlu), Romssa gávpogii (mii ii leat oassin hálddašanguovllus iige SED-guovllus), de lea bearraša mánáide ain sámegieloahpahus fálaldat ja riekti.

Jus dát jurddašuvvon eret fárren gáivuonabearaš vállje sámegiella fágan skuvllas Romssas maidái, nugo dahke Gáivuonas, de ii njieja sámegiella ohppiidlohku olles riikkas. Oahppit eai jávkka skuvlastatistihkas vaikko fárrejit eret sámí hálddašanguovllus ja SED-guovllus.

Goitge lea ágga jáhkkit ahte váhnemat šaddet sámegiella válljemis eanet návccaid bidjat (vejolaččat gáibidit) muhtun skuvllas gávpogis go sámí gilis guovddáš sámí guovllus. Dainna lágiin sáhttá oppalaš urbaniseren goitge doaibmat sámegiella skuvlafágan vuostá.

2.4.2 Mánáidbessosdagaid oppalaš njiedjan

Jus mánáid lohku vuodđoskuvlaagis lea njiedjan olles riikkas maŋemus vihtta jagi, de dáidá ohppiid lohku geain lea sámegiella fágabiies jáhku mielde maidái njiedjan. Logut statistihkalaš guovddášdoaimmahagas čájehit vuodđoskuvlaagi mánáid logu Norggas njiedjan measta ovttain proseanttain jagi 2005 rájes 2010⁸ rádjái. Dát lohku lea olles riikkas, muhto eanas vuodđoskuvlaoahppit geain lea sámegiella fágabiies ášset Davvi-Norggas.

⁷ Geahča dán guokte artihkkala olmmošloguovdáneami birra SED-guovllus: Øivind Rustad (2010): "Olmmošlohkoovdáneapmi SED-guovllus" Girjjiis *Sámí logut muitalit/ Samiske tall forteller 3*. Guovdageaidnu: Sámí allaskuvla. S.121 – 142. ja Svanhild Andersen ja Torunn Pettersen (2008): "Befolkningsutvikling i samiske bosetningsområder – sentralisering og stabilitet." Girjjiis *Sámí logut muitalit/ Samiske tall forteller 1*. Guovdageaidnu: Sámí allaskuvla. S.28 - 61

⁸ Dieđuid ožžon Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas persovnnalaš gulahallama bokte Paul Inge Severeiden.

Golmma davimus fylkkas njiejai ohppiidlohku vuodđoskuvllas 7,5 % dan áigodaga ⁹. Mii oaidnit Davvi-Norggas oppalaš mánáidbessodagaid njiedjan nu ollu ahte dat ferte váikkuhan maiddái sámegielfága ohppiid lohku. Dát ferte lea okta ákkain njiedjamii.

Muhto čieža proseanta oppalaš njiedjan Davvi-Norgga vuodđoskuvllaid ohppiidlogus, ii sáhte goitge leat *olles* čilgehus 38 % njiedjamii fágas sámegiella nubbingiella.

2.4.3 Fága ja diibmojuohku

Dain ovdalaš almmuhuvvon *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller*, leat čujuhan stuora ohppiidlogu njiedjamii fágas sámegiella nubbingiellan. Mii leat maiddái guoskkahan vejolaš sivaid njiedjamii, nugo váttisvuodát sámegiela fága- ja diibmojuohkimis olggobealde hálddašanguovllu.

Váttisvuohta fága- ja diibmojuohkimis lea og fága sámegiella nubbingiella diimmuid mángga skuvllain fertejit bidjat olggobeallai dábalaš skuvlaáiggi vai diibmoplánat ollašuvvet. Molssaeaktu dása lea leamaš guhká ahte oahppit fertejit hilgut oahppodiimmuid eará fágain vai čáhkkehit sámegiella nubbingiella diimmuid. Muhto vaikko makkár čovdosa válljejit, de oaidnit ahte duohtavuodas ii leat plánadoaibma heivehuvvon sámegillii. Nu lea leamaš ollu jagiid.

Eiseválddit čujuhit dákkár čadahemiin sámegieloahpahusas, sámegiela unnit dehálaš fágan go ovdamearka dihte fágat dárogiella ja engelasgiella. Sámegiella daguha váttisvuodaid ohppiide, dan ii daga dárogiella ja engelasgiella.

Dát sáhtta mielddisbuktit ahte váhnemat muhtun áiggi geahčen válljejit sámegielfága eret mánáineaset. Geavatlaččat saddá ilá moalkái doalahit sámegiela, ja skuvlii lea fága juoga mii boahtá lassin “dehálaččabut áššiide”

Sámegiella nubbingiellan fágii leat leamaš guovddášaddon fágaplánat 1987 rájes, ja dan rájes fágaplánaid mihttu ohppiide lea leamaš doaibmi guovttegielatvuohta. Go eiseválddit 24 jahkái eai leat čoavdán sámegiela nubbingieloahpahusa praktihkalaš gažaldagaid fága- ja diibmojuohkimis, de lea dat garra signála

⁹ Finnmarkkus njiejai lohku 7,61 proseanttain, Romssas 7,19 %, ja Nordlándas 7,72 %.

váhnemiidda. Signála dasa man unnán eiseválddit deattuhit fága. Dat sáhtta váhnemiin ja ohppiin heajudit fága gutnálašvuodadovddu.

2.4.5 Fágaplána Sámi giella ja kultuvra heaittiheapmi

Mearkkašahhtit nubbingiellafágas álggii njiedjan jagi 2006 seamma jagi go skuvlareforbma *Máhttolokten* sisafievrriduvvui Norggas. Jáhkkinis lea oktavuoha ohppiidlogu njiedjama ja Máhttoloktema gaskkas.

Ovdal Máhttoloktema lei fágaplána namain *Sámi giella ja kultuvra* lassin fágain maid gohčodit *Sámegiella nubbingiella*. Fágas *Sámi giella ja kultuvra* lei unnit mihttu giellamáhttui go mii lei *Sámegiella nubbingiella* fágas. Máhttoloktemiin jagi 2006 válde eret fága *Sámi giella ja kultuvra*. Sadjái bohte guokte nubbingiellafága mihttomeriin doaibmi guovttegielatvuoha, *Nubbingiella 2* ja *Nubbingiella 3*. Jáhku mielde ohppiidjoavku mii ovdal čuovui fágaplána *Sámi giella ja kultuvra*, de jávkkai sámegieloahpahas. Dát sáhtta leat hypotesa.

Vai galgá ipmirdit dán kapihttala loguid, de dárbbáša diehtit fága *Sámi giella ja kultuvra* ohppiidlogu leat oassin das maid dás gohčodit *Sámegiella nubbingiellan* skuvlajagi 2005/06. Dat jahki han lea vuolggasadji mihtidit njiedjama. Maŋnel 2005/06 fáttmastit nubbingiella logut fágaid *Nubbingiella 2* ja *Nubbingiella 3*.

Tabealla 2.10 čájeha ahte 70 % nubbingiellafága njiedjamis bođii guokte vuosttaš jagi maŋnel Máhttoloktema sisafievrredeami ja fága *Sámi giella ja kultuvra* heaittiheapmi. Dát nanne hypotesa ahte dáidá joavku geat ovdal ledje oahppit *Sámi giella ja kultuvra* fágas, geat de leat jávkan sámegielfágas.

Tabeallas 2.11 oaidnit fágas *Nubbingiella 3* leat mihá eaneggiid jávkan go *Nubbingiella 2:s*. Dat maiddá nanne hypotesa ahte lea erenoamážit dat ohppiidjoavkku mii ovdal 2006 livčče válljen *Sámi giella ja kultuvra* mii lea jávkan sámegieloahpus.

Stáhtas ja Sámedikkis sáhtta dát leamaš rehkenaston riska dalle go Máhttoloktema sisafievrrededje ja fága *Sámi giella ja kultuvra* heaittihedje. Jus nu lei, de dat sevdnjes gáddu orru girjábut, dál leat unnit oahppit, muhto oahppit geat leat báhcán soitet máhttit eanet sámegiela go ovdal.

Dán ášši sáhtta maiddái geahččat earáládje, namalassii ná: Skuvla ii leat ožžon ulbmiljoavkku mii ovdal 2006 válddii fága *Sámi giella ja kultuvra*, álgit fágii Nubbingiella 3. Sáhttit maiddái dadjat ahte ii leat buorre giellapolitihkalaččat diktít mannat stuora ohppiidoavkku mii fal háliida oahppat sámegiela.

Čoahkkáigeassu lea ahte sámegielfága ii leat nagodan doalahit stuora ohpiid joavkku geat ovdal áibbas eaktodáhtolaččat válljejedje sámegiela, dahje geain goit ledje váhnemat geat válljejedje fága eaktodáhtolaččat sin ovddas.

2.4.6 Guovttegielat oahpahuovuogádat

Dássažii leat ságaškuššán ohpiidlogu njiedjama fágas sámegiella nubbingiellan váttisvuohtan. Muhto ii soaitte juste njiedjan váttisvuolta, njiedjama sáhtta liikka bures oaidnit *symptoman* muhtun váttisvuhtii. Sáhtta leat juoga fága *Sámegiella nubbingiellan* oahpahuovuogádagas manne oahppit vuollánit, dahje manne váhnemat heitet válljemis fága mánáidasaset. Sammat oahpahuovuogádat soaita stuora váttisvuohtan fágas dál?

Fágas *Sámegiella nubbingiellan* lea mis dahkamuš doaibmi guovttegielat oahpahuovuogádagain, mas lea mihttomearri dahkat dárogielat ohpiid guovttegielagin dárogielagin – sámegielagin. Muhto modeallas eai leat ávdnasat maiguin galggaše olahit mihtuid. Ovdamearka dihte leat dáláš sámegielfága vuogádagas dušše golbma oahpahuodiimu vahkkus vuodđoskuvllas, ja dábálaččat eaige geavat sámegiela oahpahuas eará daid diimmuid. Dakkár ávdnasiiguin diehttelasat ii sáhte vuogádat ollášuhttit iežas mihttomeari doaibmi guovttegielatvuoda.

Váhnemiid bealis lea leamaš guhká duhtameahttunvuolta sámegiella nubbingiella fágain váilevaš mihttomeriid olaheami dihte. Maiddái dán jagi leat Sis-Finnmárkkus muhtun vuodđoskuvlaohpiid dárogielat váhnemat váidalan juste dan, ášši leat maiddái aviissas čállán.

Dát váhnenduhtameahttunvuolta lea bistán ollu jagiid. Juo 1990-logus čuožžilii garra moaitta váhnemiin fága sámegiella nubbingiellan vuogádahkii, ja jagi 1996 mákse dáláš Sámi oahpahuoráđdi ja oahpahuodirektevrrat golmma davimus fylkkas guorahallama das mo nubbingielaohpahu duodai doaimmai. Bohtosat almmuhuvve raporttas Sámegiella nubbingiella oahpahu *Opplæringa i samisk*

som andrespråk, ilmmuhan Sámi allaskuvla jagi 1998. Badjel 60 % váhnemiin ledje duhtameahttumat osiiguin nubbingielloahpahusas. Guorahallan fáttmmastii buot ohppiid Norggas geain lei sámegiella nubbingiellan luohkáin 4, 5, 6, 7, 8 ja 9 ja sin váhnemiid. Vástidanproseanta lei allat.

Vaikko váhnencuiggodeapmi dutkanraporttas 1998:s lei dárkil ja čielggas, de ii dan maŋŋil dahkkon makkárga rievdadus sámegiella nubbingiella oahpahusvuogádagas. Baicca leat dan maŋŋil *geahččalan* bidjat johtui eará ja nannoseappot oahpahusvuogádagaid sámegillii. Dakkár geahččaleamit leat lihkostuvvan, nugo ovdamearka dihte lullisámegiella prošeakta Elgá bajásšaddanguovddážiis 2000-logu álggu geahčen. Prošeakta ii leat goitge mielddisbuktán dan ahte skuvladoaimmahat lea rievdadan dan eahpelihkostuvvon vuogádaga mii ain geavahuvvo.

Sámedikki bargit ja politihkkárat ja Sámi allaskuvlla bargit ja studeanttat leat jagiid mielde lágidan mánggaid oahppomátkkiid eará minoritehtagiellaguovlluide máilmmis gos leat iskan guovttegielat oahpahusvuogádagaid mat leat ollu buorebut, nannoseappot ja eanet lihkostuvvan go dat maid atnit sámegiella nubbingielloahpahusas. Dát lea earret eará maorioahpahus New Zealandas ja Walesas kymriskaoahpahus. Muhto sámegiella nubbingiella boasttuduvvon oahpahusvuogádat ii leat dange dihte rievdaduvvon.

Nubbingielloahpahusa vuogádat moitojuvvui maiddái 1997 skuvlareforpma árvvoštallamis, muhto ii dát dahkan ahte ođđa nubbingielvuogádat bodii jagi 2006 skuvlareforpmas¹⁰.

Sámi allaskuvlla mángga jagi fágafálaldat *Guovttegielatpedagogihkka* iige leat veahkehan rievdadit vuodđoskuvlla guovttegielat oahpahusa struktuvrraid. Oahppu lea addán muhtun oasi sámegiellaoahpaheddjiide fágalaš ipmárdusa gažaldagas oahpahus minoritehtagiella nubbingiellan. Muhto eai oahpaheaddjit rievdat skuvladoaimmahaga struktuvrraid ja vuogádagaid. Sii sáhttet dušše rievdadit metodaidda.

Gávdno internašunála girjjálašvuohta álgoálbmot minoritehtagiella oahpaheamis. Čoahkkáigeassu dan dutkamis lea áibbas čielggas: Dakkár vuogádagat go makkáriiguin barget sámegiella nubbingielas Norggas, eai daga ohppiid doaibmi

¹⁰ Geahča Hirvonen, Vuokko (doaimm.) 2003: *Sámi skuvla plánain ja praktihkas. Mo dustet O97S hástalusaid?* Kárášjohka: ČálliidLágádus

guovttegielagin¹¹. Oahpaheddjiid, ohppiid ja váhnemiin vásáhusain sámi guovlluin lea nappo oktasašvuhta dainna mii čuožžu internašunála fágagirjjálašvuodas. Vaikko dan nai leat guhka diehtán, de ii leat datge buvttihan rievdadusaid.

Tabealla 2.8 mielde sáhtta orrut nu ahte váhnemat dál leat vuollánan ja ipmirdan ahte sámegiella nubbingiellan ii buvttit doaibmi guovttegielatvuoda iige daga dan boahpteáiggisge. Danne válljejit eret fága. Duohtavuolta ahte ohppiidlohku ii njieja nu ollu sámegiella vuosttašgiellan, doahtala dán hypotesa. Fága sámegiella vuosttašgiellan čuovvu áibbas eará ja nannoseappot oahpahuovuogádaga, vuogádaga mii vásáhusaid mielde dahká ohppiid guovttegielagin. Dat sáhtta leat ággan dasa go váhnemat eai vállje eret dan fága, nugo dahket fágas sámegiella nubbingiellan.

Paradoksála lea go dál várra livčče álkibut doalahit vuodđoskuvlaohppiid sámegiella nubbingiella jus oahppu livčče fáttmastaan viidábut ja guovttegielat vuogádat livčče nannoseappot.

¹¹ Geahča girjjiid Baker, Colin 2009: *Foundations of Bilingual Education*. Clevedon: Multilingual Matters ja Øzerk, Kamil (2006): *Fra språkbud til språkdrukning. Modeller for opplæring med to språk*. Oplandske bokforlag.

Rávvagat

Norgga skuvlaeiseválddiin lea dássáži leamaš 24 jahki čoavdit fága- ja diibmojuohkin gažaldaga sámegiella nubbingiella fágas vuodđoskuvllas. Gažaldahkii ii leat vuos vástádus. Dán váttisvuoda fertejit čoavdit jođánepmosit jus lea dáhttu hehttet njiedjama fágas sámegiella nubbingiellan.

Nubbi váttisvuohta sámegiella nubbingielloahpahas lea go dat ii deavdde iežas mearriduvvon guovttegielalašvuoda mihtuid. Dat sáhtta maiddá leat sivvan dasa go dál válljejit fága unnit go ovdal. Lunddolaš čuovvoleapmi dás lea sisafievrredit eará ja nannosit oahpahasvuogádagaid nubbingielloahpahussii, go dat mat dássáži leat leamaš. Internašunála dutkangirjjálašvuoda bokte, oahppan eará riikkain, ovdalaš sámi dutkanprošeavttaid bokte ja praktihkalaš iskamiid bokte sámi skuvllain leat gártadan doarvái máhtu das mii ii doaimma ja das mii galgá vai sámegiella nubbingiella oahpahas galgá doaibmat buorebut go dál. Dál dárbbasit hámuhit áibbas juste makkár dáhttu lea ja de digaštallat movt dáhtu geavatláččat galgá bidjat doaibmagoahtit.

Gáldut loguide:

Mánáidgárdi:

Sámi mánáidgárdefálaldagaid loguid ja loguid mánáin dain fálaldagain, leat ožžon Sámedikki oahpahasossodagas Anna Kristine Skum Hætta bokte.

Dieduid sámi mánáidgárdefálaldaga njiedjamis Plassjes leat ožžon Plassje suohkana bajáššaddanossodagas Eva Brynhildsvoldas, persovnnalaš gulahallama bokte.

Davvi-Norgga ovdaskuvlabessodagaid njiedjama loguid 2005– 2010 leat ožžon Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas Paul Inge Severeides, persovnnalaš gulahallama bokte.

Vuodđoskuvla:

Vuodđoskuvlla sámegielloahpahusa loguid leat viežžan Oahppodirektoráhtas neahttasajis: <http://www.wis.no/gsi/tallene> .

Loguid vuodđoskuvlla mánnábessodaga njiedjamis Norggas ja Davvi-Norggas erenoamážit maŋemus vihtta jagi leat ožžon Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas Paul Inge Severeides, persovnnalaš gulahallama bokte.

Joatkkaskuvla:

Olles riikka joatkkaskuvlla loguid leat ožžon Oahpahusdirektoráhtas Irene Hillerenas, persovnnalaš gulahallama bokte.

Loguid sámegiella amasgiellan joatkkaskuvllas leat váldán sámedigge-dokumeanttas Ášši SP 021/11 ”Sametingets redegjøreelse om Sametingets melding om opplæring og utdanning”.

Loguid guovtti stáhta sámi joatkkaskuvllain leat ožžon njuolga skuvllain Trygve Guttorm (Kárašjohka) ja Lisbet Gran (Guovdageaidnu) bokte.

Girjjálašvuohta masa leat čujuhan

Andersen, Svanhild ja Torunn Pettersen (2008): ”Befolkningsutvikling i samiske bosetningsområder – sentralisering og stabilitet.” I *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller 1*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. S.28 - 61

Baker, Colin (2009): *Foundations of Bilingual Education*. Clevedon: Multilingual Matters.

Hirvonen, Vuokko (doaim.) (2003): *Sámi skuvla plánain ja praktihkas. Mo dustet O97S hástalusaid? Kárašjohka: ČálliidLágádus*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla

Rustad, Øivind (2010): ”Olmmošlohkoovdáneapmi SED-guovllus” I *Sámi logut muitalit/ Samiske tall forteller 3*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla. S.121 – 142.

Todal, Jon (1998): *Opplæringa i samisk som andrespråk. Ei undersøking av vilkåra for å lære samisk i grunnskulen*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla

Øzerk, Kamil (2006): *Fra språkbud til språkdrukning. Modeller for opplæring med to språk*. Oplandske bokforlag.

3 Biras- ja resursahálddašeapmi sámi guovlluin

**Kommentárat válljejuvvon statistihkkii surggiin našunála
boraspirehálddašeapmi ja Finnmárkkuopmodaga
resursahálddašeapmi**

Ole-Bjørn Fossbakk, cand.Polit.
Romssa Universitehta

Čoahkkáigeassu

Sámi kultuvrras ja servodagas lea luonddugeavaheapmi guovddážis. Sámi vuodđoealáhusain lea erenoamáš hástalus go masset guohtunelliid boraspiriide. Boanddaid ja boazoeaiggádiid massin lea ollu eanet go dan máid ožžot ekonomalaččat buhtaduvvot stádas. Stuora boazo ja sávza massin lea oallugiid mielas nu stuora váttisvuohta ahte árvvoštallet heaittihit doaluideaset. Oallugat vásihit ahte boraspirehálddašeapmi váldá beali boraspirepolitihkas mii oaidu boraspirenáliid. Dat vuolgá ollu das go doaibmajuid maid leat evttohan hehttet riidduid vásihit unnán realisttalažžan. Oallugiid mielas orru eanet jávkadeapmi boraspiriin áidna beaktilis čoavddus. Hálddahus bealistis dáhttu leat jáhkehahtti, ja vuoruhit ollu lasihit vuodđogelbbolašvuoda dutkama ja boraspirenáli goziheame bokte.

Finnmárkkuopmodat lea ođđa regionála hálddašanorgána. Vuosttaš jagit čájehit ahte Finnmárkkuopmodat ferte ruhtadit doaimma iežaset dietnasa bokte, dakkáriid máid stáda ovdal mávssii. Eanemus dinejit eanaláigoheami divadiin ja minerála vuovdimiin. Báikkálaš hálddašanorganisašuvnnain leat lassánan hálddašandivat Finnmárkkuopmodahkii ja sii fertejit máksit luossatráhpáid ja sullásaččaid iežaset bušeahta bokte. Rievssatbivdu lea njiedjan garrasit maŋemus jagiid, jáhku mielde danne go smávva vuodđonáli lea njiedjan ja lea leamaš garra

bivdodeaddu guhkit áiggi ollu guovlluin. Finnmárkku mearraluossabivdu lea stuorimus riikkadásis ja dat lea ain oallugiidda dehálaš dienasealáhus. Luonddudoallu lea ain dehálaš Finnmárkkus, muhto gižžu areálaid nalde lassána. Go globálalaččat lea lassánan minerála dárbu, de lea dat mielddisbuktán stuorit gáibádusa jođáneappot mannui geologalaš resurssaid industriijaovdáneamis. Das lea fas potenciála areálariidduide árbevirolaš ealáhusaid ja ruvkeindustriija gaskkas. Sápmelaččain leat eamiálbmogin rievttit vuođustuvvon internašunála konvenšuvnnain. Finnmárkkus leat vuoigatvuođadilálašvuođa guorahallame. Dan fertejit bákteindustriija ja eará aktevrrat váldit vuhtii.

3.1 Álggaheapmi

Dán artihkkala mandáhtta lea čielggadit almmuhuvvon statistihka mii sáhttá čuvgehit biras- ja resursahálddašeami sámi guovlluin. Leat válljen deattuhit guokte áigeguovdilis oasi. Nubbi lea boraspirehálddašeapmi olles sámi guovllus ja nubbi lea luonddu- ja resursahálddašeapmi Finnmárkkuopmodagas. Boraspirehálddašeapmi lea leamaš áigeguovdilis temá guhkit áiggi, danne go dat njuolgut guoská vuođđoealáhusdolliide. Vuođđoealáhusat leat ain dábálaččabut sámi álbmogis, go muđui riikkagaskamearis (samediggi.no, Andersen 2008). Finnmárkkuopmodaga (FeFo) leat válljen go dat ovddasta ođasteami areála-, resursa-, ja birashálddašeamis máid álbmoga iežaset áirasat Sámedikkis ja Finnmárkku fylkkadikkis stivrejit. FeFo:s lea okta lágalašmihtuin sihkkarastit sámi kultuvrra ávnnaslaš vuođu.

3.1.1. Máid ja movt muitalit sámi logut?

Sámi guovllut definerejuvvojit Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas (SGD) oktahahkan Sámedikki foandda ealáhusovdáneami doarjjaortnega guovlluin (SED¹²), ovdal namain Sámedikki ealáhusfoanda. Ovddit almmustus dán ráiddus, Sámi logut muitalit II, kápihttal 3 *Vuođđoealáhusat boazodoallu, eanadoallu ja guolásteapmi*, bidjet SED guovlluid vuođđun (Andersen 2008). Geográfalaččat leat dat suohkanat ja oasit suohkaniin davábealde Sáltoduoddara mat

¹² Geahča appendix 1 oppalašgeahčastaga

eaktodáhtolaččat definerejit olles dahje oasi suohkanis sámi suohkanin ja mat ieža lea ohcan beassat SED guovlun. Mii guoská SGD loguide resursa- ja birashálddašemi dáfus Finnmárkkuopmodagas, de eai earut sámi/ii-sámi guovlluid. Lullisámeguovlu ii leat oassin SED:s ja ii leat leamaš oassin sámi statistihkas dássáži. Muhto lullisámi boazodoalu logut boraspirehálddašemis leat mielde. Boraspirehálddahus ieš dahje earát hálddahusa ovddas, čohkkejit loguid ja ráhkadit lohkomateriálaid.

Boraspirehálddahusa logut eai leat dábálaččat mielde sámi statistihkas¹³, muhto leat hui dehálaččat ja gusket dehálaš sámi ealáhusaide nugo boazodollui ja eanadollui/lotnolasealáhusaide boraspirehálddašanguovlluin (gč. appendix 2) Finnmárkkus Hedmarkii. Dát logut gusket čuovvovaččat maiddái guovlluide gos sáhttet leat sápmelaččat geat doaimmahit eanadoalu ja geaidda guoská boraspirehálddahus. Sávzaealáhusa logut dán ovdanbuktimis leat guovlluin Nordlándi, Romsa ja Finnmárku. Dás eai čielggaduvvo visot áššáiguoskevaš statistihkat, muhto muhtumat mat čájehit guovddáš ovdánanhámiid boraspirehálddašemis, boraspirepolitihkas ja stuora álbmot beroštumis máid leat oaidnán mediain ja organisašuvnnain. Dás geahččalit maiddái hábmet guovddáš doahpagiid boraspirehálddašemis ja das mo dat lea organiserejuvvon.

3.1.2 Kommentárat statistihkkii mat leat olámuttus – metoda ja beasatlašvuohta

Boraspirehálddahus lea oalle mánggabealat vuogádat ollu dásiiguin ja organisatuvrralaš ossodagaiguin main guhtesge lea sierra mihttu ja ovddasvástádusguovlu (geahča appendix 3 govvosa). Almmuhuvvon diedut boraspirehálddašemis ja boraspiriid dutkamis leat dál biđgejuvvon mángga iešguđetge neahttabáikái. Boraspirehálddahusas leat unnán válmmas statistihkat máid dakkaviđe sáhtta čielggadit, ja lea váttis háhkat bures fáttmasteaddji ja čohkkes oppalašgeahčastaga dasa makkár lohkomateriála lea gustojeaddji ja vejolaš oažžut. Ii leat almmuhuvvon oktasaš oppalašgeahčastat das makkár statistihkat leat neahtas boraspirehálddašemi guovddáš áššiin. Luondduhálddašan

¹³ Sámi statistihkka 2010 (NOS - Norges offisielle statistikk)
http://www.ssb.no/emner/00/00/20/nos_samer/nos_d437/nos_d437.pdf

direktoráhtas lea goitge buorre neahttasiida– Rovviltportalen.no – mas lea dábálaš oppalašgeahčastat hálddašanvuogádagas.

Lohkomateriálaid dihte čujuhit lohkkiiid baicca báikái Rovbase 3.0 – interaktiiva diehtovuđđui mii earret eará sisdoallá lohkodeaid duodaštuvvon jápmán dahje árvvoštallojuvvon jápmán bohccuin dahje sávzzain mat leat gávdnon meahcis, ja buhtadus ohcamušain ja man ollu duodai lea máksojuvvon buhtadus. Hálldahus ieš nai čujuha dasa, ahte lohku galle ealli leat duodas duodaštan jápmán guohtun eatnamiin lea arvat unnit go duodavuogirehkkenastojuvvon buhtadus. Rovbases 3.0 ii sáhte goitge oažžut seamma dávgegovvosii galle ealli duodai leat duodaštan massán ja galle leat ohcan- ja duodai ožžon buhtaduvvot vaikko fylkkamánnis leat dakkár ovdanbuktimat. (geahča diagrámma siidu 7 ja 8)

Rovbases 3.0 ferte geavaheaddji ieš válljet data máid dáhttu iskat. Muhto das leat unnán kombinašuvdnavejolašvuodát iige beasa njuolga vuoddomateriálaide. Dán kapihttala geavahussii bivddiimet sáddet loguid bohccuid hárrái. Jus geavaheaddji dáhttu geahččat ovdáneami áiggi badjel, ovdamearka dihte 2005-2010, de tabeallas oažžu data mii ovdanbuktá olles logu olles áigodagas almma čájjetkeahhtá guhtege jagi loguid. Go vállje 'čájet gráfan', de baicca ihtá dávgegovus jahkeloguiguin. Oktavuohta tabealladata ja gráfalaš ovdabuktima gaskkas ii leat danne áibbas ovttalágan. Jus lea dáhttu ges oaidnit oppalašgeahčastaga mánnga fylkka buhtadusain, muhto ii buot fylkkaid ja jahkeloguid, de ii sáhte dan dahkat. Rovbase áiddostallá gal ahte data sáhtta loktejuvvot excelii viidásit meannudeapmái. Dássázii eai gávdno tabeallat sávzamassimis, muhto bohccuid ektui leat buorit tabeallat máid oažžu go bivdá. Čoahkkáigeassu lea ahte Rovbase 3.0 geavaheaddjivejolašvuolta sáhtta dahkkot oppalaččat eanet beasatlašžan vaikko ii leat dahkkon analysareaidun.

Dán kapihttala čielggadeamis lea danne vuolggasadji statistihkain máid fylkkamánnit leat ráhkadan sávzzaide ja máid dán čállosa vuolláičálili lea ráhkadan bohccuide Rovbase 3.0 (rovbase.no) bokte.

Finnmárkkuopmodat lea almmuhan 2009 jahkediedáhusas muhtun statistihkaid ja boadusrehketdoalu. Bivddu ja guolástan statistihkaid čujuhit olbmuid iskat Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas. Rehketdoallologuid gávdná stivrra-čoahkkimiid áššedokumeantan, biddjon nehttii, muhto eai njuolgut olámuttus. 2010 doaibmarehketdoalus lea diasvuodđu erenoamážit čilgejuvvon. Muhto man ollu jagi 2009 vuovdindietnasis ru.76 671 390 dinii Finnmarkkuopmodat

oaggun- ja bivdokoarttain, minerálain ja opmodagain? Visot diekkár dieduid livčče sáhttán álkivuoda dihte biddjot čoahkkái ja almmuhuvvot lohkobáŋkkus. Finnmárkkuopmodaga ovdamunni lea ahte sáhtta čielggadit dietnasiid njuolga ja movt dát juhkkovuođat njuolga dahje eahpenjuolga doaibmagoluide. Buorre lea go statistihka gávdna Statistihkalaš guovddáš-doaimmahagas, muhto FeFo sáhtášii ovdamunnin almmuhit muhtun diagrámmaid iežaset statistihkkabáŋkkus nu ahte eai leat nu ollu láddasat álbmoga ja organisašuvnna gaskkas. Nugo Nygaard ja Josefsen (2010) leaba čujuhan, de ferde FeFo boahpteáigásaš fápmoorgánan Finnmárkkus “dohkkehit ahte lea garra almmolaš beroštupmi doibmii.” Dat mearkkaša FeFo:i ja maiddái boraspire-hálddahussii, ahte galggaše baicca bidjat vuodđun beasatlašvuoda-prinsihpa gulahallamii álbmogiin ovdalii go unnimusstandárdda.

Dát kápihttal dahká maiddái áigeguovdilin sosiála ja kultuvrralaš konteavstta máid statistihkka čuvgeha. Sihke boraspirehálddahus ja Finnmárkkuopmodat leat oinnolaš aktevrat medias ja hui guoskevaččat álbmogii. Mun lean danne váldán vuolggasaji muhtun áššáiguoskevaš mediaáššiin nrk.no ja Nordlys aviissas. Daid lean analyseren čálalaš gáldun ja ovttalágan gulahallan vuohkin, ja galggašii gehččot debáhttačálusin iige aivve fal persovnnaid dahje organisašuvnnaid loahpalaš oaivilin.

3.2 Boraspirehálddašeapmi

3.2.1 Boraspirehálddašeami mihttu

Boraspirehálddašeapmi galgá geavatláččat bisohallat mángga beali gaskkas máid galgá váldit vuhtii: sihkkarastit ealaskas boraspire náli ja váldit vuhtii boanddaid ja boazobargiid beroštumi hehttet boraspiriid vahágahttimis guohtunelliid. Doaibmabijuid leat definieren “eastadeaddjin ja riidováidudeaddjin”. Dat mearkkaša ahte dovddastit boraspiriid ja biebmoelliid gaskavuoda riidun. Boraspirehálddašeapmi guoská olles sámi guvlui Finnmárkkus lulás Hedmarkii¹⁴.

¹⁴ NOU 2007: 14 Sámi resursageavaheapmi ja riektedilli Hedmárkku rájes Romsii Duogášmateriála Sámvuoigatvuodálávdegoddái

Dat leat boraspirehálddašeamiguovllut 5, 6, 7 ja 8¹⁵ mearriduvvon Stuoradikkis. Ortnetvuoda dihte namuhit ahte lullisámeguovlu ii fátmmas Møre ja Romsdal oassin boraspirehálddašanguovllus 5.

3.2.2 Movt leat organiseren hálddašeami?

Boraspirehálddašeapmi¹⁶ lea stáda ovddasvástádus ja boraspirepolitihka mearrida ráđdehus.

Birasgáhttendepartemeanttas (BD) lea bajemus ovddasvástádus buot fuođđohálddašeamis bušeahta, láhkamearrádusaid ja guhkesáigeplánema bokte. Dat mielddisbuktá bidjat johtui boraspirehálddašeami politihkalaš mihttomeriid ja nammadit guovllulaš Boraspirelávdegottiid. Departemeanta lea nu maiddái guoddalaninstánsa lávdegottiid mearrádusaide. *Luondduhálddašan direktoráhta* (LD) lea departemeantta vuollásaš ja lea fuođđohálddahusa guovddáš fágainstánsa. LD lea ráđdeaddi orgána BD:i ja das lea ovddasvástádus áššemeannudeapmái gustojeaddji láhkamearrádusaid mielde ja dutkamii ja gaskkusteapmái fáttá máhtolašvuodas ja dieđuin. *Boraspirelávdegottit* leat váldodoaimmaheaddjit guovllulaš boraspirehálddašeamis. Lávdegottiin lea váldoovddas-vástádus čadahit našunála politihka ja hálddašit boraspiriid guovlluineaset. Lávdegottit ráhkadit guovllulaš boraspire hálddašanplána, ja sis lea ovddasvástádus vuoruhit eastadeaddji ja riidováidudan doaibmabijuid, ja maiddái ovddasvástádus iešguđetlágan nu gohčoduvvon boraspiriid bivdo-ja njeaidinregimai guovllusteaset. *Fylkkamánniid* (FM) birasgáhttenossodat lea Boraspirelávdegottiid čállingoddi ja ráđdeaddji orgána. *Stáda luonddubearráigeahčču* (SLB) čadaha geavatlaš gieddebarggu ja iská boraspirevahágahttimiid guohtunelliin, goziha ja suodjala boraspiremáddodaga biraskriminalitehtas.

¹⁵ Stuoradiggediedáhus nr. 15 "Rovvilt i norsk natur". Region 5. Hedmark. Region 6. Trøndelagsfylkene og Møre og Romsdal, Region 7. Nordland, Region 8. Troms og Finnmark

Geahča maiddái appendix 2

¹⁶ Geahča www.rovviltportalen.no dárkilis oppalašgeahčastaga

3.2.3 Eastadeaddji ja riidováidudeaddji doaibmabijut

Riiddut biebmošibihiid ja boraspiriid gaskkas ja bohccuid ja boraspiriid gaskkas čuožžilit go boraspire rohkkáha ja/dahje goddá šibiha guohtumis. Biebmošibitšlájain lea eanemusat sávza máid boraspiret vahágahttet. Boanddat ja boazoeaiggádat sáhttet ohcat doarjaga álggahit doaibmabijuid eastadit boraspirefallehemiid. Boanddaide sáhtta dat leat áidun, ásahit gearggusvuodaareálaid gosa šibihiid sáhtta sirdit jus dávjá boraspiret rohkkáhit ja sáhttet árrat viežžat šibihiid guohtuneatnamiin, mii mearkkaša ahte vižžet šibihiid ovdal maŋŋigeasi go muhtun boraspiret leat erenoamáš aktiivat. Dat lea vásáhusaid mielde erenoamáš buorre doaibmabidju getkkiid ektui. Bohccuid dáfus sáhtta sirdit ealu eará guovlluide ja biebmat bohccuid guovlluin gos ollu masset boraspiriide.¹⁷ Sihke sávza- ja boazoeaiggádiidda sáhtta iešguđetlágan guođoheapmi maiddái veardiduvvot buorren doaibmabidjun masa vejolaččat oažžu doarjaga.

3.2.3.1 *Buhtadusat –duođaštuvvon ja meroštallon massimat*

Nanu riidováidudeaddji vuohki lea buhtadusa máksin sávzzaid dahje bohccuid ovddas máid leat massán boraspiriide. Jus áibbas vissásit sáhtta duođaštit guovžža, albasa, geatki dahje goaskima váldán guohtunealli, de mákso olles buhtadus. Jus ealli jápmá nu ahte rábbi ii gávdno dahje nu ahte eai nagot gávdnat jápmin siva, de sáhttet meroštallat buhtadusa. Meroštallamiin oaivvildit ahte lea *jáhkehahtti* ahte lea massán boraspirii go lea *ollislaččat árvoštallan* muhtun áššiid. Nu go leat go boraspiret lahkosiin dahje leat go ovdal massán guohtunelliid guovllus. Geavatlaččat mearkkaša dat ahte duođai mákson buhtadus lea ollu unnit go lohku mii ohcamušain lea, muhto goitge ollu eanet go máid duođai sáhttet duođaštit.

3.2.4 Eará čilgehusat alla diedihuvvon boraspiremassimii – váikkuha go boraspirevahágahttimiid buhtadusortnet alla boazologuid?

Næss et al (2010) čuoččuha ekonomalaš buhtadusortnegiid sáhttit leat váikkuheaddjin doalahit boazologu badjin. Buhtadusortnegis lea insentiiva diedihit alla massinloguid ja seammás doalahit stuora ealu. Stuora ealuin lea vejolaš diedihit alla massinloguid seammás go njuovvat ii dárbbas go unnánaš. Ealli máid jáhkket jápmán dahkko ruhtan ja addá nu eanet dietnasa go dábálaš njuovvan attašii. Insentiiva lasihit bohccobiergobuhtadeami vai boazologu

oažžu njiedjat lea danne ráddjejuvvon doaibmat, go boazoeaiggádiidda lea eanet gánnáhahttin stuora eallu.

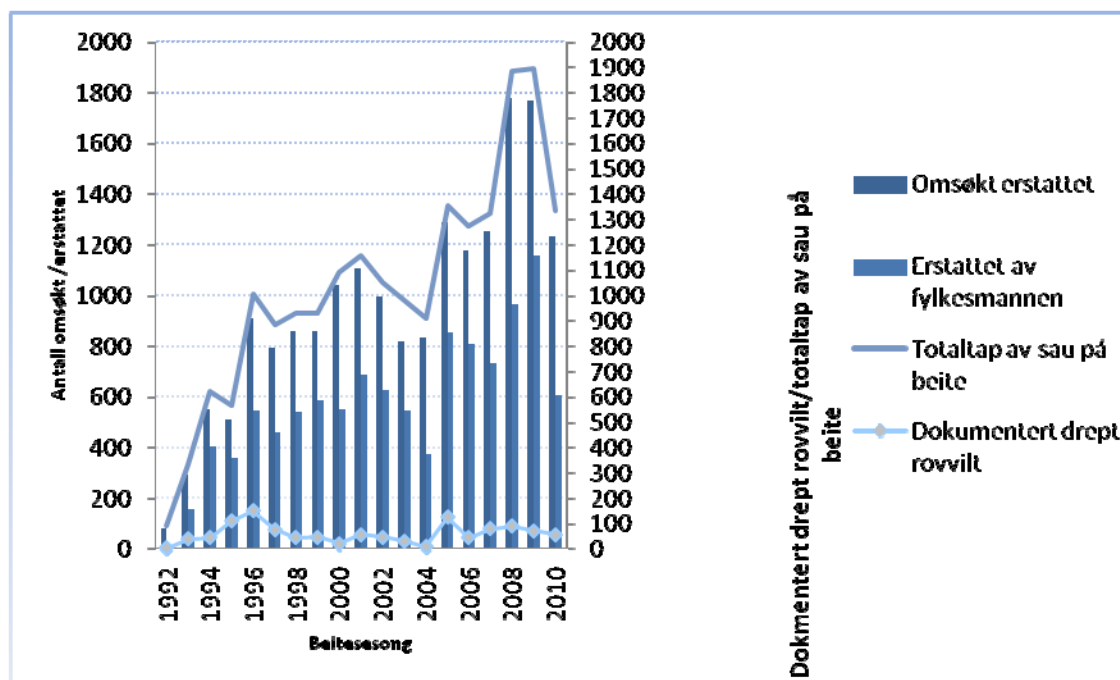
3.2.5 Sávvabuhtadusat - lassáneapmi logus galle sávzza duodaštuvvot goddon

Sávvabuhtadusaid ektui leat válljen statistihka Finnmárkkus, Romssas ja Nordlánddas. Dainna lágiin fátmastit eanas oasi norgga sápmelaččain geat doaimmahit iešguđetlágan eanadoalu ja lotnolasealáhusdoalu mas lea sávvadoallu oassin. Dehálaš erohus buhtadusa rehkenastimis boazodoalu ektui lea ahte lea lohku galle sávzza ja lábbá luitet guohtumiidda.

Statistihkka mii čájeha galle sávzza leat gottáhallan boraspiriin¹⁸ Finnmárkkus oainnusmahtta namuhuvvon oktavuoda gaskal loguid galle ohcamuša duodai leat, galle duodaštuvvon gottáhallama leat ja galli ovddas duodai mákso buhtadus. 2008 ovddas duodaštedje vuollel čuođi sávzza massán boraspiriide, meroštallojuvvon buhtadus biddjui badjelaš 800 eallái.

¹⁸ Finnmárkku Fylkkamánni

Govus 3.1 Buhtadus sávzzaid ovddas mat leat gottáhallon ráfáiduhtton boraspiriin Finnmárkkus 1992-2009

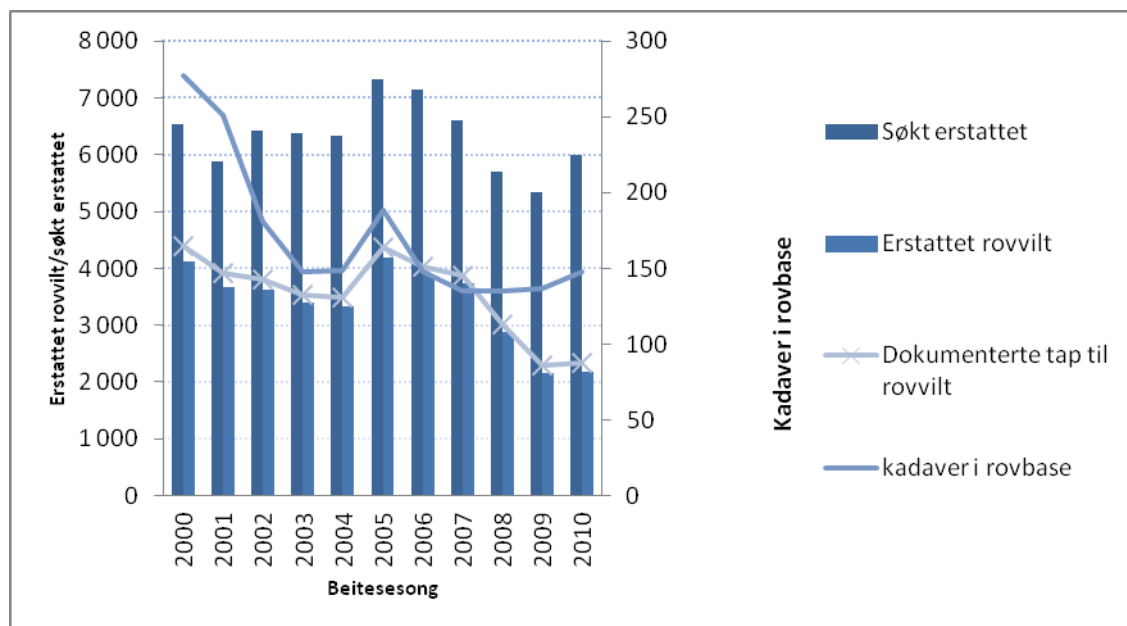
Govus čájeha leamaš dássedis lassáneami logus galle ohcamuša massimiid ovddas bohte 2000-2001 rádjai ja fas veaháš njiedjama 2004 rádjai. Jagiid 2005-2007 lea massimiid lohku lassánan. 2008-2009 lassánedje massimiid ohcamušat Finnmárkkus muhto riikkadásis njiejai ohcamuš lohku massimiid ovddas áigodaga 2008-2010. Direktoráhta¹⁹ dieđuid mielde lei dasa sivva unnit duodaštuvvon massimat.

Romssas baicca, lea lohku ohccojuvvon massimiin ja duodai buhtaduvvon buhtadusain leamaš njieddji tendearas 2005 rájes, muhto lea fas lassánan veaháš mañemus jagi. Meroštallojuvvon buhtadus lea lassánan veaháš: boraspire logu lassáneapmi mañemus jagi lasiha jáhkehahttivuoda ahte dat leat sivalaččat. Romssas ja Finnmárkkus oainnat eai leat nagodan doalahit geatki logu mii lei mearriduvvon našunála nállemihitus, mii mearkkaša ahte geatki ja albbas nálli lea lassánan dan guovllus.

¹⁹ <http://www.rovviltportalen.no/content/500041279/Jerv-og-gaupe-tar-mest-sau>

Govus 3.2

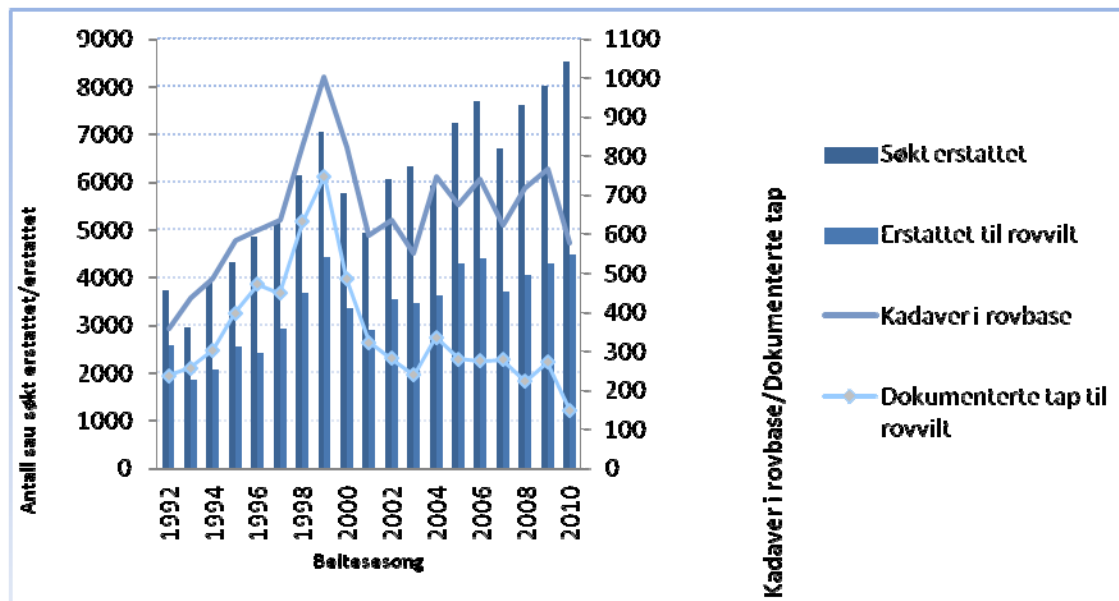
Buhtadus sávzzaid ovddas mat leat vaháguvvon ráfáiduhtton boraspiriin 2000-2009 Romssas

Nordlánddas diedihii NRK “Erenoamáš unnán sávzamassimat ráfáiduhtton boraspiriide” golggotmánus 2010:s. Dat doalai deaivása duohtavuodain muhtun muddui. Go buhtadusaid galge bidjat oktii, de čájehuvvui ahte lohku ohcamušain massimiid ovddas lei lassánan, ja lohku iskojuvvon ja duodaštuvvon ráppiin njiejai. Nordlándda suohkaniin ledje maŋemus jagi eanemus massimat Aarbortes, olles 942 sávzza. Sihke Aarborte ja Snåasa Davvi-Trøndelagas leat guovddáš sámi báikkit ja rádjeguovllut Ruttii. Goappaš báikkiin leat stuora meahcceguovllut sihke boazo- ja sávzadollui ja seammás maiddái stuora boraspire aktivitehtain. Go lea jurdagis ahte vuodđoealáhusat leat dehálaččabut sámi guovlluin go muđui riikkas, de daguhit stuora massimat boraspiriide vuorrádusa ealáhusain, ja muđuige báikkálaš servodagain. Nugo oaidnit vuollelis de boraspireválttisvuohta oaččui boazosápmelaččaid ja boanddaid demonstreret Stuoradikki ovddabealde jagi 2010.

Govus 3.3

Lohku galli sávzza ovddas lea ohcon buhtadus/buhtaduvvon (Gáldu: Nordlándda fylkkamánni.)²⁰

3.2.6 Buhtadusat bohccuid ovddas 2005-2009. Finnmarkkus erenomáš ollu vaháguvvon bohccot ja Davvi-Trøndelagas 50 % miessemassin

Mii guoská buhtadusaide bohccuid ovddas máid massá boraspiriide, de lea das nai váttisvuohta gávdnat ráppiid ja gávnnaht jápminsiva buot elliin mat leat lahppon guohtumis. Riikkadásis čájeha govusdávgi bissu stuora logu elliin maid ovddas lea ohcon buhtadus ja maid ovddas lea mákson buhtadus. Nugo sávzadoalus, de aitto fylkkadásis oaidnit rievddademiid jagis jahkái. Álggos gehččot buhtadusaid riikkadásis bohccuid ovddas máid leat massán boraspiriide áigodagas 2005-2009²¹:

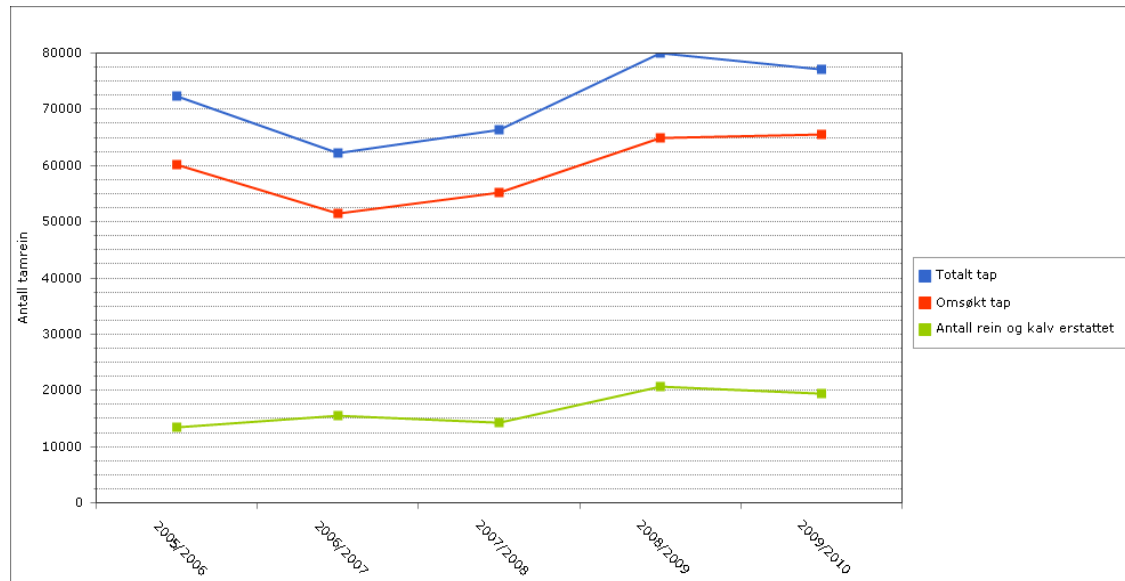
²⁰ <http://www.fylkesmannen.no/fagom.aspx?m=2747&amid=3478687> 18.04.2011 kl . 16.37

²¹ Rovbase 3.0

<http://dnweb13.dirnat.no/Rovbase30Innsyn/Contentpages/InnsynErstatningReinStatistikk.aspx?Arbeidso mrade=InnsynErstatningRein>. Rovbase lea reaidu mas geavaheaddjit ieža válljejit variábeliid nugo áigodagaid, eallišlájja, guovllu ja orohaga.

Govus 3.4

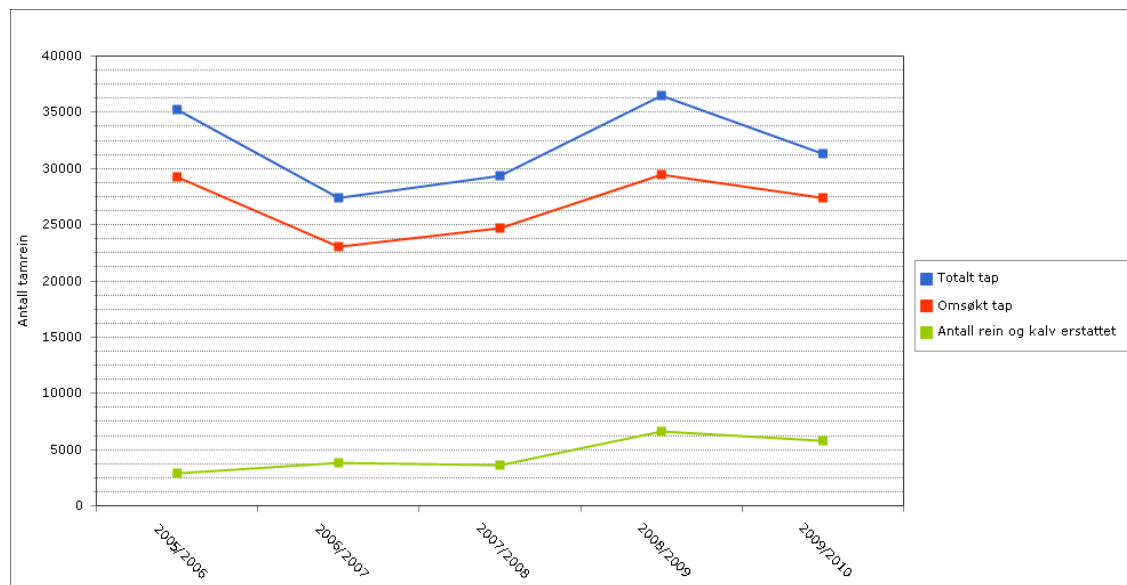
Boazobuhtadusat: Buot boazodoalloguovllut Norggas 2005 rájes 2009 rádjai. (Rovbase 3.0)

Gráfa čájeha ahte ohcamušat massimiid ovddas boraspiriide leat dásedit ollu ja leat lassánan guokte maŋemus jahkeáigodaga go geahččá massinlogu ohcamušain. Jagi 2005/2006 lei dat 60 000 ja 2009/2010 lei dat sullii 65 000 ealli. Lohku galle ealli duodai duodaštuvvo vaháguvvon boraspiriide jagis 2008/2009 lei su. 6% dahje 1284 ealli riikkadásis. 2010 eai leat almmuhan loguid. Duodai mákson buhtadus lea čuvvon buhtadus ohcamušaid lassáneami.

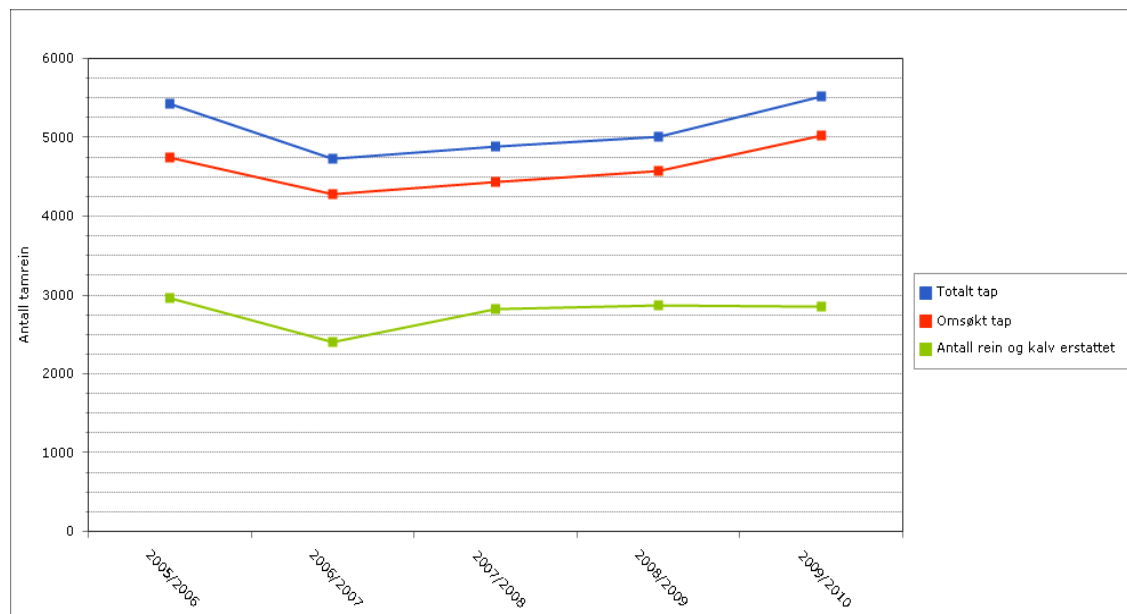
Guovllulaš dásis Davvi-Trøndelagas ja Finnmarkkus, oaidnit ahte lohku bohccuin ja misiin mat leat buhtaduvvon lea lassánan veaháš 2008/2009 áigodagas mii sihke sáhtta leat čuovus ohcamušaid lassáneamis ja das go dan áigodaga lihkostuvve háhkat buoret duodaštusaid ealliin máid duodai leat massán boraspiriide²². 2008/2009 almmuhuvvui bajemus boraspire vahágahttin lohku obanassiige, sihke buhtadus ohcamušain, diedihuvvon massimiin ja duodai duodaštuvvon massimiin. Finnmarkkus ohce buhtadusa oktiibuot 49 000 ealli ovddas. Oarje-Finnmarkkus oaidnit fas njieddji ovdáneami boazobuhtadusain jahkeáigodagas 2009/2010, danne go leat unnibut diedihuvvon ja duodaštuvvon massimat. Oarje-Finnmarkkus ledje ohcamušain massimat 27090 ealli ovddas. Dain mákse buhtadusa 5695 ealli ovddas dahje 21 % ohccojuvvon massimiin.

²² http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/troms_og_finnmark/1.6839524

Davvi-Trøndelaga lea okta fylkkain mii eanemusat lea gillán sávzzaid ja bohccuid boraspirevahágahttimiin. Dat oidno govvošis 3 mas lohku galle bohcco ovddas lea ohccojuvvon buhtadus lea lassánan seammás go lohku duodai buhtaduvvomiid ovddas lea bisson dásseidin 2005 rájes earret 2006/2007 goas lei veaháš njiedjan. Go mii daid loguid doallat oktii loguin galle bohcco Davvi-Trøndelagas oktiibuot leat 12239 jagi 2007, de dahket massinlogut máid boazoeaiggádat leat diedihan 40-50 % boazologus, eanas dain leat álddut ja miesit.

Go geahččat proseanttaid duodai buhtaduvvon elliin, de Romssas buhtaduvvo 69 %, Davvi-Trøndelagas 63 % ja Oarje-Finnmárkkus ožžo buhtadusa dušše 22 % ohccojuvvon elliin 2008/09. Seamma tendeansa lea čađat áigodagain 2005/06 gitta 2009/10 rádjai. Lohku duodášuvvon boraspirevahágahttimiin lea birrasiid 6 % buot namuhuvvon guovlluin. Ii namuhuvvo manne buhtadusproseanta lea stuorit Davvi-Trøndelagas ja Romssas go Finnmarkkus.

3.2.7 Boraspiriid jávkadeapmi eastadeaddji doaibmabidjun

Dain eastadeaddji vugiin máid atnet dál, orru jávkadeapmi boraspiriin mat leat dahje dáidet vahágahttit elliid guohtumis, mas oanehis áigái lea eanemus ávki. Albbas, geatki ja goaskin váldet riikkadásis eanemus duođastuvvon vahágahttimiin sihke sávzzaid ja bohccuid. Albbas orru váldime eanemus sávzzaid ja geatki eanemus bohccuid.²³ Romssas leat geatkevahágahttimat njiedjan, ja Davvi-Trøndelagas leat guovžafalleheamit lassánan manemus jagi.

Boraspiriid Našuvnnalaš hálddašánplánas (2004) lea mearriduvvon man galle boraspire guđege šlájás guđege guovllus galget leat. Oktan Luonddugirjáivuodálágain ja Fuođdolágain mearriduvvo boraspiriid jávkadeapmi prinsihpalaččat nállemihtuid ektui. Fylkkamánni mearrida nállemihtuid mielde boraspiriid goddineriid. Dasa lassin bohtet jávkadeamit eaŋkalelliin mat dahket stuora vahágiid. Boraspiriid goddin definerejuvvo iešguđetlágan goddinlágiin ná:

²³ <http://www.rovviltportalen.no/content/500039612/>

”Earrebivdu”

Fylkkamánni mearrida fylkkas jahkásaččat nállledili mielde earrebivddu albasii. Bivddu gohčodit earrebivdun ja lea guovvamánus ja njukčamánus.

Liseansanjeaidin

Guovlluin gos lea dárbu unnidit stuorruma ovttá boraspirenális omiid dahje bohccuid vahágahttima dihte, sáhtá maidái addot liseansanjeaidinlohpi. Eaktun lea ahte boraspirenális galgá leat eallinvejolašvuohta guhkit áigái.

Goddinlohpi

Eanjaleallit maidda addo goddin lohpi hehtten dihte vahágahttit omiid dahje bohccuid.

Boraspirelávdegottit guhtege guovllus ráhkadit bienalaš boraspire hálddašánplánaid. Daid dohkkeha DN oktan vejolaš kommentáraiguin nugo ovdamearka dihte leago dat našunála politihka rámmaid siskkobealde. Jus ovdamearka dihte geahččat Romssa, de lea boraspirelávdegoddi árvalan sin hálddašánplánas geográfalaš sirrema boraspiregoddimiin A ja B guovlluin šlájain albas, geatki ja guovža. A-guovllus galget šlajat hálddašuvvot nu ahte našunála nállemihttu guovllus bisuhuvvo. B-guovlluin galget guohtuneallit vuoruhuvvot ja doppe ii leat plána mielde sávahahtti atnit boraspiriid. Direktoráhta kommentere hálddašánplána reivves Boraspirelávdegodái guovllus 8 ná:

“Direktoráhta lea dan oaivilis ahte johttieallit šlájain maidái fertejit dohkkehuvvot hálddašanguovllu B siskkobealde, dan cealkaga ektui ahte ii leat sávahahtti atnit boraspiriid B-guovlluin. Eanet realisttalaš mihttocealkin sáhtá leat ahte hálddašanguovllus B ii leat sávahahtti atnit fásta boraspirenáliid ”²⁴

Guovllus 8 Romsa ja Finnmárku lea leamaš váttis olahit našunála nállemihtuid, mat leat 10 jahkásaš čivgama sihke albasii ja geatkái, dábálašbivdoáiggi siskkobealde. Riikkadásis lea dán jagi albasbivdu (2010/2011) leamaš olahus dan ektui galle leat báhčán. Eanemus albasiid godde Lulli- ja Gaska-Norggas ja guovllus 8 Romssas ja Finnmárkkus godde unnimus. Go eai lean eará doaibmabijut, de addui ođđa áigemearri, sierra goddinlohpi njukčamánu 31.

²⁴ <http://www.rovviltportalen.no/multimedia/46074/DNs-uttalelse-region-8.pdf&contentdisposition=attachment>

beaivái (2011), gitta 5 geatkái guovlluin gos ledje ollu geatkevahágahttimat, mii fas guhkiduvvui cuoŋománu 15. beaivái. Seamma dilli lea albasii. Fylkkamánni addon goddinlohpi cuoŋománu 6. beaivái guhkiduvvui miessemánu 31. Jagi 2010 adde goddinlobi 37 albasii earrebivddus guovllus 8, dain 20 Romssas. 7 albasa godde áigodagas. SLB diediha stuora albbas aktivitehta fylkkas²⁵. Erenoamážit guoská dat sávvadollui Lulli-Romssas ja Siskkit Romssas maiddá boazodollui.

Vuollegis goddinlogus sáhtta leat oktavuolta dainna ahte bivdojoavku mas ovdal ledje hárrjána bivdit ja geat maŋemus jagiid leat doaimmahan eanas boraspire jávkademiid, leat bidjan eret vearrjuid vuosttaldeapmin go prošakta Eallit Luondus / Leve i Naturen (geahča siidu 14), unnidii bušeahta bivdiid bálkái ja buhtadusaide. NRK:i²⁶ dajai jođiheaddji boraspirelávdegotti guovllus 8, Willy Ørnebakk, ahte ii leat dáhttu hukset fásta bivdojoavkku ja ahte leat ožžon ođđa bivdiid. NRK reportášas boanddat čuoččuhit maiddá ahte ođđa bivdit eai leat seamma buorit go ovddibut geaid gohčodedje njunušbivdin. Loguid mielde eai leat Romssas nagodan oanehis áigái doalahit nállemihtuid dainna vugiin.

3.2.8 Buoret nállegoziheapmi

Vai galgá sáhttit buoridit boraspire hálddašemi doaibmabijuid, de lea guovddáš ášši eanet máhttu boraspiriid birra. Našuvnnalaš gozihanprográmma njealji stuora boraspirešládji²⁷ álggahuvvui jagi 2000 ja goaskima bidje oassin 2006:s. Norsk institutt for naturforskningas (NINA) lea válđoovddasvástádus ja goziha náliid albbas, geatki ja gumpe ja earret eará Bioforsk ja Ås universitehta leat leamaš mielde guovžagoziheamis. Jahkásaččat almmuhit raporttaid iešguđetge šlájaid máid bidjet oktasaš neahttabáikái Rovdata, ásahuvvon 2010:s. Stuora ja fámolaš luondu lea hástalus boraspirenáliid goziheamis. Vai ožžot buoremus lági mielde boraspire dutkamiid, de leat mánngat unnit prošavttat mat oasálastet Rovdatas. Muhtumat dain leat Scandlynx, Scandulv ja Det Skandinaviske brunbjørn-prosjektet.

²⁵ <http://www.rovvilt.net/images/stories/Innvilget%20skadefellingstillatelse%20p%C3%A5%20gaupe%20i%20omr%C3%A5det%20Maisa%20og%20Altevassh%C3%B8gda.pdf>

²⁶ http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.7477353

²⁷ Guovža, albbas, geatki ja gumpe

3.2.9 Eallit Luondus/Leve i naturen – dialoga ja hálddašepmi?

Maŋemus jagiid boraspirehástalusaide dihte leat máŋggat aktevrrat searvan prošeaktii Eallit Luondus/Leve i naturen. Prošeakta lea “3 jagi bisti ja galgá doaibmat hástalusaide mat čatnasit boraspiriide, guohtunelliide ja servodahkii Romssas ja Finnmárkkus. Prošeavtta válde ulbmiljoavku leat guođohan-ealáhusat”²⁸. Dasa leat čohkkejuvvon muhtun oasi áššáiguoskevaš dieđut nugo media čállosat ja almmuheamit, boraspirelávdegottiid čoahkkin referáhtat ja maiddá áššelistu prošeavtta iežas deaivvadanráiddus nammaduvvon Arena Rovvilt. Arena Rovvilt galgá leat oktasaš deaivvadanbáikin sávza- ja boazobargiide, bivdiide, hálldahusa bargiide ja earáide geain lea beroštupmi boraspiriide ja guohtunelliide ja maiddá organisašuvnnaide ja almmolaš etáhtaide geaidda gusket hástalusat mat čatnasit gealdagasoktavuhtii guohtunelliid, boraspiriid ja servodaga gaskkas.

3.2.10 Guođohangiiddus jagi 2012?

Sivas go ollu eallit guohtumis vaháguvvet, de lea Biebmobearráigeahčču evttohan guođohangildosa 2012 guovlluin gos dát leat eanemus dáhpáhuvvan, jus nu joatká 2011. Dat mearkkaša geavatlaččat ahte lea giellddus luoitit sávzzaid meahcceguohtumiidda jus boanddat eai ieža nákke eastadeaddji doaibmabijuiguin unnidit massimiid. Biebmobearráigeahčču vuodusta oainnuset go lea nu stuora lohku ealliin mat lahppojit dahje jápmet guohtumis jahkásaččat, birrasiid 120 000 ealli. Biebmobearráigeahčču čujuha ahte lassin ollu boraspirevahágahttimiidda, de sáhttet maiddá dávddat, mirkkohuhttimat ja lihkuhisvuodát leat čilgehussan manne nu ollu eallit jápmet guohtumis.

Alla boraspirelohku ja Biebmobearráigeahču evttohus lea suhtadan muhtun ráje álbmogis geaidda dát erenoamážit guoská. Sihke NRK ja Nordlys aviisa leat ovttá oaivečállosa, lohkkiiidreivviid, artihkkaliid ja reportášaid bokte beroštan boraspireválttisvuodas. Dát váttisvuotta lea vuoddoealáhusain hui guovddážis. Danne čájehit dás muhtun ovdamearkkaid

²⁸ <http://www.rovvilt.net/> - 13. apr. 2011 kl. 15.32

digaštallamis ja geahččalit darvehit mii lea máid moaittášit. Hálddašeapmi lea maiddái gártan russolasgižžui suodjalanberoštumiid ja boraspirevuosttaldeaddjiid gaskii.

3.2.11 Álbmot vuosttaldeapmi boraspirehálddašeapmái?

Boraspirelávdegotti guovllu 8 jodiheaddji, Willy Ørnebakk, hirpmáhuhtii veaháš go NRK:i dajai ahte albbas galggašii jávkaduvvot boazoguohtuneatnamiin. Fellesaksjonen for ulv gáibidii Ørnebakka luohpat. Ørnebakka cealkámuš láktasa stuorit treandai mas mánga ovddasteaddji sihke guovllulaš hálldahusas, ealáhusas ja guoskevaš suohkaniin leat dovddahan vuorrádusa boraspirehálddašeami mihtuide ja ruhtadeapmái.

Mañemus jagiid ollu sávza ja boazo massin boraspiriide, lea dagahan muhtun ráje almmuhemiid medias main dili mitalit hirbmat dramáhtalažžan. Cuonomanu 4. beaivvi 2009 dajai Snåasa sátneljodiheaddji NRK:i ahte boazodoallu nugo dan dál dovdat lea heahtedilis go boraspiret váldet 50 % misiin. Juovlamánus 2010 čoahkkanedje boanddat ja boazosápmelaččat miellačájeheapmái Stueradikki olggobeallai čuorvvascealkagiiguin ”Diktet giliid eallit”, ”Juo boazodollui” ja ”boraspiret hávkadit sámi kultuvrra”.

Miellačájeheaddjiid váldocealkámuš lei ahte eanet boraspiriid ferte báhčit. Muhtun appeallas dajai Snåasa sátneljodiheaddji Bente Hjulstad Belbo ahte ”Politihkkárat fertejit dál njulget eahpeluohttámuša mii dál lea boraspirehálldahusa ja báikkálašálbmoga gaskkas”¹⁹

Muhtun cealkámušas Lulli-Romssa guovlluráđi čoahkkimis mas fylkkamánni oasálastii, gullui:

“Mii leat mañemus áiggiid ožžon nana čujuhusaid ealáhusa aktevrain ahte fylkka boraspirehálldahus ii ovddas ealáhusa ja ahte dálá dilálašvuodát daguhit ahte eanegat ja eanegat árvoštallet heaitit. Dat daguhivčče stuora, negatiiva váikkuhusaid guovlluromsii.”²⁹

²⁹<http://www.sortroms-regionraad.no/Dok/20110408-uttalelse-rovdyrforvaltningen.pdf> 19.04.2011. kl. 14.35

Cealkámušas deattuhuvvo ahte guohtunealáhus lea erenoamáš dehálaš ja váikkuheaddji guovllu ássamii. Eará dehálaš doaibmabijut masa čujuhedje ahte fertešii addit ledje goddinlohpi, geatkái sierragoddinlohpi ja lassi ruhtadeapmi eastadeaddji doaimmaide nugo guođoheapmái. Guovlluráđđi čujuha maidđái ahte Biebmobearráigeahču evttohus (geahča s. 12) vejolaš guohtungiellddus dáiddášii mearkkašit loahpa mángga dálldollui go lea váttis gávdnat elliide eará vejolaš guohtunguovlluid.

<http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7429517>

3.3 Finnmárkkuopmodat (FeFo)

Finnmárkkuopmodat ásahuvvui almmolaččat jagi 2006 Finnmárkkulága duogážiin. Finnmárkkuopmodat lea dovddasteapmi sámi vuoigatvuođain eatnamiidda ja čáziide Finnmárkkus. Finnmárkkuopmodagain sirddii stáda 46 000 km² iešheanalis riektesubjektan, Finnmárkkuopmodahkan (FeFo). Finnmárkkuopmodat válldi badjelasas Statskog doaimmaid 2006 ja lea hálddašan opmodagaid surggiin eanaláigoheapmi, bivdu, guolásteapmi, meahcástallan ja vuovde-, minerála, ja sáttu/geađge resurssat. Finnmárkkuopmodaga jodiha stivra mas leat guhtta miellahtu. Sámediggi ja Finnmárkku fylkkasuohkan nammadit goabbáge golbma miellahtu. Jodiheaddjirolla lea vurrolagaid guovtti joavkku gaskkas nu ahte vurdojuvvon etnalaš dássetvuohta bissu. FeFo beaivválaš jodiheami ja hálddahusa doaimmahit 34 bargi juhkkjuvvon váldokantuvrii Leavnnjas ja ossodagaide Áltás ja Čáhcesullos. FeFo lea iežasruhtadeaddji ja dine earret eará eanaláigohemiin, bivdduin ja oaggunkoartavuovdimiin, sádduid ja čievrra vuovdimis, čáhcegahčahat ja bieggasiehtadusain. FeFo vuoruhansuorgi ja mihttomearit mearriduvvojit sierra strategaplánas mii gusto njeallje jagi, mañemus mearriduvvon plána gusto 2011 rájes.

Ráinnas vuovdindienas 2009:s lei FeFo:s 74 015 347 ru. Ja 44 530 560 brutto 2010 boadusrehketdoalu mielde. Gessosat dasa leat njuolggo ja eahpenjuolggo golut. Njuolggo golut sáhttet leat konsuleantaolggosgolut SLB:i, provišuvnnat koartavuovdimiin, eahpenjuolggo golut leat bálkáolggosgolut, vearru ja eará. Tabealla vuollelis lea ráhkaduvvon 2010 aktivitehtarehketdoalu³⁰ mielde čájehan dihte bušeahta brutto sisabođu ektui deháleamos poastaid, ii ollislaš rehketdoalu geardduheapmi.

³⁰FeFo ollislaš aktivitehtarehketdoallu lea dán čujuhugas:

<http://www.fefo.no/no/fefo/Documents/Styrem%C3%B8ter/Styresaker/2011/2011-03-31%20Styrem%C3%B8te%20i%20Alta/Styresak%2023-2011%20Vedlegg%20%20Aktivitetsregnskap.pdf>

Tabealla 3.1 FeFo 2010 vuovdindietnasat, välljejuvvon logut aktivitehtarehketdoalus

Vuovdindietnasat	Mearkkašumit	Bud 2010	Res 2010
Elgabivdu oktan parkabivdduin		3 200 000,00	3 479 152,00
Smávvafluodđobivdu		2 200 000,00	1 935 648,00
Sáivaguolásteapmi		1 800 000,00	2 062 395,00
Lihttoláigoheamdivat	Johkalihttoláigoheapmi	1 000 000,00	1 078 973,00
Meannudandivat mearraluossasadjeláiggus		330 000,00	317 165,00
Meannudandivat murremis	Ruohtasvuovdin muorain	450 000,00	561 442,00
Eanaláiggut		15 200 000,00	15 327 918,00
Biegga- ja gahčhatvuoigatvuodát		1 300 000,00	1 282 106,00
Čievra/málbma/ráktu		6 000 000,00	5 979 192,00
Ruohtasvuovdin dimbbar/muorra/juovlam		420 000,00	287 385,00
Supmi		31 900 000,00	32 311 376,00

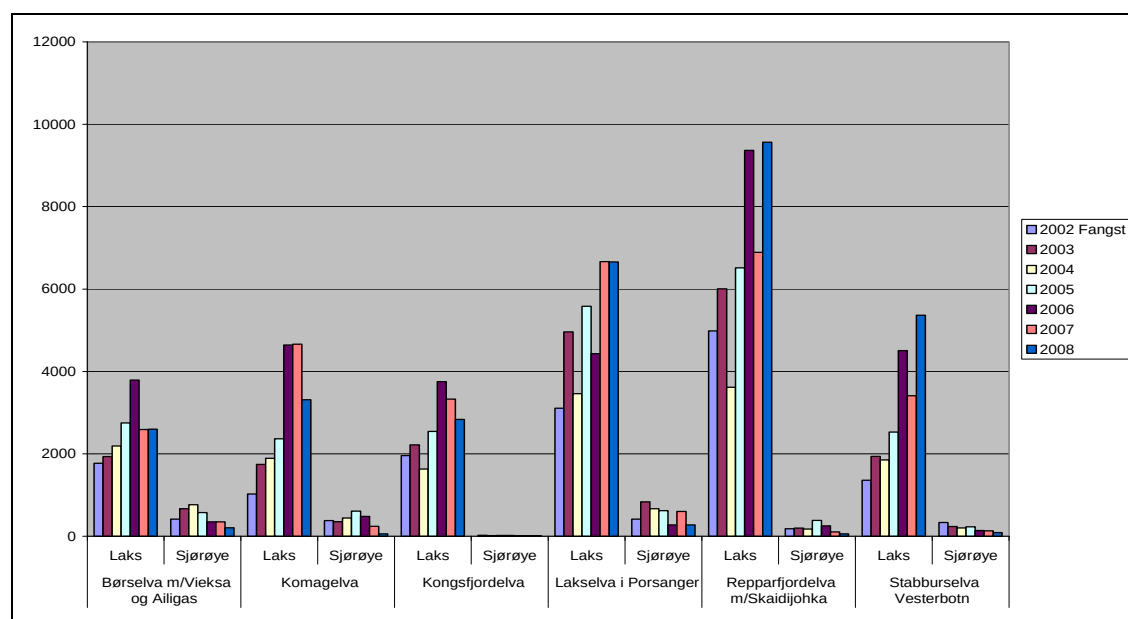
3.3.1 Finnmárkkuopmodaga hálddašeapmi

Gánnáha mearkkašit ahte FeFo almmolaččat hálddaša Finnmárkku oppalaš areála ja resurssaid dassážiigo Finnmárkkukommišuvdna lea čielggadan vuoigatvuodadilálašvuoda. Dál FeFo:s lea oktavuohta dušše boazodollui geas leat vuoigatvuodát, muhto guhkit áigái sáhttet maddái eará priváhta ja kollektiiva geavahan -ja/dahje oamastanrievttit gártat. Finnmárkkulága mielde galgá de FeFo leat gulaskuddaninstánsa dahje okta bealálaš áššis go Finnmárkkukommišuvdna mearrádusat leat čielgasat. Leat maddái eará sierra lágan áššit maid lea veara mearkkašit. Nu go leat namuhan de lea boraspirehálddašeapmi čielgasit stáda ovddasvástádus. Guolásteamis ja minerálahálddašeamis lea juohkasan ovddasvástádus eanaeaiggáda FeFo, stáda ja báikkálaš hálddašanorgánaid gaskkas.

3.3.2 Sáivačáhceguolásteapmi

Álttá, Deanu ja Njávdáma johkaguolásteapmi lea Birasgáhttendepartemeantta ja Fylkkamánni vuollásaš muhto hálddašuvvo muhtun muddui báikkálaš ráddenvugiiguin. Dat jogat leat stuora luossa čázádagat maidda lea našunála ja internašunála beroštupmi, sihke suodjalangažaldagaid ja kommersiála beliid ektui. Luossabivddu eará birrasiid 50 čázádagain hálddaša FeFo Fylkkamánni ovddas, nappo stáda ovddas. Guolásteami hálddašeami ruhtada válđoáššálaččat oaggunkoartavuovdin. FeFo:s lei 2010 oaggunkoartavuovdimis aktivitehtarehketdoalu³¹ mielde dienas Ru. 2.062.395. Gráfa vuollelis čájeha man ollu leat goddán luosa ja vallasa muhtun välljejuvvon čázádagain earret Deanu, Álttá ja Njávdáma áigodaga 2002-2008:

Govus 3.7 Johkaguolásteapmi Finnmárkkus. Sállasat ja gaskamearálašdeaddu, jogaid ja guollešlájaid mielde. Gaskaboddosaš logut (kg).
(Gáldu: Statistihkalaš guovddášdoaimmahat).

³¹Stivrračoahkkinášši 23/11 Fefo <http://www.fefo.no/no/feFo/Sider/2011-03-31-FeFo-styrem%C3%B8te-i-Alta.aspx>

Eanas jogain lea rievddadan áiggi mielde man ollu sálaš lea, muhtumiin luossasálaš njiedjá ja earáin lassána. Bissojogas ja Stuurajogas lea sálaš njiedjan áigodagas muhto lea lassánan Leavdnajogas, Riehpovuonjogas ja Rávttošjogas. Lea jáhkehahtti ahte lunddolaš ekologalaš rievddadeamit ja lohku galle guolásteaddji leat sáhtta váikkuhit sállassiid rievddadeapmái. Eanet sálaš sáhtta čujuhit dasa ahte eanet guollebivdit mannet jogaide ja ahte luossa lea oppalaččatge lassánan. Muhto ollu sálaš dássedit sáhtta maidái čilget buriin báikkálaš hálldašanstivrenvugiin nugo ovdamearka dihte Riehpovuonjoga oktan Skaiddejoga hálldašeamiš.

3.3.3 Hálldašandivada lasiheapmi – eanet kommersialiseren báikkálaš čázadathálldašeamis?

Báikkálaš hálldašanorgánaid oainnu mielde, buvttasii vuodđoeaiggáda lonuheapmi ekonomalaš lassigoluid mas sáhtáše dahkat oaggunkoarttaid divraseabbon guollebivdiide. Dan sáhttit govvidit ovdamearkkaid bokte hástalusain mat leat čuvvon vuodđoeaiggáda lonuheami. Riehpovuona jogas goddet jahkásaččat 3-7 tonna luosa. Joga lea hálldašan Oarje-Finnmárkku bivdo- ja oaggunsearvi (VJFF) 1930-logu rájes ovtas vuodđoeaiggádiin. Váldodietnasis bohtá 80 % oaggunkoartavuovdimis. Muhto lihttoláigohandivat leat lassánan 15 % rájes mii ovdal manai Statskogai, 25 % rádjai mii dál manná vuodđoeaiggádii FeFo:i. Dasa lassin manná 6 % brutto sisaboadus geatnegahtton ekonomalaš máksinvuogádahkii. VJFF reviderejuvvon doaibmaplána (2009) mielde, manná 31 % dietnasiin olggos searvvis, das nappo 25 % FeFo:i. Go eai šat oaččo almmolaš buhtadusa Luossatráhpáid huksemii ja eará doaibmabijuide máid stáda ovdal ruhtadii 100 %, de lea searvvi dilálašvuhta vearáskan go dan dál fertejit ruhtadit iežaset bušeahtas. Searvi dadjá doaibmaplána ahte ođđa eavttut dolvot hálldašeami čielga fitnodatorganiserema guvlui mii doaibmá márkanstivrejuvvon ekonomii ja gánnáhahttivuođa ektui (VJFF 2009:6).

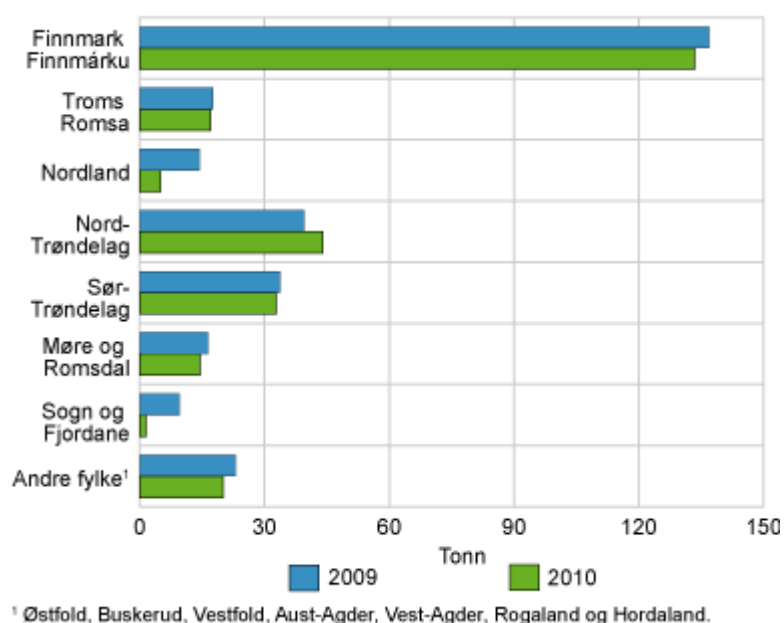
3.3.4 Mearraluossabivdu

FeFo hálldaša ovtas fylkkamánniin badjel 1600 saji luossabivdui mearas ja Statistihkalaš guovddášdoaimmahat ráhkada statistihka guollebivdui.

Mearraluossabivddus lea ekonomalaš árvu ja dan atnet dehálaš sisabohtogáldun báikkálaš lotnolasealáhusain,

2008:s ledje registreren 472 mearraluossabivdi. Jus buohtastahtá de ledje Romssas 75 ja Nordlánddas 81 mearraluossabivdi. Finnmárku lea áidna suohkan mii gitta 2008 rádjai suovai dahje geavahii roahkkefierpmi mearraluossabivddus. Roahkkefierbmi lea dat reaidu mii váldá eanemus luosa Finnmárkkus.

Govus 3.8 Mearraluossa bivdu luosa ja guvžžá ektui. 2009/2010. Tonna

Mearraluossabivdu njiedjá riikkadásis SGD loguid mielde. Ii leat Finnmárkkusge earáládje. Jagi 2008 godde 212 788 kg³² luosa ja 131 759 tonna 2009-2010:s mii lea eanemus njiedjan eará guovlluid ektui riikkas. Oktiibuot godde Finnmárkkus badjel 50 % mearraluossasállašis

jagi 2010. Álttávuonas lei eanemus sullii 32 tonna, Máttá-Várjjagis 16,7 tonna. Deanus, Davvesiidnas ja Láhpis godde 10-11 tonna gudege mearraguovllus.

³² Luossa ja guvžábivdu 2008

http://www.ssb.no/emner/10/05/nos_laksogsjoaure/nos_d423/nos_d423.pdf

3.3.5 Minerálat

Finnmárku adno fylkan mas leat ollu minerála- ja metállagávdnostumit. Dietnasat minerálaid ja metállaid vuovdimis lea okta FeFo váldosisaboaduin ja lei 2010 sullii 5 000 000 mill. Kr. (Geahča tabealla1). NGU (Norges geologiske undersøkelser) meroštallá vejolaš árvvu minerálain davvin leat sullii 2000 mrd ruvnno. Finnmarkku ektui gusto dát earret eará duodástuvvon árvu ruovddis Guovžajávrris Máttá-Várjjagis mii lea rehkenaston 77 mrd ja veaikki, golli ja silbba gávdnostumit Fálesnuoris 20 mrd. ruvnno. Dasa lassin leat stuora vuordámušat ođđa golle ja veaikegávdnamušaide Kárášjoga gieldddas gos dál ohcet. FeFo eanaeaiggádin hálddaša vuoigatvuodaid muhtun metállaide ja minerálaide ná:

“Láhka earuha stáhta minerálaid ja vuodđoeaiggáda minerálaid. Stáhta minerálaid oamasta stáhta, muhto vuodđoeaiggádis lea riekti 0,5 %:ii su eatnama ruvkedoaimma lonuhanárvvus. Stáhta minerálat leat maiddái metállat main iežasdeaddu lea badjel 5 kg, earet eará ruovdi, veaiki, nihkkel, ladju, silba ja golli. Vuodđoeaiggáda minerálaid eaiggáduššá vuodđoeaiggát, ja dat leat buot minerálat mat eai leat stáhta. Buhtadus vuodđoeaiggádii váldima ovddas mearriduvvo šiehtadusa bokte.”³³

Boahtteáiggis sáhttet leat vejolaččat buorit dietnasat jus gávdnat maidege roggangánnáhahttiid ja jus gávpeberoštupmi bissu globála márkanis. Dál eai doaimmat, FeFo dieduid mielde, doaimmaid stáda minerálain. FeFo eatnamis lea fitnodat Nussir A/S maŋgil šiehtadallamiid Sámedikkiin ožžon šiehtadusa minerálaroggamiidda Riehpevuonas Fálesnuoris, mii addá FeFo:i 0,5 % dietnasa gávpejorruárvvus ja 0,25 % eamiálbmotdivadis go galget váldit lossa metállaid. Eai leat eanet diedut das šaddágo eamiálbmotdiva máksin ja gii galgá hálddašit dan –Sámediggi vai FeFo. Eará doaibmi nu gohčoduvvon industriijaminerála roggamiin sáhtta namuhit Nefeliinna bohkama Stiertnás (Sibelco Nordic) ja kvártasihta háhkama Deanus (Elkem). Dasa lassin leat ollu aktevrrat geat ohcet minerálaid FeFo eatnamiin, erenoamážit golli nugo namuhuvvon. Dál leat maiddái bargame prošeavttain rahpat fas Biedjovákki ruvkki Guovdageainnus. Máttá-Várjjat ruvki lea aitto fas rahppon, muhto doppe lea priváhta eanaeaiggát guovllus gos ruvki lea.

³³ <http://www.fefo.no/no/Naturressurser/Sider/Mineraleroggrus.aspx>

Go jo vuoigatvuodadilálašvuohta Finnmárkkuopmodagas ii leat vel čielggas, de jáhku mielde dáidet čájehit čavga guottuid álgoávdnasiid váldimii. Dasa lassin šaddet gulaskuddamat Sámedikkiin mearkkašahttit, vejolaš eanet álgoávnnas váldinplánaide. Suohkaniin leat muhtun ráje vuostálas beroštumit árbevirolaš ealáhusaid rivttiid ja ođđa bargosaji dárbbuid gaskkas. Dát ii leat dušše boazodoalu ektui, muhto maiddá dan ektui ahte ásahit deponiija ruvkedoaimma bázahusaide vutnii nugo Fálesnuoris, mii daguha eanet nuoskkideapmi ja dainna lágiin áitá mearrasámi guolástemiid.

Sámediggi lea geahččalan čuovvut vuoigatvuodavuoduštuvvon linnjá Fálesnuori málbmaohcama ektui go leat váldán vuhtii árbevirolaš ealáhusaid ja birasgáhttegažaldagaid, muhto leat sivahallon leat ovdáneami hehtteheaddjin. Báktedoaimmaindustriijas leat muhtun aktevvrat dadjan Sámedikki stivret Stuoradikki ja daguhit metálla- ja minerálaroggamiid álggaheddjiid eahpesihkkaris dillái³⁴.

Dutkanraporttas “GeoNor. Industriell vekst basert på geologiske ressurser i nordområdene”,

čállui nu mas vuolgga lei muhtun casedutkamis ruvkefitnodagas Nussiris.:

”Nussir vásiha čielga eahpesihkarvuoda investorain dan ektui leago norgga servodagas dáhttu ja vejolašvuohta aktiivlaččat leat mielde rahpame fas sektora, seammás go Nussiris leat mearkkašahtti lassigolut čuovvut sihke ođđa minerálalága, FeFo, sámi áššiid, gelbbolašvuoda ja birrasa.”

Norgga báktedoaimmaindustriija jearrá seamma raporttas lea go Sámedikkis vejolašvuohta bissehit prošeavttaid maida leat álggu rájes atnán ollu resurssaid.

Norgga ruvkeindustriija oainnut mat bohtet ovdan raporttas, ovddastuvvon Nussiriin, ákkastallet dainna ahte lea hoahppu álggahit doaimma go sin gálvui lea lassánan beroštupmi globála márkanis ja multinašunála ruvkeindustriijain. Oažžun dihte eanet heivehanmuniid ja jođáneappot huksema árvala Nussir bajilčállagiin “Elemeanttat politihkalaš välljejumiin sáhttet leat”:

³⁴ <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nordland/1.5651344>

”Sihkkarastit Minerálahálddašeami direktoráhtii resurssaid, fámu ja válddi vai našunála minerálalaš resurssain livčče buoremus lági hálddašeapmi, ja oktan iskamiin oktavuodas plána ja huksenláhki”.

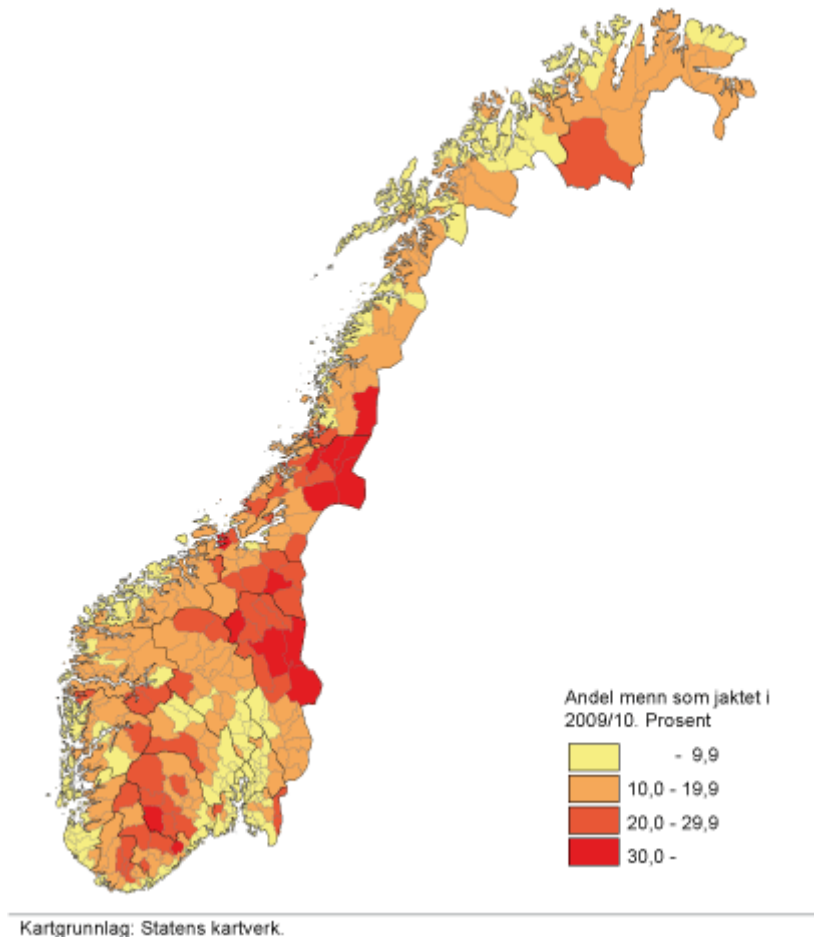
Norgga báktedoaimaindustriijas lea sullásaš strategiija mas ávžžuhit Minerála Direktoráhtii addit eanet válddi mii čuozašii suohkaniid iešmearrideapmái.

Ii leat eahpádus ahte lea gealdagas gaskavuohta sihkkarastit areálaid árbevirolaš ealáhusaide, báikkálaš rivttiid ja iešmearrideami guhkit áigái, versus industriijaid dáhttu jođánit doaimmagoahtit.

Báktedoaimmaindustriija sáhttá leat vejolaččat stuora dienasgáldun FeFo:i jus gávnnahit čovdosiid mat sihke leat ekologalaččat bealušteaddjit, eai váldde stuora luondduguovlluid agibeaivái ja váldet vuhtii meahccealáhusaid stuorrunevejolašvuoda. Jus nu, de lea báhcán dahkat oainnusin árbevirolaš ealáhusaid eksisteansas ja mearkkašumis boahtteáigái.

3.3.6 Bivdu

Finnmárkkus ledje birrasit 3– 4 000 bivdi muhtun hámat bivddus jagi 2009/2010. Bivdu lea ain kultuvrralaš suorgi mas leat eanas dievddut vaikko nisson lohku lassána. Jagi 2010/2011 ledje dain riikkadásis 181 840 dievddu ja 13 690 nissona, dan ektui galle bivdokoartta oste (SGD). Finnmárkkus lei bivdiin dievdduid oassi 4551 ja 507 nissona. Dat dahke 15,9 % dievdduid ja 1,9 % nissoniid olles Finnmárkku álbmogis jagi 2010. Dain oasálaste 3610 smávvafođđobivddus ja sullii 1300 ealgabivddus. Smávvafođđobivdiin bivde 2530 rievssahiid ja 560 njoammiliid. Govvosis oaidnit badjel 30 % rávis dievdduin Guovdageainnu suohkana álbmogis bivde jagi 2009/2010. Finn Márku lea juhkkoguvvon 250 bivdoguvlui earret eará vai biđgejit bivdodeattu ja juhket galle rievssaha beaivái guhtege bivdi oazžu bivdit.

3.3.7 Rievssat

Finnmárku lea álo leamaš gulustuvvon rievssatfylka ja doppe lea álo leamaš stuorimus lohku bivdon rievssahiin. Muhto rievssatbivddu hirbmat njieddji treanda gusto maiddái Finnmarkui. Áigodagas 2009/2010 njiejai olles 21 % ovddit áigodaga ektui. Bárisáigodaga 2005/2006 rájes lea bivdon rievssahiid lohku njiedjan 40 000 lottiin dušše Finnmarkkus. Bárisjagi 2005/2006 báhçe badjel 100 000 rievssaha Finnmarkkus ja áigodagas 2009/2010 báhçe 22 800 rievssaha,

³⁵ <http://www.ssb.no/emner/10/04/10/jeja/fig-2010-08-06-04.gif>

21 % njiedjan ovddit áigodaga rájes. Dát leat hui dramáhtalaš logut. Finnmárkkus ledje goitge 2009/2010 eanemus bahččon rievssahat maŋŋilgo 2008/2009 Davvi-Trøndelaga dan logu dáfus jur manai meaddel. Lea eahpečielggas mii lea sivvan rievssatmáddodaga njiedjamii. Biologijja professor Atle Mysterud, Oslo universitehtas dadjá inatur.no³⁶ siidui ahte leat eahpesihkkarat njiedjama sivvai. Muhto go lea buorre goddesáhpánjahki de vurdet boraspiriid sáhttit “borrat galláneapmái goddesáhpániid ja smávva fuođđariid eaige dárbbáš borrat rievssahiid ja vuovdelottiid [...] Riebaniid lohku ja bivdodeaddu oppalaččat lea váikkuheaddji” Go geahččá bivdostatistihkaide de galggašii sáhttit čujuhit leamaš nana bivdodeattu mánggaid jagiid ja iige oro heivetmeahttun jáhkkit ahte das lea muhtun lágan oktavuohta?

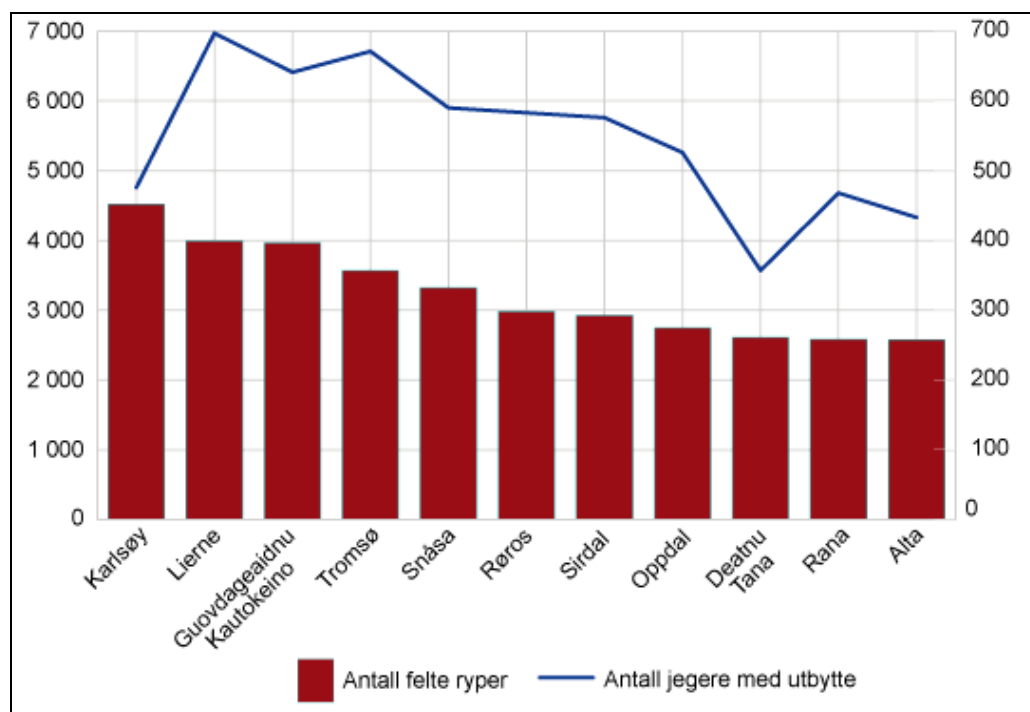
Tabealla 3.2 Rievssahat báhččon golmma davimus fylkkas (Gáldu: SGD)

	2003/2004	2004/2005	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009
20 Finnmárku						
Rievssat	67 957	67 608	82 321	77 747	58 277	18 933
Giron	22 635	21 610	22 413	18 983	19 356	9 834
19 Romsa						
Rievssat	26 962	25 727	23 574	19 899	18 579	13 608
Giron	17 597	15 988	14 370	12 416	14 489	9 965
18 Nordlándá						
Rievssat	33 254	34 676	18 195	11 458	17 949	11 944
Giron	30 996	32 510	14 107	10 281	14 847	9 528

Guovdageaidnu lea Finnmárkku stuorimus rievssatsuohkan sihke dan ektui galle bivdi leat ja galle rievssaha báhččet. Muhto oaidnit maiddá Deanu ja Álttá leat stuora rievssatsuohkanin riikkadásis.

³⁶ <http://www.inatur.no/smavilt/artiklersmavilt/8035030.o2.html>

Govus 3.10 Suohkanat gos eanemus godde rievssahiid. Lohku báhkčon rievssahiin ja lohku bivdiin geain lei sáláš 2009/2010. (Gáldu: SGD)

3.3.8 Ealga

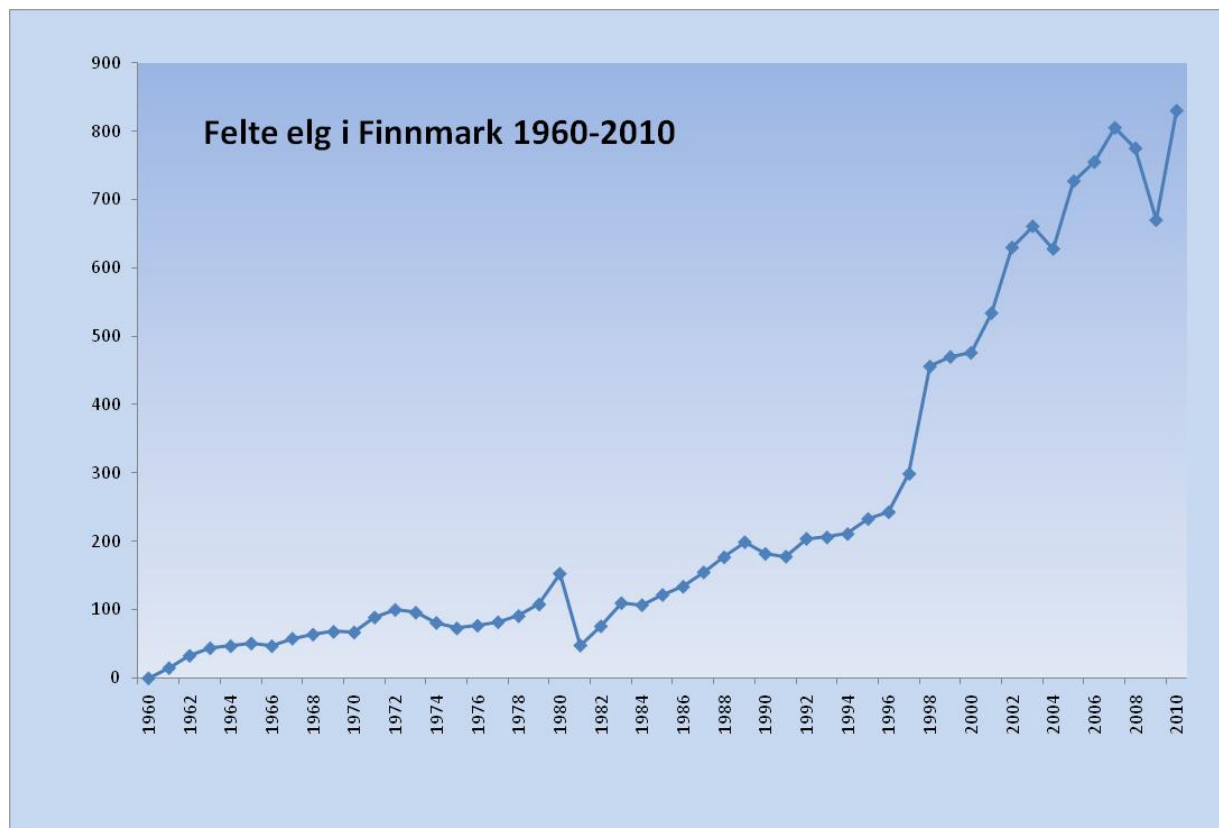
Ealgabivdu lea Finnmárkkulága § 23 mielde vuoigatvuohta olbmuid geat orrot Finnmárkkus muhto olggobealde bivdit sáhttet oasálastit báikkálaš bivdojoavkkuin. Finnmárku ii leat stuora ealgabivdofylka riikkadásis, sivas go guovllus lea oalle nuorra ealغانálli. Ealga bisánii Finnmárkui aitto 1960 jagiid. Johnsen (2007) mielde loaktá ealga dušše doppe gos rievttis guohtumat leat muhto ii namut makkár guohtumat Finnmárkkus leat earret vuovddi mat dahket ahte ealga leavvá. Ealغانálli lea goitge lassaneame, dan čájeha lohku galle ealli leat goddán (govus10). FeFo dieđuid mielde (Geahča maiddái Johnsen 2007) lea Finnmárkku ealغانális eanet dássetvuohta sohka bealvuodas ja stuorit eallit, dan čilgejit vuollegis čoahkkisvuodain. Jagi 2009/2010 adde goddinlobi 827 eallái ja 2010/2011 adde lobi báhkčit 1097 ealli. Báhkčinproseanta lea 75-80 %. Buohtastahttima dihte Davvi-Trøndelagain, de doppe adde báhkčinlobi 5584 eallái 2009/2010.

FeFo hálddaša ealgabivddu iežas eatnamiin. Bivddu leat juohkán su. 250 bivdoguvlui mii lea 38 000 km² 14 suohkanis fylkka 19 suohkaniin. Dat fas leat juhkkovuvvon viđa geográfalaš nállái main leat guhtesge bivdoearit. Oppalohkái leat Kárášjohka ja Deatnu stuorimus guovllut 300 ellin goappáge guovllus (FeFo³⁷). Ealgabivddu juhket ohcamušaid ja vuorbádeami bokte.

Tabealla 3.3 Ealgabivdu, fylkkaid mielde. 2009/2010 ja 2010/2011.
(Gáldu: Statistihkalaš guovddášdoaimmahat)

	2009/2010					2010/2011*				
	Juhk- kon	Bahččon ealli			Njeidon eallit prosean- ta	Tillatt felt ¹	Bahččon eallit			Njeidon eallit prosean- ta
		Oktii- buot	Varis eallit	Njigge- las eallit	juhkkon elliin ¹		Oktii- Buot	Varis eallit	Njigge- las eallit	juhkkon elliin ¹
Olles riikka	44 369	35 971	19 846	16 125	81	45 174	36 409	20 041	16 368	81
Nordlánda	3 692	3 072	1 769	1 303	84	4 014	3 348	1 969	1 379	84
Troms Romsa	1 540	1 266	752	514	82	1 539	1 322	784	538	86
Finnmark Finnmárku	827	670	345	325	81	1 097	830	444	386	76

1 Elliide madda lea juhkkon báhčínlohpi ja njeaidinproseanta, dain lea vuolggasadji njeidon ellin ja báhčínlobiin dan areálas maid suohkan hálddaša, ja njeidonlogut čájehit makkár suohkanis eallit leat njeidon.

3.3.9 Meahcástallan

Buohkaid vuoigatvuohta ja skuter- ja bievlavuodjinluottat leat guokte dehálaš hálddašanoasi FeFo:s mii guoská meahcástallamii. Mii ipmirdit dábálaččat bivddu ja guolásteami meahcástallamin. Muhto meahcástallan ipmirduvvon buohkaid vuoigatvuohtan ja nugo FeFo dan definere, de lea dat vuoigatvuohta vánddardit ja leat meahcis. Muorje- ja guopparčoaggin gullá maiddái Olgodoaibmaláhkii. Finnmarkkukontaveavsttas lea ipmárdus meahcásteapmái várra sierralágan go jurddaša kontinuehta luonddušattuid ja guliid gártadeamis ja mohtorfievrruid geavaheamis. Meahcástallandoaba lea oalle ođas Finnmarkkus, erenoamážit sápmelaččaid gaskkas. Luonddugeavaheapmi ipmirduvvo baicca oassin kultuvrras, iige buot oktavuodain oba sáhtege dan sirret eret olbmuid árgabeaivvis. Das lea diedusge maiddái gažaldat treandain iešguđetge lágan sosiokultuvrralaš joavkkuin sámi servodagas. Tendeansa lea ahte luonddugeavaheami eanet ahte

eanet ipmirdit rekreašuvdnan ja meahcástallamin, muhto seammás ii heive Finnmárkku luonddugeavaheapmi dábálaš meahcástallandefinišuvdnii. Maiddái lea ágga jearrat ahte dahká go iešguðetlágan luonddugeavahan vugiid bisuheapmi ja seailluheapmi makkárga kultuvrralaš kapitála ja kontinuehtta?

Bohtosat eallindiliguorahallamis 1997-2007 definerejit goitge guolásteami ja bivddu meahcástallandoaibman. Statistihkka dás ovdanbukton bivddu ja guolásteami vuolis bissu cealkámuššan dasa ahte luonddugeavaheapmi ain lea guovddáš aspekta eallinvuogis ja kultuvrralaš identitehtas olles Finnmárkku álbmogis. Mu iežan dutkan Finnmárkkulága sisafievrrideamis čájeha ahte luonddugeavaheapmi oallugiidda lea áidna mii ovddasta áibbas eksistensiella árvvuid čadnon orrunsaji válljemii Norggas.

Rávvagat

Sámi statistihkka dárbbáša eanet lohkomateriála mii sáhttá addit relevánta dieđuid nugo Andresen maiddái lea čujuhan Sámi logut mitalit 2 (2009). Boraspiredilálašvuohta sáhttá leat stuora váikkuhus dasa mo sávvaboanddat sámi guovlluin nagodit heivehit doalu. Eanet váksun ja eanet máhttu boraspirenáliin attášii vuodu ráhkadit beaktileappot reaidduid unnidit boraspiriid vahágahttima sávzzain ja bohccuin muhtun guovlluin.

Oažžut čielgasa norgga boraspirepolitihkas, hálddašeamis ja dutkamis lea hui hástaleaddji bargu. Boraspireportálas lea gal jo ollu diehtu. Muhto dakkár politihkka- ja hálddašansuorggis mas lea stuora almmolaš beroštupmi, livčče sávahahtti resursasiidu mas erenoamáš áššáiguoskevaš statistihkat ja eará lohkomateriálat deattuhuvvojit.

Dát guoská maiddái Finnmárkkuopmodahkii. FeFo rolla hálddašeaddjin ja fámu geavaheaddjin čuovvu maiddái almmolaš beroštupmi. Buot čoavddaloguid, bušeahta ja rehketdoalu rávvat almmuhit álkes ja oinnolaš vuogi mielde neahttasiidduineaset. Unnimusmearri lea dán áššis beare unnán.

Dán áiggi lea almmuheapmi neahttasiidduin main čielgasit oaidná dieđuid, erenoamáš dehálaš gulahallanvuohki ja galggašii leat váldovuoruheapmi juohke institušuvnnas dahje organisašuvnnas mat guoskkahit almmolašvuoda beroštumiid.

Referánssat

Andersen, Svanhild (2009): *Vuodđoealáhusat, eanadoallu ja guolásteapmi*, dás: **Sámi logut muitalit 2**. Čielggaduvvon sámi statistihkka 2009. Sámi allaskuvla

Geonor- Industriell verdiskaping basert på geologiske ressurser i Nordområdene. NGU, NTNU, NORUT og SINTEF, 2010

Johnsen, Bjørn Vidar (2007): Finnmarkku ealganálli
http://www.hjorteviltet.no/asset/280/1/280_1.pdf

Nygaard, Vigdis og Josefsen, Eva 2010: Finnmarkseiendommen under lupen. NORUT Alta, rapport 2010:4

Næss, Marius Warg, B.-J. Bårdsen, E. Pedersen and T Tveraa, 2011. Pastoral herding strategies and governmental management objectives: predation compensation as a risk buffering strategy in the Saami reindeer husbandry. Human Ecology, (In Press).

Vaage, Odd Frank 2009: Mosjon, friluftsliv og kulturaktiviteter : resultater fra Levekårsundersøkelsene fra 1997 til 2007. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Vest-Finnmark jeger- og fiskerforening (2009) : Revidert driftsplan for Repparfjordelva 2010-2013
<http://www.vfjff.no/filer/nydriftsplanforrepparfjordelva2010-2013.pdf> 03.05.2011 kl. 15.00

Čujuheamit siidduid vuolágeahčen:

Atle Mysterud rievssatnáli njiedjama birra:
<http://www.inatur.no/smavilt/artiklersmavilt/8035030.o2.html>

DIRNAT reive boraspirelávdegoddai guovllus 8:
<http://www.rovviltportalen.no/multimedia/46074/DNs-uttalelse-region-8.pdf&contentdisposition=attachment>

Eallit Luonddus: <http://www.rovvilt.net/> - 13. apr. 2011 kl. 15.32

FeFo aktivitehtarehketdoallu: Olles FeFo aktivitehtarehketdoallu lea dán čujuhusas:

<http://www.fefo.no/no/fefo/Documents/Styrem%C3%B8ter/Styresaker/2011/2011-03-31%20Styrem%C3%B8te%20i%20Alta/Styresak%2023-2011%20Vedlegg%20%20Aktivitetsregnskap.pdf>

Fefo, bivdoguovllut ja earit:

<http://www.fefo.no/no/jakt/Dokumenter/Elg/2011/Jaktfelt,%20fellingskvoter%20og%20grunnpriser%202011.pdf>

Fefo, mineralat ja geađggit:

<http://www.fefo.no/no/Naturressurser/Sider/Mineraleroggrus.aspx>

Geatki váldá eanemus bohccuid:

<http://www.rovviltportalen.no/content/500039612/>

Geatki ja albbas váldet eanemus sávzzaid:

<http://www.rovviltportalen.no/content/500041279/Jerv-og-gaupe-tar-mest-sau>.
Direktoratet for naturforvaltning.

Luossa ja guvžábivdu 2008

http://www.ssb.no/emner/10/05/nos_laksogsjoaure/nos_d423/nos_d423.pdf

NOU 2007: 14 Samisk naturbruk og rettssituasjon fra Hedmark til Troms

Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget

NRK Sámi radio: Willy Ørnebakk goddinlobiid birra.

http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.7477353

NRK.no: Snåsaordfører Bente Hjulstad Belbo

<http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7429517>

SLB diediha stuora albbasaktivitehta:

<http://www.rovvilt.net/images/stories/Innvilget%20skadefellingstillatelse%20p%C3%A5%20gaupe%20i%20omr%C3%A5det%20Maisa%20og%20Altevassh%C3%B8gda.pdf>

Rovbase 3.0

<http://dnweb13.dirnat.no/Rovbase30Innsyn/Contentpages/InnsynErstatningReinStatistikk.aspx?Arbeidsomrade=InnsynErstatningRein>. Rovbase lea reaidu mas geavaheaddjit ieža válljejit variábeliid nugo áigodagaid, eallišlája, guovllu ja orohaga.

Mátta-Romssa guovlluráđđi: cealkámuš boraspirehálddašeamis

Boraspirebuhtadusat 2009, Nordlándda fylkkamánni:

<http://www.fylkesmannen.no/fagom.aspx?m=2747&amid=3478687> 18.04.2011 kl . 16.37

Boraspirebuhtadusat 2009, Romssa fylkkamánni: Ohcamušaid lohku sávzamassimiid ovddas ráfáiduhhton boraspiriide 2000-2009, ohcamušat ja buhtaduvvon eallit ja ráppit máid Stáhta luonddubearráigeahčču lea duodaštan ahte ráfáiduhhton boraspiret leat vahágahtán.

<http://www.fylkesmannen.no/fagom.aspx?m=4061&amid=3475577>

Boraspirebuhtadusat 2009, Finnmarkku fylkkamánni:

<http://www.fylkesmannen.no/enkel.aspx?m=2139&amid=1852983>

Samisk statistikk 2010 (NOS - Norges offisielle statistikk)

http://www.ssb.no/emner/00/00/20/nos_samer/nos_d437/nos_d437.pdf

Stuoradiggediedáhus nr. 15 "Rovvilt i norsk natur". Region 5. Hedmark. Region 6. Trøndelagsfylkene og Møre og Romsdal, Region 7. Nordland, Region 8. Troms og Finnmark

Lulli Romssa guovlluráđđi. Boraspirehálddašeami cealkámušat:

<http://www.sortroms-regionraad.no/Dok/20110408-uttalelse-rovdyrforvaltningen.pdf>

Sámediggi stivre Stuoradikki:

<http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nordland/1.5651344>

Appendix 1

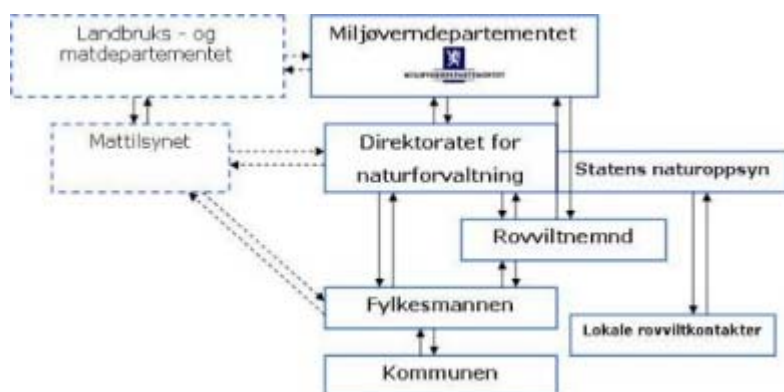
Suohkanat SED-guovlluiguin

2030	Sør-Varanger	Mátta-Várjjat
2027	Unjárga	Nesseby
2025	Deatnu	- Tana
2023	Gamvik	Gáŋgaviika
2022	Lebesby	Davvesiida
2021	Kárásjohka	Karasjok
2020	Porsanger	Porsángu Porsanki
2019	Nordkapp	Davvinjárga
2018	Måsøy	Muosát
2017	Kvalsund	Fálesnuorri
2014	Loppa	Láhppi
2012	Alta	Áltá
2011	Guovdageaidnu	Kautokeino
1943	Kvænangen	Návuotna
1940	Gáivuotna	Kåfjord
1939	Storfjord	Omasvuotna
1938	Lyngen	Ivgu
1925	Sørreisa	Orješ-Ráisa
1913/1919/1920	Skånland/Gratangen/Lavangen	Skánit/Rivttát/Loabát
1902	Tromsø	Romsa
1849/1850	Hamarøy/Tysfjord	Hápmir/Divttasvuodna
1805/1853	Narvik/Evenes	Narviika/Evenášši

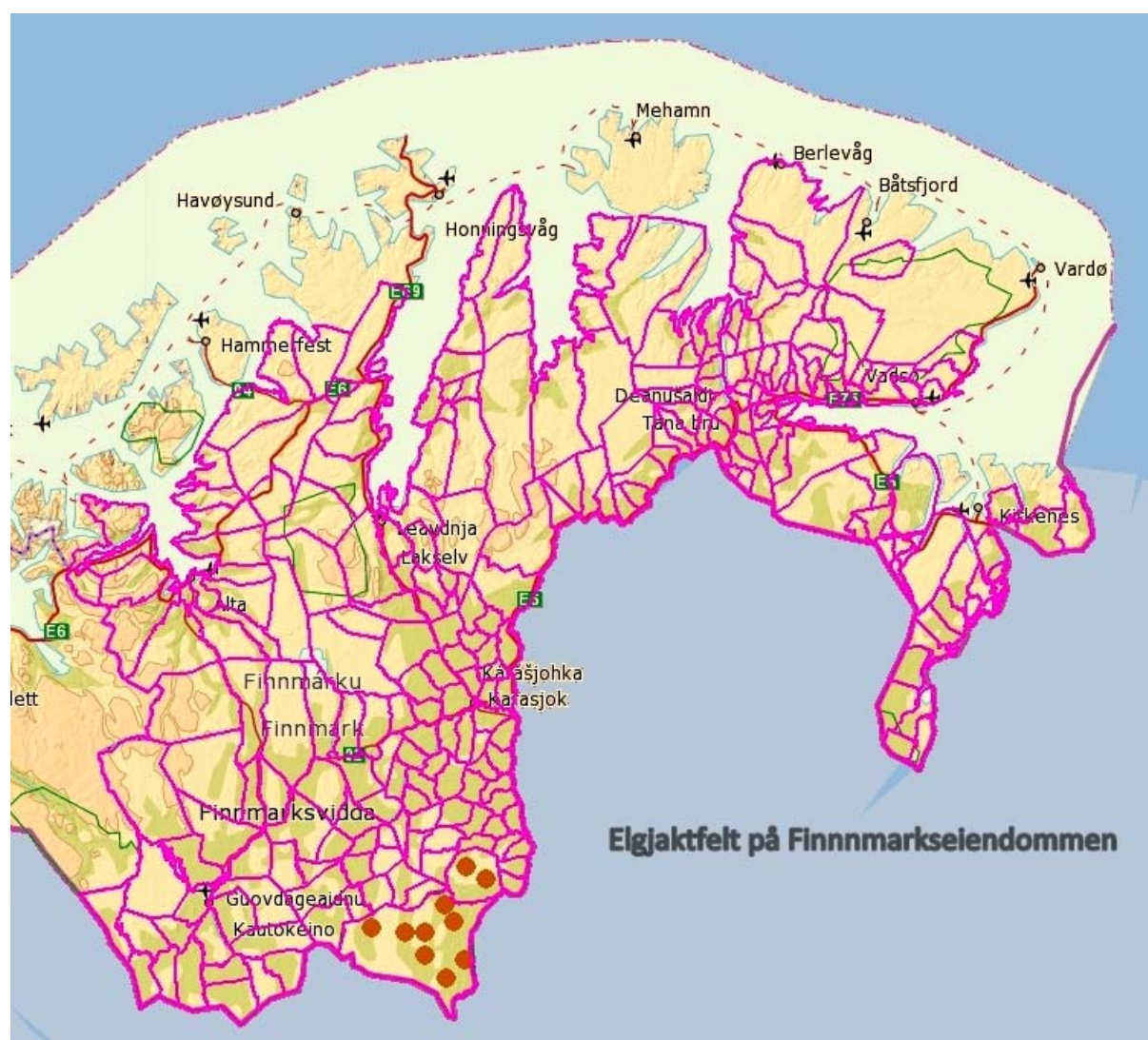
Figur 3.12 **Appendix 2 Boraspirehálddašanguovllut**

Govus 3.13 **Appendix 3 Boraspirehálddahus (Gáldu: Luondduhálddašandirektoráhtta)**

Govus 3.14 Appendix 4 Bivdoguovllut FeFo

4 Sámi-guoski doavttergrádabuvttadeapmi Romssa universitehtas³⁸

Ann Ragnhild Broderstad Dutki, dr.med, váldodoavttir
Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš, Romssa universitehta
Medisiinnalaš klinihkka, Davvi-Norgga Universitehtabuohcceviessu, Hárštá

Else Grete Broderstad Dutki, dr. polit.
Sámi dutkamiid guovddáš, Romssa universitehta

Čoahkkáigeassu

Kapihtal čiekŋuda sámi-guoskevaš doavttergrádabuvttademiide Romssa universitehtas danne go dat lea dutkan- ja oahppoásahus riikkas mii go guoská sámi guoskevaš dutkamii, lea stuorimus fáttmasteami ja viidodaga dáfus. Daid guorahallan čájeha nana beroštumi sámi-guoski dutkamii. Vaikko duohta lohku sámi-guoski doavttergrádain lea máŋgga geardde unnit go ollislaš lohku, de lea sámi-guoski doavttergrádabuvttadeapmi juohke vihttajagiáigodaga 1990-2009 lassánan roahkka seamma ollu go ollislaš lassáneapmi lea universitehtas. Muhtun fágasuorggit leat seammás guorahallanáigodagas lihkostuvvan buorebut go earát doavttergrádabuvttademiid čađahemiiguin. Čilgehusat sáhttet leat máŋggat ja máŋggageardánat. Sámi-guoski doavttergrádabuvttadeami njeallje stuorimus fágasuorggi leat biologiija/fysiologiija, medisiidna ja dearvvašvuodadutkan, historjá ja arkeologiija. Vaikko leat čielgasit eanet doavttergrádat ollislaččat luonddudihtiin ja medisiidna dutkiin go humanisttain, servodatdihtiin ja juristtain, de lea veara mearkkašit ahte sámi-guoski buvttadeapmi fágasurggiin riektediehtagis ja humanioras dahket 25 % ja 21 % áššáiguoskevaš ollislašlogus dain fágain. Dan sáhtta geahččat dan oktavuodas ahte historjá, arkeologiija ja riektedieđa leat fágasuorggit mat leat váldán badjelaset erenoamáš ovddasvástádusa sámi dutkamii, dain lea

³⁸ Giitu Hildegunn Bruland kommentáraid ovddas čállosii.

guhkesáiggi vuoruheapmi eksplisihhta strategiijaid bokte ja bargonávccalaš ovddideapmi addán bohtosiid. Sámi gielladiehtaga, giela ja girjjálašvuođa ja sámi giellateknologijja fágabirrasiin lea bestendilálašvuohta ieža lágan go eará fágasurggiin. Dan dáfus lea erenoamáš dehálaš bargat dutkiidbestemiin ja láhčit dili sihkkarastit eanet doavttergrádabargguid. Vuodđun plánemii, ođđa árrjaid bidjamii ja vuoruhemiide galggaše ráhkaduvvot jeavddalaččat oppalašgeahčastagat/analysat sámi-guoski doavttergrádabuvttademiin sihke UiT:s, riikka dásis ja davviriikkalaš oktavuodas.

4.1 Álggahus

Dán kápihttalis áigut ságaškuššát sámi dutkama ovdáneamis, konkreettalaččat doavttergrádain mat leat čađahuvvon Romssa universitehtas (UiT) áigodagas 1990-2010. Vaikko doavttergrádat almmolaččat leat čađahuvvon UiT bokte, de leat mánnga dain čađahuvvon eará alit dutkan- ja oahppoásahusain, nugo ovdamearka dihte Sámi allaskuvllas Guovdageainnus. Sámi ja sámi-guoski dutkama ollislaš oppalašgeahčastaga ektui, čujuhit bargui máid Butenschøn-lávdegoddi lea jodiheame Máhttodepartemeantta gohččuma mielde ja ovtas Sámedikkiin guorahallet muhtun ráje áššiid mat čatnasit sámi dutkamii ja alit ohppui. Guorahallan galgá válmmaštuvvot loahpageahčen 2011. Guorahallanbarggu geažil lea NIFU-STEP³⁹ čađahan viiddis kártema sámi dutkamis ja alit oahpus buot guoskevaš dutkanbirrasii Norggas našunála davvi-guovlluidkártema minstara mielde. Earret eará kártejuvvojit dutkanprošeavttat, bargiidresurssat, ruhtadangáldut, oahppofálaldagat, dutkanbestendilálašvuohta, dutkanfáttát ja dutkanfierpmádagat. NIFU-STEP kárten ráhkada vuodđomateriála ja addá statistihka sámi dutkansurggiin mat dássázii eai leat leamaš olámuttus.

Dán barggu ráddjen doavttergrádabargguide sáhtta orrut gáržžideaddjin, go sámi dutkan fáttmasta ollu eanet ja lea ollu eanet institušuvnnain go dušše Romssa Universitehtas. Muhto dán háve válljet čiekŋudit doavttergrádabuvttademiide dan dutkan- ja oahppoinstitušuvnnas riikkas mii lea stuorimus sámi-guoski dutkama dáfus sihke fáttmasteaddjivuodá ja viidodaga ektui, ja mas maidái lea našuvnnalaš ovddasvástádus dan dutkan- ja oahpposuorggis. Oassin Stuoradikki meannudeamis St. dieđ. 34 (2001-2002) Sámi alit oahpu ja dutkama kvalitehtaodastusa birra, addui universitehtii našuvnnalaš ovddasvástádus sámi- ja

³⁹ Davviriikkalaš innovašuvdna, dutkan ja oahpahuš dutkamiid instituhtas lea statistihkkaovddasvástádus universitehta- ja allaskuvla- ja instituhtasektoriin.

eamiálbmotguoskevaš dutkamii, ohppui ja gaskkusteapmái. Dan dáfus dáidá ávkkálaš čadaiskat universitehta doavttergrádabuvttademiid, go geahččá servodatovddasvástádusa ektui mii lea alit ohppui, ja go doavttergrádabuvttadeapmi lea dehálaš vuodđu viidásit dutkanáŋgiruššamiidda. Juste máid UiT vuoruha, dáidá mearkkašit ollu olles dutkan- ja oahpposuorgái. Mearkkašahttit ahte dán oppalašgeahčastagas ii leat mielde oppalašgeahčastat sámi-guoski dutkanvirggiin iige dutkanprošeavttain mat leat čadahuvvon dahje leat dál jođus, go daid vuordit nugo našuvnnalaš oppalašgeahčastagas áššáiguoskevaš doavttergrádabargguid, boahtit ovdan NIFU-STEP kártemis.

Dán čadaiskamis UiT doavttergrádabuvttademiin, atnit doahpaga sámi-guoski dutkan. Dainna oaivvildit dutkama mii sisdoallá sámi áššiid, sihke disiplinarya, mánggafágalaš ja fágaraštildeaddji lahkoniiguin. Temáid dáfus fáttmasta sámi dutkan viidát. Dán oppalašgeahčastagas siskkilduvvo danne dutkan surggiin servodatdieđa, humaniora, riektedieđa, biologii ja fysiologii, medisiidna ja dearvvašvuodafágat. Sámi dutkama sáhttá viidásit ipmirdit mángga dimenšuvnnas; institušuvdna geahččanvuohki (gos doaimmahit dutkama); sisdoallo geahččanvuohki (máid dutket) ja áššáiguoskevaš geahččanvuohki (makkár ulbmiliin). Dasa lassin sáhttá muhtun oktavuođain välljet jearrat gii doaimmaha dutkama, ja dat geahččanvuohki šaddá áigeguovdil in ereñoamážit oktavuođain go čuvgehit dárbbu bestet sápmelaččaid dutkamii⁴⁰. Dán artihkkalis lea vuodđun viiddis ipmárdus das mii sámi dutkan lea, ja leat välljen sisdoallogeahččanvuogi mas iskat Romssa universitehta sámi-guoski doavttergrádaid buvttadeami ovdáneami.

Ulbmil kápihttaliin lea geahččat doavttergrádabuvttademiid ovdáneami UiT:s main leat sámi-guoski temát ja čuolbmačilgehusat. Doavttergrádabuvttadeapmi oppalaččat lea lassánan hirbmosit 20 jagi áigodagas máid guorahallat, ja UiT lea measta duppalastan nákkáhallamiid logu 2006 rájes 2009 rádjai, vaikko lei veaháš njiedjan 2010:s⁴¹. Seamma sullásaš tendearssa vuordit sámi-guoski doavttergrádaid dáfus, ja dáhttut geahččat oktavuođa dábálaš ja sámi-guoski doavttergrádabuvttadeamis. Vaikko eat leat sáhttán čiekŋudit birrasiidda mat leat lihkestuvvan buvttadit sámi-guoski doavttergrádabargguid, áigut lassin váldit ovdan muhtun oktavuođaid mat orrot dovdomearkan daidda fágabirrasiidda. Dan

⁴⁰ Čujuhit Stordahl 2008 vuodolaš ságaškuššamii alit oahpu ja dutkama mearkkašumis oahppo- ja institušuvdnahuksemis, sámi dutkama rollas ja dutkanparadigmmain.

⁴¹ 2009:s ledje 115 geat nákkáhallat, jagi maŋŋil lei lohku 96, UiT neahttasiidduid mielde.

ságaškuššamii áigut vuos oanehaččat čielggadit makkár data lea vuodđun guorahallamii. Viidásit čielggadit doavttergrádabuvttadeami ovdáneamis, das maiddái fágasurggiid juogu, ja man stuora oassi sámi-guoski dutkamiin lea fágasurggiid áššáiguoskevaš oppalašoasi ektui.

4.2 Data čohkken

Dássázii ii leat ráhkaduvvon sierra oppalašgeahčastat sámi-guoski doavttergrádain, danne leat juohke jahkái 20 jagi áigodagas 1990- 2010, iskan čada universitehta iežas doavttergrádaoppalašgeahčastaga⁴². Varohit goitge ahte sáhttit guodđán muhtun barggu mii goitge livčče galgan leat mielde. Leat maiddái siskkildan muhtun bargguid mat unnán guoskkahit sámi áššiid, muhto daid leat goitge atnán áššáiguoskevažžan min ulbmilii. Vaikko soaitit guodđán muhtun bargguid, de oaivvildit oppalašgeahčastaga addit ovddasteaddji gova fágasurggiid ovdáneamis. Ollislaččat olles 20 jagi áigodagas leat lohkan 72 čadahuvvon sámi-guoski doavttergrádabarggu.

Dat mii lea mearridan guđiid doavttergrádaid leat váldán mielde, lea man muddui bargguin lea čielga sámi ja eamiálbmotdilálašvuodaid geahččanvuohki, iige leat go sápmelaččat doavttergráda čadaheaddjit. Sámi áššiid geahččanvuohki ii dárbbáš goitge leat čadat. Ovdamearka dihte dain mas doavttergrádabargu lea artihkalčoakkáldat, de eat gáibit buot artihkkaliin váldogeahččanguovllu sámi áššiin. Barggut mat váldet ovdan mánggakultuvrralaš áššiid ja nu maiddái sámi, leat váldon mielde, go sámi kultuvra ja servodatáššit álo bissot oktavuodas konteavsttaiguin mat leat das birrasis. Dehálaš áiddostallan lea ahte sámi-guoski máhtus lea áššáiguoskevašvuolta sihke sámi servodathuksemii ja muđui servodaga dárbbuide. Luonddudiehtaga doavttergrádabarggut biologiijas ja fysiologiijas main leat boazodutkamat main earret eará geahčadit guohtuma, borramušaid ja biologalaš ritmmaid siskkilduvvojit danne go dakkár dutkamat leat dehálaččat boazoealáhussii.

⁴² Geahča listu buot doavttergráda válđiin UiT:s 1973-2010:

http://www2.uit.no/ikbViewer/page/ansatte/organisasjon/artikkel?p_document_id=224371&p_dimension_id=88199&p_menu=42374&p_lang=2

Vuosttaš oasis ságaškuššanoasis lea oppalašgeahčastat fágasurggiin ovttažiid mielde. Muhtun sogolaš fágaid leat válljen bidjat oktii, nugo dáiddahistorjá ja etnografii; ja plánen, politihkka ja sosiologii. Dasa lassin leat giellafágat (gielladieđa, lingvistihkka, kultuvra ja girjjálašvuohta) biddjon oktan juogusin.

Ságaškuššanoasi nuppi oasis buohtastahttit sámi-guoski doavttergrádabuvttadeami dainna mii muđui buvttaduvvo juhkkovuvvon fágalaš disipliinnain, oainnusmahttin dihte man stuora oassi sámi-guoskibuvttadeapmi lea dan áššáigullelaš oppalašbuvttadeamis. Čuovvovaččat leat juohkán disipliinnaid:

- luonddufágat: biologii/fysiologii;
- humanisttalaš fágat: arkeologii, filosofii, historjá, religiovdnadieđafágat ja giellafágat;
- medisiidna ja dearvvašvuođafágat;
- riektedieđa;
- servodatfágat: antropologii, pedagogihkka, stáhtadieđa, plánen ja sosiologii.

Juohke fágasuorggi lohkamiin leat mielde ovdalaš doavttergrádat, dr. philos. ja PhD oahput.

Kapasitehta dihte ii váldde kápihttal ovdan čadáhuvvon váldofágaid ja mastergrádaid, go dat livčče gáibidan ollu stuorit čohkkenbarggu go mii mis lei. Muhto mii jáhkkit ahte dat buvttadeapmi lea leamaš ja lea oalle stuoris ja dasa lassin lea lassáneame earret eará go prográmma Masters in Indigenous Studies - MIS prográmma álggahuvvui 2003:s. Mánngain masteroahpuin leat sámi fáttát oassin oahppoplánain⁴³. Ovdamearka lea fága sámeriekti mii lea geatnegahtton riektediehtaga masteroahpus.

⁴³ Listu UiT oahppofálaldagain main leat sámi fáttát siskkilduvvon oahppoplánain, gávnna čuovvovaš neahttasiiddus:
http://www2.uit.no/ikbViewer/page/ansatte/organisasjon/artikkel?p_document_id=216808&p_dimension_id=88182&p_menu=42374&p_lang=2

4.3.2 Sámi-guoski doavttergrádabuvttadeapmi

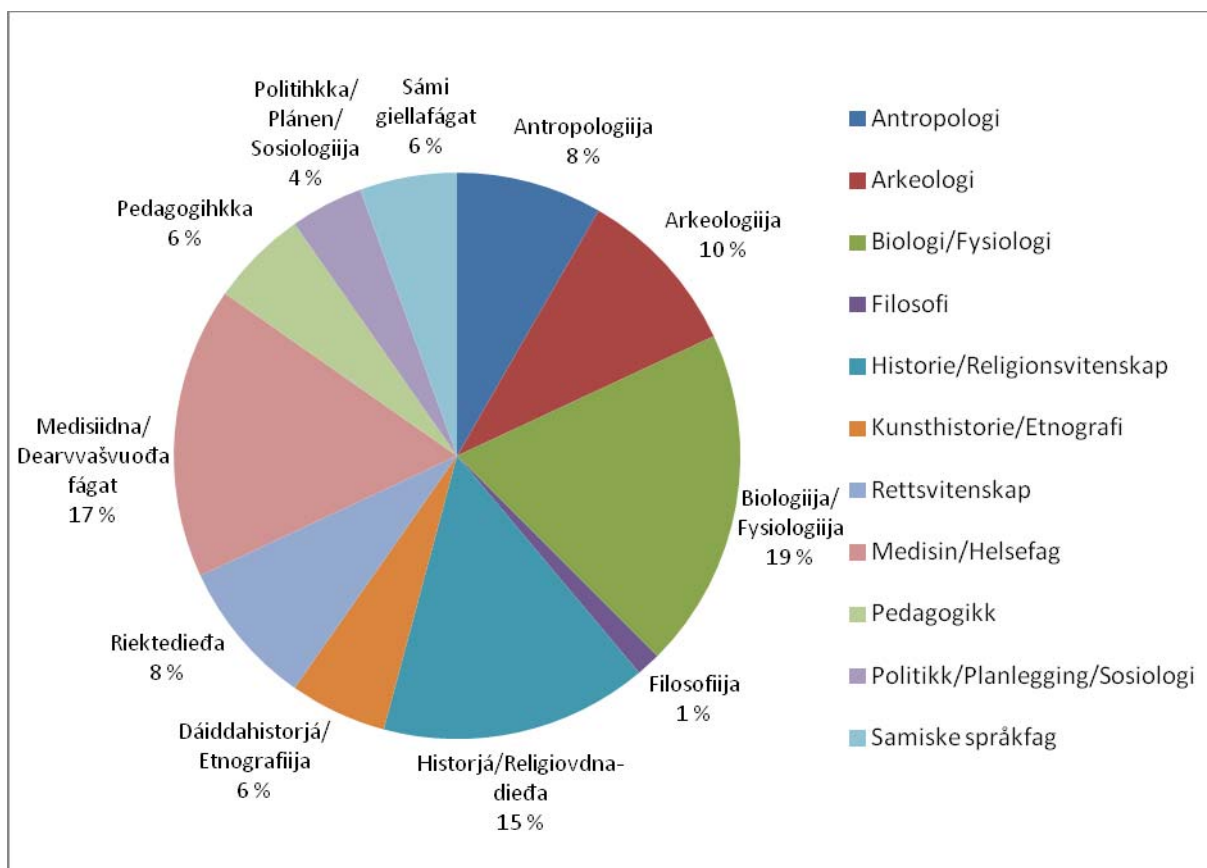
Romssa universitehta vuosttaš doavttergráda čadahuvvui 1973:s duiskagiela ossodagas. Doavttergrádaid lohku lea lassánan dásedit 40 jagi. 2010:s čadahuvvojeda 96 doavttergráda, ja 2009 lea dásážii bárisjahki oktiibuot 115 nákkáhallamiiguin. 1990 rádjai ledje unnán doavttergrádat main ledje sámi fáttát. Dán doavttergrádabuvttadeami čađaiskamis 20 jagi áigodagas oaidnit goitge dásedis lassáneami (tabealla 1). Baicca leat stuora erohusat fágasurggiin. Čielggas lea ahte muhtun fágasuorggit leat lihkostuvvan buorebut go earát sámi-guoski doavttergrádabuvttadeami ektui. Vejolaš sivat dakkár erohusaide digaštallovvojit čoahkkáigeasus. Nugo boahtá ovdan tabeallas 1 ledje vihttajagiáigodagas 1990-1994 ain oktiibuot unnán čadahuvvon sámi-guoski doavttergrádat UiT bokte. Historjjás ledje golbma doavttergráda, okta gitta guokte čadahuvvon doavttergráda ges antropologiijas, arkeologiijas ja biologiijas/fysiologiijas. Jagi 1995 ja dan rájes čadahit eanet doavttergrádaid, ja maiddái eanet fágasurggiin.

Tabealla 4.1 Listtu čadahuvvon sámi-guoski doavttergrádain juhkkon 5 jagi áigodagaide.

	1990- 1994	1995- 1999	2000- 2004	2005- 2009	2010 *
Antropologiija					
	1	1	1	3	
Arkeologiija					
	2	1	3		1
Biologiija/fysiologiija	1	4	5	3	1
Filosofiija		1			
Historjá ja religiovdnadieđa	3	1		5	2
Dáiddahistorjá ja etnografiija			3		1
Medisiidna ja dearvvašvuodafága		1	3	7	1
Pedagogihkka		1	1	2	
Politihkka/Plánen/ Sosiologiija		2		1	
Riektedieđa		1		3	2
Giellafágat			2	1	1
Supmi:	7	13	18	25	9

* 2010 lea mielde čájehan dihte vejolaš treanda boahhte 5 jagiáigodahkii, 2010 - 2014

Čadahuvvon sámi-guoski doavttergrádaid proseantajuohku, iešguđetge fágasurggiin áigodagas 1990-2010, lea čájehuvvon govvosis 1. Fágasuorggit main leat eanemus sámi-guoski doavttergrádat leat biologiija ja fysiologiija, medisiidna ja dearvvašvuodafágat ja maddái historjá ja religiovdnadieđa, nugo namuhuvvon maŋŋálagaid 19 %, 17 % ja 15 % olles buvttadeamis. Unnimus oassi lei fágasurggiin politihkka/plánen/sosiologiija ja filosofiija 4 proseanttain ja 1 proseanttain. Dasa lassin lea mearkkašan veara ahte sámi giellafága ii daga eanet go 6 % olles sámi-guoski logus.

4.3.3 Fágasuorggit

Luonddudiehtaga doavttergrádabarggut boazodoalu birra biologiiija ja fysiologiiija siskkobealde leat árbevirolaš kvantitatiiva fágasuorggit main lea leamaš dásseidis buvttadeapmi sámi-guoski doavttergrádain olles áigodaga 1990 rájes 2010 rádjai, buvttadeamis lea lassáneapmi vaikko lohku lea veaháš njiedjan maŋemus oasis áigodagas. Oktiibuot leat registreren 14 doavttergráda 20 jagi áigodagas, mii dahká 19 % buot sámi-guoski doavttergrádain. Doavttergrádabargguid lea ruhtadan dutkanráđđi ja maiddái universitehta. Dasa lassin leat mánggas ožžon dutkanruđaid boazodoallošiehtadusa⁴⁶ bokte.

⁴⁶ Ovdalaš Boazodoalu fágaráđđi, dál dutkanruđaid stivra boazodoallošiehtadusas vuoruha makkár prošeavttaid dorjot. Maŋemus jagiid lea biddjon sullii 5 mill. ru jahkásaččat dutkamii, ja ortnega hálddaša Boazodoallohálldahus.

Buohtastahtton relatiivalaš ollu medisiinnalaš ja dearvvašvuodafágalaš doavttergrádabuvttademiiguin, de lei sámi-guoski geahččanvuohki, čadahuvvon doavttergrádain, unnán dán guorahallanáigodaga vuosttaš áiggis. 2005 rádjai čadahuvvo njeallje doavttergráda, ja maŋŋil 2005 leat 8 doavttergráda čadahuvvon main lea fokus sámi dearvvašvuhtii. Medisiidna ja dearvvašvuodafágat dahke 17 % buot sámi-guoski doavttergrádabuvttademiin. Dakkár sámi-guoski fágalaš mihttomearit ja vuoruheamit mat leat earret eará fágain arkeologijja ja historjá, dakkárat eai leat leamaš dearvvašvuodafágain. Duogáš sámi-guoski gažaldagaid doavttergrádaibuvttadeami lassáneapmái lea váldoáššálaččat Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáša ásaheapmi (2001). Guovddáš lea ruhtadan Dearvvašvuohka- ja fuolahusdepartemeanta. Guovddáš lea servodatmedisiinna instituhtas, Dearvvašvuodadiehtaga fakultehtas. Oktiibuot leat guovddášis čadahan 6 doavttergráda áigodagas 2005-2010, buohkain geahččanvuohki sámi dearvvašvuhtii ja eallindillái. Guokte stipendiáhttavirggi leat ruhtaduvvon guovddáša iežas doaibmaruđaid bokte, loahpa leat ruhtadan Davvi Dearvvašvuohka, Finnmárkku Dearvvašvuohka ja Dearvvašvuohka ja rehabiliteren.

Oassin eamiálbmot- ja minortehtahistorijjás lea sámi historjá mánŋa jagi leamaš váldovuoruhuvvonsuorgin, ja UiT historjáfágas lea dasa lassin našuvnnalaš ovddasvástádus sámi historjádukamii. Dasa lassin ahte eamiálbmot- ja minortehtahistorjá lea sierra dutkansuorgi, de lea sámi historjá maiddái siskkilduvvon eará dutkansurggiin nugo davviguovlohistorijjás. Dán historjáoppalašgeahčastagas leat maiddái oassin guokte doavttergrádabarggu religiovdnadiehtagis go historjá ja religiovdnadieđa dál leat biddjon oktii čuovusin UiT ja ovdalaš Romssa Allaskuvlla ovtteamis. Historjá ja religiovdnadieđa dahká nu 15 % olles sámi-guoski dutkosiin.

Maiddái fágas arkeologijja lea sámi dutkan leamaš váldovuoruhansuorgi olles áigodaga máid dás geahččat. Dat oidno fas 7 sámi-guoski arkeologijja doavttergrádabargguin, mii lea 10 % sámi-guoski doavttergrádabuvttademiin. Seamma áigodagas leat arkeologijjas čadahuvvon oktiibuot 16 doavttergráda. Arkeologalaš dutkan davviguovlluin ja davvi Skandinávia konteavsttas ferte mánŋga dilálašvuodas fokuseret sámi ovdahistorijjá, seammás go dutkan sámi ovdalašáiggiin ferte váldit vuhtii oktavuodaid mat sápmelaččain ledje eará

servodagaiguin⁴⁷. Arkeologijafágas leat leamaš iežaset universitehtastipeanddat merkejuvvon sámiguoski dutkamii lassin dutkanráđeruhtadeapmái.

“Antropologijabuvttadeapmi” – mii lea 8 % sámiguoski olleslogus- das lea mihtilmasvuohta ahte sámigeahččanvuohki lea vuosttaš ja mañemus oasis min guorahallanáigodagas, seammás go leat válljen siskkildit bargguid main lea internašunála eamiálbmotgeahččanvuohki go dat adnojit sámiguoskevažžan. Oktiibuot 15 antropologalaš doavttergrádas áigodagas 1990-2010 rehkenastit 6 sámiguoskevažžan. Nu sáhttet sihke arkeologijas ja antropologijas čujuhit measta beali doavttergrádain dán 20 jagi áigodagas leat sámiguoskevažžan. Badjel bealli antropologija bargguin leat dutkanráđderuhtaduvvon, ja guokte barggu leat universitehtaruhtaduvvomat (okta stipeanda ja okta čadahuvvon fásta virggis).

Earret ovttá čadahuvvon doavttergráda jagis 1999, leat juridihkalaš doavttergrádat čadahuvvon guorahallanáigodaga mañemus áiggiid. Sámerievttálaš dutkan lea vuoruhuvvonsuorgi, ja riektediehtagis lea lassáneapmi. Riektediehtaga doavttergrádabarggut leat dássázii 8 % sámiguoski buvttademiid olleslogus. Dat doavttergrádaprošeavttat leat ruhtaduvvon universitehtastipeanddain ja leat čadahuvvon fásta virggiin.

Dáiddahistorjjás leat čadahuvvon golbma doavttergráda (dutkanráđi ruhtadeamit) ja okta etnografiijas (čadahuvvon fástavirggi bokte). Oktiibuot dahká dat 6 % sámiguoski olleslogus. Seamma guoská pedagogihkkii ja sámigiellafágaide. Jagi 1995 ja dan rájes olles áigodaga čadahuvvo njeallje doavttergráda main lea fokus sámi áššiide, nu ahte fága sáhtta čujuhit relatiivalaš unnán, muhto dássedis sámiguoski geahččanvuogi doavttergrádabuvttademiin. Bargiid ruhtadii dutkanráđdi ja Sámi allaskuvla, okta bargu čadahuvvui oassin dábálaš vuosttašlektorvirggis.

Giellafágat oidnogohtet áigodaga nuppi bealis, ja juohkásit surggiide gielladieđa, giellateknologija ja girjjálašvuohta. Guokte bargoprošeavtta – goappašagat gielladiehtagis- leat čatnasan ja ruhtaduvvon Sámi allaskuvllas. Ovtta barggu ruhtadii dutkanráđdi ja oktii – kulturdiehtagis – lei universitehtastipeanda mii lei merkejuvvon sámidutkamii. Oktiibuot dahket dát 6 % sámiguoski buvttademiin. Vaikko giellafágat oppalaččat leat unna universitehtafágažat, de lea dá ila unna

⁴⁷ Cealkámuš arkeologija Instituhkas Norgga dutkanráđi sámidutkamiid ođđa prográmmii, njukčamánnu 2006.

oasáš sámi-guoski doavttergrádabuvttademiin, erenoamážit go geahččá čielga mihttomeriid ja áigumušaid ektui mat leat sámegiela vuoruheapmái. Unna oasáš čadahuvvon bargguin sáhttá jáhku mielde čilget dainna go bestenvuođus lea unni. Buohtastahtton eará fágaiguin, de unnán bestejuvvojit sámi giellafágaide, ja vel unnit mannet viidásit doavttergrádaohppui. Galggašii danne biddjot fokus bestet sámi giellafágaide.

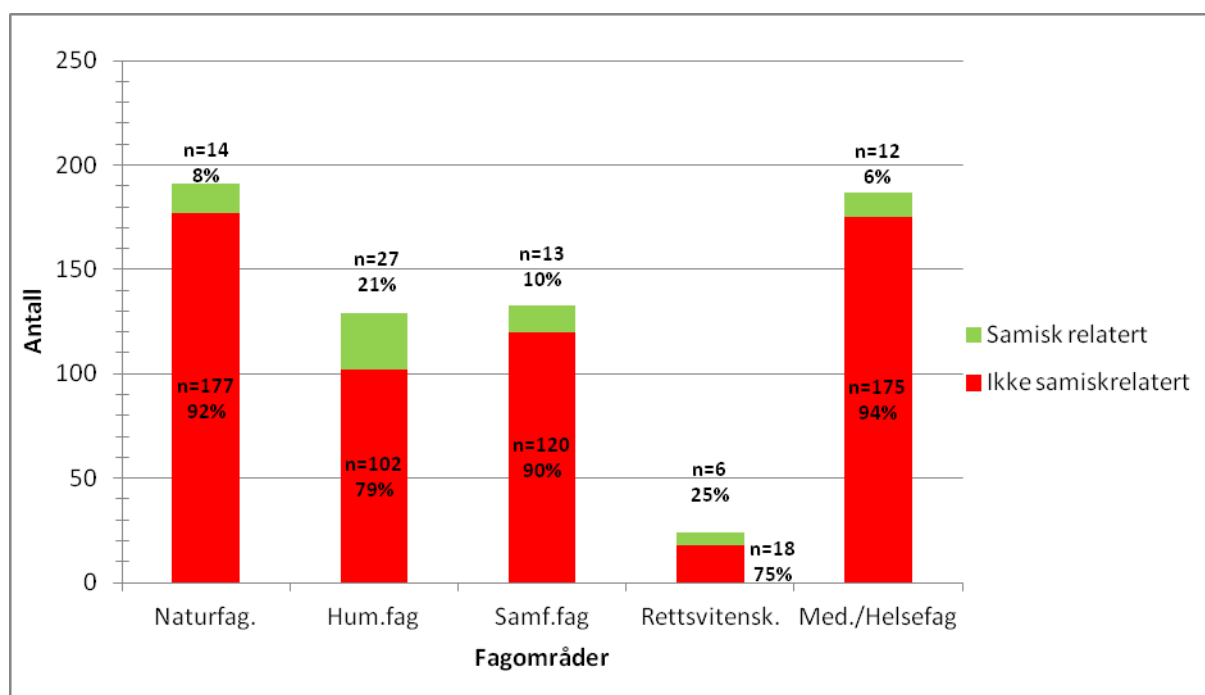
Vaikko plánen, sosiologiija, stáhtadieđa leat hui áššáiguoskevaš fágasuorggit ja mearkkašahttit sámi servodatoktavuođaide, de leat dušše golbma čadahuvvon doavttergráda (4 % buot sámi-guoski bargguin) dain surggiin olles áigodagas, guokte plánemis ja okta stáhtadiehtagis. Dat golbma ledje ruhtaduvvon dutkanrádis. Muhto jus bidjat dáid searvái guhtta antropologiiabarggu, de buorrána govva veaháš, ja antropologiija oktan politihkka/servodat dahká 12 % sámi-guoski oppalašlogus. Unnimusfága sámi-guoski doavttergrádaoktavuođas lea filosofiija dušše ovttain čadahuvvon doavttergrádain.

4.3.4 Sámi-guoski ja áššáiguoskevaš doavttergrádabuvttademiid ollislašlohku

Viidásit leat válljen geahččat sámi-guoski doavttergrádabuvttadeami eará áššáiguoskevaš buvttademiid ollislašlogu ektui (govus 2). Fágasurggiid leat dás juohkán 5 váldosuorgái: áššáiguoskevaš luonddufágat; humanisttalaš fágat; medisiidna ja dearvvašvuodafágat; riektedieđa ja servodatfágat. Universitehta doavttergrádaoppalašgeahčastagas leat geahččan doavttergrádalisttuid čađa ja lohkan ollu go lea oppalašlohku áššáiguoskevaš buohtastahttimii. Luonddudiehtaga fágaide siskkilduvvo dr. philos, dr. Scient., ja PhD arktalaš ja mearra biologiijas, resursabiologiijas, šaddofysiologiijas ja medisiinnalaš biologiijas. Humanisttalaš fágaide leat čuovvovaš doavttergrádabarggut siskkilduvvon; dr. philos, ja dr. art. arkeologiijas, filosofiijas, historjjás, religiovdnadiehtagis, gielain ja girjjálašvuodas ja PhD humanisttalaš fágain ja áššáiguoskevaš kultur- ja servodatfágain. Servodatfágain siskkilduvvo dr. philos., dr. polit. antropologiijas, sosiologiijas, stáhtadiehtagis, plánemis ja pedagogihkas ja PhD ges kultuvrras ja servodatfágas dain fágain. Medisiinnalaš fágaid searvvis leat servodatmedisiidna ja klinihkalaš medisiidna.

Nugo govus 2 čájeha, de čadahit ollu eanet doavttergrádai oppalaččat luonddudiehttit ja medisiinna dutkit, go máid dahket humanisttat, servodatdiehttit ja juristtat. Goitge lea mearkkašan veara ahte sámiguoski buvttadeapmi fágain riektedieda ja humaniora dahká nugo namuhuvvon maŋŋálagaid 25 % ja 21 % dáid fágaid áššáiguoskevaš ollislašoasis. Dat lea oalle stuora proseantaoassi ja duodašta mearkkašahti olu sámiguoski dutkanvuoruheami vaikko muhtun humanisttalašfágain lea unnán buvttadeapmi. Nugo čájehuvvon govvosis 1 leat medisiidna/ dearvvašvuodafágat ja luonddudiehtagafágasuorggit biologiija/fysiologiija stuorimus proseantaoassin sámiguoski dutkamis 17 % ja 19 %. Muhto guđesge dain fágasurggiin lea sámiguoski dutkan oalle unna oasás áššáiguoskevaš oppalašbuvttadeamis, vástevaččat 6 % medisiidna/dearvvašvuodafágain ja 8 % luonddufágain.

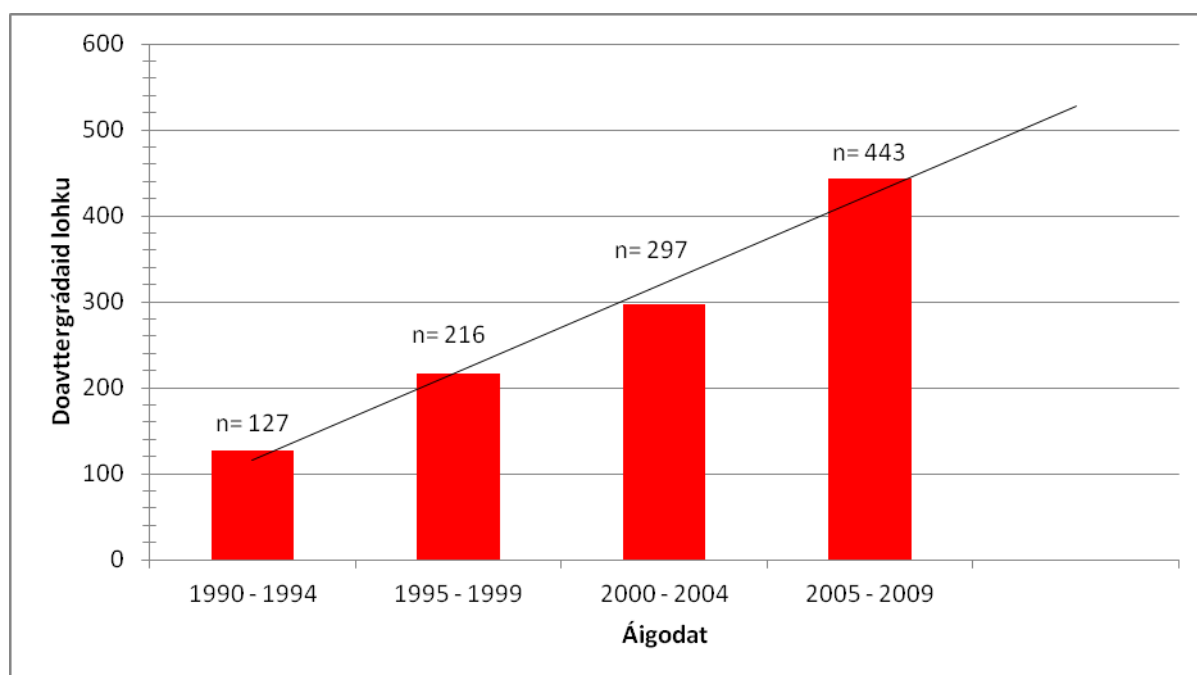
Govus 4.2 Juohku gaskal sámiguoski versus áššáiguoskevaš doavttergrádat olles áigodagas

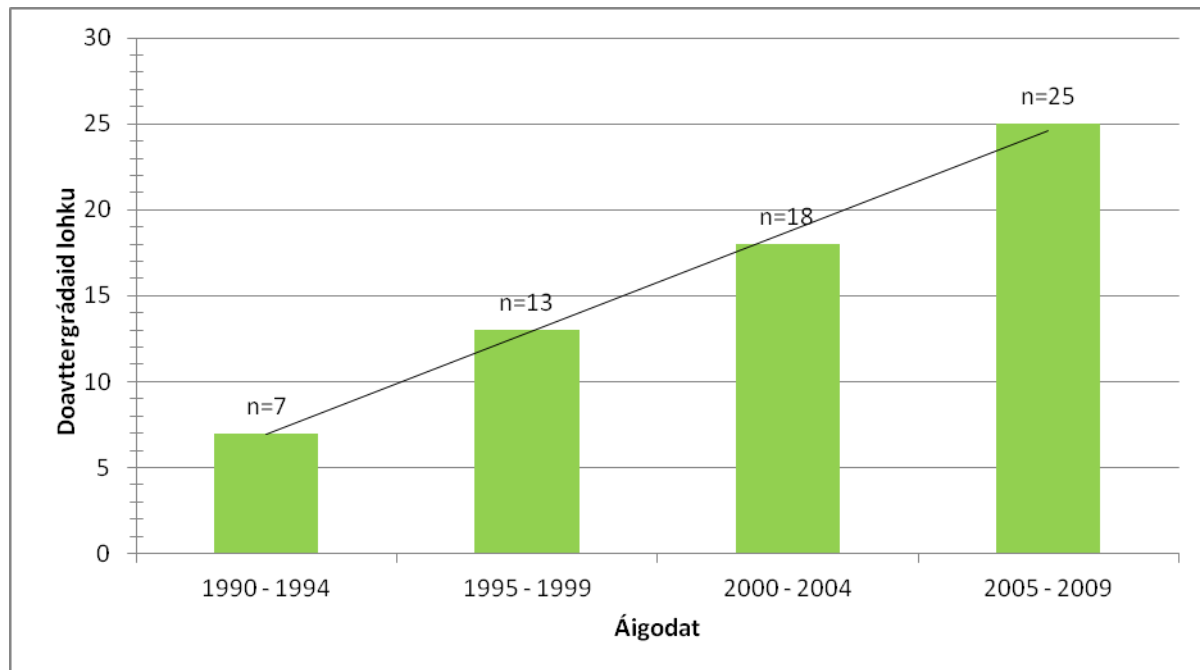

4.4.5 Doavttergrádalassáneapmi

UiT:s lea leamaš 1990 rájes 2009 rádjai oppalaččat mearkkašahtti lassáneapmi doavttergrádain (govus 3). Lassáneapmi juohke 5 jagiáigodaga lea lagabui 250 %. Govus 4 čájeha olles relatiiva lassáneami sámi-guoskevaš doavttergrádain seamma áigodaga. Dan áigodaga lea sámi-guoski doavttergrádabuvttadeamis juohke 5 jagiáigodaga ektui leamaš measta seamma lassáneapmi go ollislaš lassáneapmi universitehtas, namalassii 257 %. Muhto duohtavuoda lohku sámi-guoski doavttergrádain (N) lea mángggageardde unnit go ollislaš N. Seammás lea dárbu áiddostallat ahte sámi-guoski lassáneapmi nagoda doarridit ollislašlogu (govus 3 ja 4). Dat positiiva ovdáneapmi orru joatkime. Jagis 2010, mii lea álgu boahtte 5 jagiáigodahkii, leat čadahan 9 doavttergráda sámi fáttáin. Maiddái logut 2011 álggu geahčen orrot ain positiivat. Geassemánu 2011 leat registrerejuvvon 5 čadahuvvon sámi-guoskevaš doavttergráda.

Govus 4.3 **Oktiibuot doavttergrádabuvttadeamit UiT:s juohke vihttajagiáigodaga, 1990- 2009**

4.4 Gávdnamušat

4.4.1 Oppalaš govva

Ollislaččat čájeha sámi-guoski doavttergrádabuvttademiid čadaiskan ahte dat lea relatiivalaš stuora oassi doavttergrádabargguin maiguin lea govttolaš buohtastahttit, govva mii čájeha erenoamáš ja govda beroštumi sámi-guoski dutkamii. Sámi ja sámi-guoskidutkan Norggas lea maid dái nannejuvvon mánggaid logijagiid (Stordahl 2008: 249). Romssa universitehta lea 40 jagiinis huksen dehálaš sámi-guoski dutkangelbbolašvuoda ja diedalašvuoda vuodul máhtu mánja fágasuorggis. Seammás oaidnit muhtun fágasurggiid áigodagas 1990-2010 lihkostuvvan buorebut go earáid doavttergrádaproševttaid čadaheamis. Dasa sáhttet mánja ja mánggabealálaš sivat. Mii välljet dás deattuhit fágalaš vuoruhemiid dehálašvuoda, ležžet dál vuolggahuvvon čuovusin našunála fágapolitihkalaš mihtuin dahje dutkaninstitušuvnnaid iežaset vuoruhemiid dihte. Seammás áigut fas deattuhit ahte unna dahje stuora doavttergrádabuvttadeapmi ii

akto atte doarvái buori gova dutkandilálašvuodas dain iešguđetge fágasurggiin, ja ahte min čađaiskama ferte geahččat searválaga earret eará boahhtevaš NIFU-STEP kártemiiguin.

Nugo namuhuvvon álggugeahčen de ii leat dás biddjon fokus leat go sápmelaččat vai earát geat leat čađahan sámi-guoski doavttergrádaid. Goitge lea ágga áiddostallat ahte sápmelaččain lea alit oahppodássi go ovdal, ja jáhkkit muhtun oasi sámi-guoski doavttergrádaid lassáneamis oktavuoda dasa ahte maiddái sámi álbmogis lea oassi geat váldet alit oahpu lassáneame (Næss et al 2007:1 ; 47). Vaikko boarráseamos ahkejoavkkus sápmelaččain badjel 65 jagi lea oahppodássi vuolles go ii-sámi álbmogis, de ii leat etnalašjoavkkuin erohus nuorat ahkejoavkkuin main oassi geain lea oahppu badjel 12 jagi lassána. Sorjáskeahtá etnalaš gullevašvuoda leat baicca erohusat sohkašieliid ektui go leat eanemus nissonat geat váldet alit oahpu. (ibid., gč maiddái kápihttal 5, čk. 5.8.2 Sámi logut mitalit 4).

4.4.2 Fágalaš vuoruheamit

Oaidnit ahte fágasurggiin main lea leamaš fágalaš fokus ja strategalaš vuoruheapmi, sáhtá maiddái čujuhit relatiivalaš ollu čađahuvvon doavttergrádabargguide. Biologijja/fysiologijja, medisiidna ja dearvvašvuodadutkan, historjá ja arkeologijja leat njeallje stuorimus sámi-guoski fágasuorggi.

Vuosttažin namuhuvvon fágasurggiid ektui leat Romssa universitehtas leamaš guhkes árbevierut boazodoalu ja guohtumiid dutkamis. Das sáhttit erenoamážit namuhit dutkanbirrasa mii čatnasa arktalaš biologijjai ja dutkan arktalaš eiliid fysiologijjas, ja dutkanbirrasa goikáseamos ekovuogádagain.

Nubbi stuora guovlu lea medisiidna ja dearvvašvuodadutkan. Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš ásahuvvui 2001:s, ja ruhtaduvvo Dearvvašvuoda- ja fuolahusdepartemeanttas. Ásaheami duogáš lei váilevaš máhttu dearvvašvuoda ja sosiála dilálašvuodain ja váilevaš dutkojuvvon kvantitatiiva máhttu sámi álbmoga dearvvašvuoda- ja eallindileguoski čuolbmačilgehusain. Eaktun bidjat johtui dakkár dutkamiid lei čađahit stuora ja ovddasteaddji dearvvašvuoda ja

álbmotiskama”Dearvvašvuoda ja eallindileiskadeapmi guovlluin gos ássat sápmelaččat ja dáččat– SAMINOR.”⁴⁸ (Lund et al. 2007: 66).

Go maiddái sámi-guoski doavttergrádabuvttadeapmi sáhtta čujuhit oalle stuora oassái luonddudihttiide ja medisiidna dutkiide, de dan sáhtta čilget dainna go luonddudiedalaš ja medisiinnalaš fágabirrasiiin árbevirolaččat lea leamaš stuorit fokusa čađahanmearrái dábálaš áigái. Stuorit biras vuosttašvirge-ja bajemusvirgegelbbolašvuodain adno maiddái mearkkašahhtin doaibmamii. Čađaheapmi lea guovddášis ođđa PhD oahpuid siskkobealde ja ođđa ortnega dutkanskuvllain, muhto dat ortnegat eai leat leamaš doaimmas doavttergrádaprošeavttain eanas oasi áigodagas máid mii leat iskan. Sirdin PhD-ohppui dáhpáhuvvá mañemus oasis min dutkanáigodagas.

Historjá, arkeologii ja riektedieda leat fágasuorggit mat lea váldán badjelaset erenoamáš ovddasvástádusa sámi dutkamii. Dain vuhtto čielgasit guhkesáigásaš vuoruheapmi eksplisihhta strategiiain, ja bargonávccalaš huksen lea addán bohtosiid. Lassin mearra, biras ja luondduresurssat davveguovlluin, lea sámi- ja eamiálbmotriekti váldovuoruhansuorgi Juridihkalaš fakultehta dutkamis.

Oktasašvuolta medisiidna ja dearvvašvuodadutkamis, historjjás ja arkeologiias lea ahte fágabirrasiiin leat iežaset bajemusvirggit main lea erenoamáš ovddasvástádus sámi dutkansurggiide. Dakkár vuoruheapmi ráhkada vuodu dutkanbirrasii mii láhčá dili gelbbolašvuodahuksemii ja buori stipendiáhhta- ja oahpahanbirrasa. Oaidnit viidasit ahte dat fágabirrasat leat lihkestuvvan oažžut ollu dutkanráderuhtadeami. Seammás gáibiduvvo jámma fokus bestet sámi dutkamii, maiddá gáibiduvvojit kvalifiserendoaibmabijut post doavttir stipendiáhtaid geavaheamis. Eanet doavttergrádabuvttadeamit attase eanet seniordutkiid geat háhket alcesaset oahpahan- ja neavvungelbbolašvuoda iežaset fágasurggiin. Dat fas dagaha vel eanet beroštumi ja bestema sámi áššiid dutkamii. Bistevaš fokus dutkiidbestemii sihkkarasttášii kontinuehtta dáláš nanu sámi-guoski fágabirrasiiin vel diedalaš bargiid agivulošluohpama dihte nai.

⁴⁸ Guorahallan čađahuvvui áigodagas 2003-2004 Sámi dearvvašvuodadutkamiid guovddáša bokte Romssa universitehtas ovttasbargguin Našunála álbmotdearvvašvuodainstituhtain. SAMINOR lea dahkan vuodu ollu dutkandoaimmaide guovddášis.

Sámegiela gielladutkan lea sierradilálašvuodas mii guoská sámii dutkamii ja máhtolašvuodaovddideapmái. Dutkan servodatlaš proseassain čatnon sámegielaide geavaheapmái šaddá dehálaš vuodđun nannet ipmárdusa ovddasvástádussii mii servodagas lea sámegielaide. (Sámegielaide doaibmaplána – status 2010 ja viidasit doaibma 2011, mielde). Sámi gielladieđalaš, giella ja girjjálašvuodadiehtaga ja sámi giellateknologijja fágabirrasiin gáibiduvvo erenoamáš fokus dutkiidbestemii ja dasa ahte dilli láhččojuvvo vai sihkkarastet doavttergrádabarggaid čadaheami.

Dađi mielde leat eanet fágasuorggit čájehan lassáneaddji beroštumi sámiguoskevaš dutkamii, juoga mii oidno birrasiid dutkanstrategiijain. Fertet danne vuordit ahte dain fágasurggiin main dán čadaiskamis lea leamaš unnán sámiguoski doavttergrádabuvttadeapmi, boahhte háve sáhttet čájehit lassáneami. Sámiguoski dutkan gullá mánnga fágasuorgái ja lea áššáiguoskevaš mánnga oktavuodain. Nu go historjjálaš dahje dáláš perspektiivvat davviguovlluvuoruhemiin, ekologalaš oktavuodát, dálkkádatdutkan, lulli-davvi oktavuodát, demokratijja- ja riekteovdáneapmi, resursahálddašeapmi ja stivren, dearvvašvuhta ja eallindilli ja identitehta- ja giellahálddašeapmi ja ovdáneapmi.

4.4.3 Ruhtadeapmi

Vaikko váilu ollislaš listu ovttaskas sámiguoskevaš doavttergrádaid ruhtadeamis, de lea dutkanráđdi – sihke ovdalaš NAVF ja dáláš NFR⁴⁹ – dat deháleamos ruhtadan gáldu.

Ovdalaš minortehtadutkanprográmma NAVF:s lea mearkkašan ollu, ja dutkanráđderuhtadeapmi lea maiddái váldogáldun luonddudiehtaga doavttergrádaide. Dasa lea doarjja Boazodoallo dutkanfoanddas leamaš dehálaš juogo oassin dutkanrádi- dahje universitehtastipeandan.

Oaidnit maiddái Sámi allaskuvllas leamaš doaimmalaš rolla dutkiidbestemii, ja lea láhčán doavttergrádagelbbolašvuoda iežaset ásahusa bargiide. UiT:s ledje 2000-logu álggugeahčen golbma sierramerkejuvvon sámi doavttergrádistipeandda main guokte leat dán oppalašgeahčastagas mielde. Daid oaččui Sámi dutkamiid guovddáš mii almmuhii ja jugii stipeanddaid. Dasa lassin leat arkeologijjas leamaš

⁴⁹ Maŋŋil NAVF lea dutkanráđdi ruhtadan guokte sámii dutkanprográmma.

golbma sámi universitehtastipeandda. Juridihkalaš fakultehtas lea maiddá universitehtastipeanda oassin sámerievttálaš dutkama strategalaš vuoruheamis.

4.4.4 Rávvagat

Vaikko muhtun fágasurggiin lea dássáži unnán sámi-guoski doavttergráda-buvttadeapmi, de duođašta seammás fágalaš govdodat doavttergrádain stuora diedálaš beroštumi ja ipmárdusa oktavuodain mat erenoamážit leat guoskevaččat sámi gažaldagaide. Dasa lea oassin ahte mii dán čadaiskamis dušše leat váldán ovdan doavttergrádaid mat lea čadahuvvon Romssa Universitehtas. Oktasaš sámi-guoski doavttergrádaoppalašgeahčastat našuvnnas ja davviriikkain (ja muhtun muddun internašunála) livčče buoridan gova vel eanet.

Vaikko oppalašgeahčastat ollislaččat lea positiivalaš dan ektui man fátmma-steaddji ja viiddis lea, de áigut áiddostallat dárbbu viidasit fokusii ja ođđa vuoruhemiide. Mii oaidnit ahte muhtun fágasurggiin leat heajut logut go earáin vaikko dain ovdal leat leamaš vuoruheamit. Dat guoská erenoamážit sámi giellafágaide, main oaivvildit gáibiduvvo bissu ovddidanbargu go bestendilálašvuohta lea áibbas eará go eará fágasurggiin. Go geahččá dáid kápihttaliid de orru maiddá oktavuoha gaskal sámi-guoski doavttergráda-buvttadeami ja fágaid fágalaš mihttomeriid. Dehálaš dahkku livčče danne min oaivil mielde oččodit sámi-guoski fokusa fágastrategiijaide main dat vel váilu.

Konkrehtalaččat rávvet ahte jeavddalaččat galggaše ráhkaduvvot oppalašgeahčastagat/analysat sámi-guoski doavttergrádabuvttademiin. Dat guoská sihke UiT, našuvnnalaš dásis ja davviriikkalaš oktavuodas. Dakkár oppalašgeahčastagat attaše vuodu plánemii, ođđa áŋgiruššamiidda ja vuoruhemiide, ja mitalivčče maiddá gosa sámi-guoski dutkamiid nannema rahčamušain dárbbáša bidjat liige barggu.

Referánssat:

Odasmahttin-, hálddahu- ja girkodepartemeanta: *Handlingsplan for samiske språk – status 2010 og videre innsats 2011*

Fulsås, Narve (1993): *Universitetet i Tromsø 25 år*. Romssa universitehta, 1993

Lund E, Melhus M, Hansen KL, Nystad T, Broderstad AR, Selmer R, Lund-Larsen PG: *Population based study of health and living conditions in areas with both Sami and Norwegian populations--the SAMINOR study*. Int J Circumpolar Health 2007, **66**(2):113-128.

Næss. Ø, Rognerud. M, Strand. B.H: *Sosiale ulikeheter i helse*. En faktarapport. In., vol. 2007:1.

Stordahl, Vigdis (2008): Nation Building Through Knowledge Building. The Discourse of Sami Higher Education and Research in Norway. I *Indigenous Peoples. Self-determination, Knowledge, Indigeneity* Henry Minde (red.) Eburon

Stuoradiggediedáhus: **Sámi alit** oahpu ja dutkama kvalitehtaodastusa birra,. In., vol. 34; 2001.

Aarbakke, Jarle og Eivind Bråstad Jensen (2011): *Fra seminar til universitet*. Kronihkka Nordlysas, guovvamánu 6.b. 2011.

5 Sohka bealperspektiiva sámi statistihkas

Dát kápihttal lea ráhkaduvvon muhtun ráje artihkkaliid vuodul mat leat almmuhuvvon ”Sámi logut mitalit 1, 2 ja 3” ja leat sámi servodaga birra.

Čálus oassi leat váldon kápihttaliin máid leat čállán: Svanhild Andersen, Torunn Pettersen, Magritt Brustad, Øyvind Rustad, Jon Todal ja Yngve Johansen.

Čoahkkáigeassu

SED-guovllus lea nissonbadjebáza dušše jahkekategoriijas badjel 80 jagi. Boazodoalus ja eanadoalus leat 80 % dievddut juogo siidadoalloeaiggádat ja váldogeavaheaddjit ja 97 % lea váldobargun guolásteapmi. Jáhkehahtti vejolašvuohta šaddat 75 jagi SED-guovllu 15 jahkásaččaide 2001 gitta 2005 loguid mielde, lea sámi dievdduide su. 56 % ja nissoniidda su. 80 %. SED-guovllus jagiid 2004-2008 ožžo su. 5 % bargonávccahisvuodaoaju, veaháš eanet dievddut go nissonat dan áigodagas. 2004:s ožžo 2.1 % dievdduin ja 1.2 % nissoniin SED-guovllus sosiálaveahki.

Jienastuslogus lei unnán, muhto čielga dievdduideanetlohku čađahuvvon Sámediggeválggain ja 2009 válggain lei dušše válgabiires “Lulli-Norga” mas lei nisson-eanetlohku. 2009:s lei mearkkašahtti nissoneanetlohku ahkejoavkkus 18 ja 29 jagi.

Skuvlajagi 2010/11 ledje measta 10 % eanet nieiddat go bártnit geain lei sámegiella vuodđoskuvllas, sihke sámegiella 1. ja 2. gielas. Joatkkaskuvllas lei dát erohus lassánan measta gitta 12 % rádjai. SED-guovllus leat su. 13 % eanet nissonat go dievddut, geain lea 3 jagi dahje eanet allaskuvllas-universitehtas. SED-guovllus heitet bártnit dávjjibut go nieiddat joatkkaskuvllas, erenoamážit guoská dat fidnofágalaš oahpposurggiin, mas duššo ¼ oassi ollášuhtta mannil vihtta jagi.

5.1 Álggahus

Dán kápihttalis váldit ovdan muhtun kápihttaliid mat leat almmuhuvvon ”Sámi logut mitalit 1, 2 ja 3 ja dasa lassin muhtun ođđa dieđuid. Kápihttala ulbmil lea bidjat oaidninsaji sohkabealerohusaide iešguđet surggiin mandáhta siskkobealde mii lea addon Sámedikkis ja daláš Bargo- ja searvadahttindepartemeanttas. Kápihttal sisdoallá, álbmotovdáneami, osiin artihkkalis ”Sámi logut mitalit 1” máid leaba čállán Svanhild Andersen ja Torunn Pettersen ja ”Sámi logut mitalit 3”, Øivind Rustad bokte. Dearvvašvuohta, oassi Magritt Brustad čállosis ”Sámi logut mitalit 2”. Jienastuslohku almmuheamis ”Sámi logut mitalit 3” Torunn Pettersen bokte ja ”bargonávccahisvuođaoadju ja sosiálaveahkki” maid Magritt Brustad lea čállán Sámi logut mitalit 2:s. Sámegiela válljen vuodđoskuvllas, ja joatkkaskuvllas Jon Todal bokte čállosiin ”Sámi logut mitalit 2 ja 3” ja oahpahus Yngve Johansena bokte čállosiin ”Sámi logut mitalit 2:s ja 3:s”. Kápihttala lea redigeren Yngve Johansen ja eará čállit leat lohkan čađa.

5.2 Álbmotovdáneapmi SED-guovlluin sohkabeliid ektui

Čoahkkáigeassu

SED-guovlluin lea olmmošlohku njiedjan 16 proseanttain maŋemus 20 jagi. SED-guovlluin leat eanet dievddut ahkejuogus 10 jagis 19 jahkái ja gitta 70 jagi 79 jahkái, muhto leat eanet nissonat badjel 80 jagi. Dievdobadjebáza lea eanemus ahkejoavkkus 50-59 jagi. Nettoeretfárren 2007 rájes 2009 rádjai lei dievdduid gaskkas 450 ja nissoniid gaskkas 560 SED-guovllus.

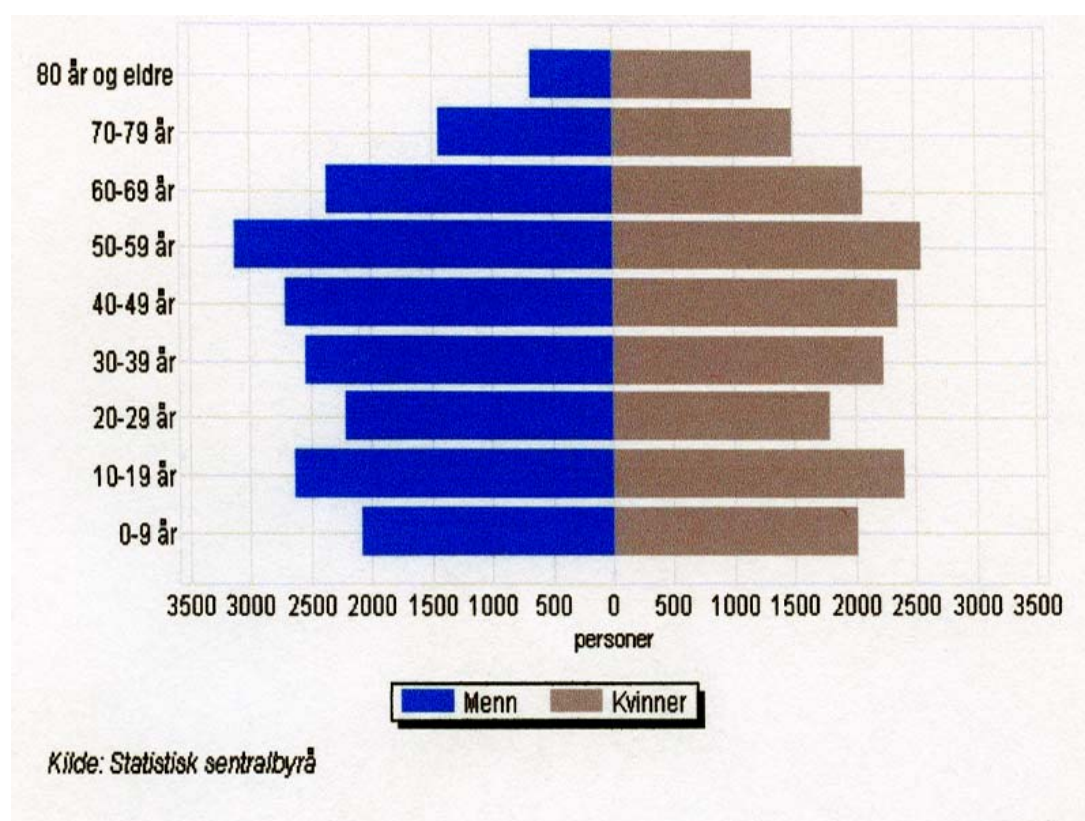
5.2.1 Álggahus

Olmmošlohku SED-guovllus lea njiedjan 16 proseanttain maŋemus 20 jagi. Olles riikkas lassánii olmmošlohku seamma áigodagas 15 proseanttain. Erenoamážit Oarje-Finnmárkkus lea dát ovdáneapmi čielgasit nu, muhto ii nu čielggas Sis-Finnmárkkus. Eretfárren SED-guovlluin ja go eai šat fárru ruovttoluotta lea váldosivva njiedjamii. Dát dagaha fas unnit riegeahttimiid, go leat nuorat geat

fárrejit ja háhket bearraša eará báikkiin. Jagiin duhátjagimolsuma manjil lea leamaš riegádahttinvuolláibáza (dainna oaivvilduvvo ahte riegádemiid lohku lea unnit go jápmin lohku) dan sadjái go riegádahttinbadjebáza, nugo lei 1990-logus. Eretfárren ja riegádahttinvuolláibáza daguha boarásnuvvi álbmoga, mas gaskamearálašahki loktana danne go eai gártta doarvái ollu nuorat ahkejoavkkuide.

5.2.2 SED-guovlluid ahkečoahkkádus sohkabeliid ektui

Govus 5.1 Álbmotpyramida SED-guovllut 2007

SED-guovllus lea nissonoassi unnit, ja erenoamážit ahkejoavkkus 20-29 jagi lea unnit go riikkagaskamearri ja leat unnit oasi mánát jagis 0-9 jagi ja lea stuorit oassi olbmui badjel 50 jagi. SED-guovlluin leat eanet dievddut go nissonat juohke ahke juoguin 10-19 jagi rájes gitta 70-79 jagi rádjai. Nissonbadjebáza lea dušše jahkejuogus badjel 80 jagi. Dievduidbadjebáza lea stuorimus ahkejoavkkus 50-59 jagi.

Tabealla 5.1 Guovllut gos leat eanemus dievddut agis 16– 67 jagi. 2010

Eanemus dievddut SED			Eanemus dievddut muđui		
(Norga = 51,0 proseanta)			(Norga = 51,0 proseanta)		
(SED = 53,6 proseanta)			(muđui = 51,8 proseanta)		
Muhtun SED-guovllut			Muhtun suohkanat olggobealde SED-guovllu davábealde Sáltoduoddara		
1	Måsøy/Muosát	59,3	1	Hasvik/ Ákņoluokta	55,8
2	Tromsø/Romsa	58,6	2	Moskenes	54,8
3	Evenes/ Evenášši	56,3	3	Karlsøy/ Gálsa	54,2
4	Loppa/ Láhppi	55,6	4	Berg/ Birgi	54,1
5	Nordkapp/ Davvenjárga	55,3	5	Vardø/ Várggát	53,9
5	Alta/ Áltá	55,3	6	Ibestad/ Ivvárstádit	53,5
7	Gratangen/ Rivttát	54,8	6	Målselv/Málatvuopmi	53,5
8	Tysfjord/ Divttasvuotna	54,7	8	Beiarn/ Báidár	53,2
9	Gáivuotna/Kåfjord	54,2	8	Sørfold	53,2
10	Kvænangen/ Návuoatna	54,1	10	Balsfjord/Báhccavuotna	53,1
10	Narvik/Narviika	54,1	11	Røst	52,9
Eará guovllut SED- suohkaniid siskkobealde			12	Meløy	52,8
1	Lebesby/ Davvesiida	55,6	13	Torsken/ Doasku	52,6
2	Nordkapp/ Davvenjárga	53,3	14	Bardu/ Beardu	52,5
3	Hamarøy/ Hápmir	52,5	15	Steigen/ Staigu	52,4
4	Narvik/ Narviika	51,5	16	Salangen/ Siellat	52,2
5	Måsøy/ Muosát	51,2	16	Ballangen/ Bálat	52,2
6	Sørreisa/ Orješ-Ráisa	50,8	18	Tranøy/ Ránáidsuolu	52,0
7	Sør-Varanger/ Máttá-Várjjat	50,2	18	Dyrøy/ Divrrát	52,0
8	Evenes/ Evenášši	49,0			

Tabealla 5.1 čájeha sohkaabealejuogu olbmui agis 16-67 jagi, ahkejoavku mii lea válljejuvvon govvidit álbmoga "rávisolbmuid" guovllus. Go nissoniin lea alit eallinahki go dievdduin, de lea lassáneaddji eanetlohku nissoniin ahkejoavkkus badjel 67 jagi. Nuoramus ahkejoavkkuin lea veaháš dievdduid eanetlohku go rieggádit eanet bártnit go nieiddat.

Tabealla čájeha osiid guovlluin biddjon maŋŋálagaid. SED-guovlluin ledje gaskal 59 proseanta ja 52 proseanta dievddut, muđui eará guovlluin seamma suohkaniin ledje gaskal 56 proseanta ja 49 proseanta dievddut, veaháš unnit oassi. Dain eará

guovlluin lei viđá guovllus dievdduid oassi vuolles go buot SED-guovlluin. Erohus lei erenoamáš stuoris Muosáin, doppe ledje SED-guovlluin 59 proseanta dievddut ja 51 proseanta muđui guovlluin suohkanis, ja Evenášis 56 proseanta SED-guovllus ja 49 proseanta muđui guovlluin. Dain suohkaniin, main lei stuorimus oassi dievdduin SED-guovlluin, lei maidđái nu ahte guovlluin muđui lei dievdduid oassi vuolemusas. Dušše Davvesiidá suohkanis ii lean nu. Doppe lei dievdduid lohku SED-guovlluin unnit go muđui guovllus – 54 proseanta 56 proseanta ektui.

5.2.3 Eretfárren SED-guovllus

Tabealla 5.2 Nettoeretfárren SED-guovlluin áigodagas 2007 gitta 2009, sohkaabeliid mielde

	Dievddut	Nissonat
2007	130	190
2008	200	180
2009	120	190
Oktiibuot 2007 - 2009	450	560

Sohkaabeliid juohku rievddada veaháš jagis jahká. Garvin dihte ila stuora soaittáhis rievddadeami leat danne golbma manemus jagi biddjon oktii. Jagiid 2007 gitta 2009 ledje 4 460 sisriikkalaš fárrema SED-guovlluide ja 5 470 sisriikkalaš eretfárrema. Das lei boadusin 1 010 netto sisriikkalaš eretfárren. Nettoeretfárren dievdduid gaskkas lei 450 ja nissoniid gaskkas 560. Eará sániiguin lei stuorit netto eretfárren nissoniid gaskkas go dievdduid. Erohus sohkaabeliid gaskkas lei erenoamáš ollu 2009:s – 190 nissona ja 120 dievddu. 2007:s lei nissoniid netto eretfárren maidđái 190, dievdduid lohku 140. Jagi 2008 lei sierra ládje. Dievdduid netto eretfárren lei dalle 200 ja nissoniid 180. Oppalašgeahčastagain eai leat earuhan stádagorgárvuođa, muhto olgoriikkalaš stádagorgáriin lei sullii dássetvuohta gaskal eret-ja sisafárremiin. Dain lei netto eretfárren 70, ja norgalaš stádagorgáriin lei nettoeretfárren 940 oktiibuot logus 1 010. Erenoamážit Nuorta-Finnmárkkus, Oarje-Finnmárkkus ja Davit Nordlándas lea nissoniid nettoeretfárren áigodagas leamaš stuorit go dievdduin.

5.3 Boazodoallu, eanadoallu ja guolásteapmi SED-guovllus sohkaбелиid ektui

Čoahkkáigeassu

SED-guovllus leat 80 % dievddut geat leat siidadoallit boazodoalus ja váldogeavaheaddjit eanadoalus, 97 % sis geain lea váldobargun guolásteapmi leat dievddut. Dát orru leamaš dássedin maŋemus 6 jagi.

5.3.1 Álggahus

Dán kápihttalis ovdanbuktit loguid mat čájehit sohka bealerohusaid guovddáš vuoddoealáhusain sámi ássanguovlluin; ráddjejuvvon boazodollui, eanadollui ja guolásteapmái. Dás ovdanbuktojuvvojit maiddá muhtun logut muhtun áigodagain SED-guovlluin davábealde Sáltođuodara.

5.3.2 Boazodoallu sohka beali ektui

Tabealla 5.3 Siidadoalli* Norggas, juhkkon sohkaбелиid ja proseanta mielde 2000 ja 2008

	Dievddut		Nissonat		Oktiibuot
	N	%	N	%	N
2000	478	82	100	18	578
2005	511	84	98	16	609
2007	468	85	82	15	550
2008	483	87	70	13	553
2009	312	81	71	19	383

*Siiddas leat máŋga siidaoasi, mat definerejuvvojit ”bearašjoavkun dahje earjalolmmožin oassin siiddas, ja gii bargá boazodoalus ovttá olbmo vuolis dahje náittosguimmežagain dahje ovttasássiin searvála” (boazodoalloláhka 2007).

Tabealla 5.4 Olbmot čadnon boazodollui, sohka beali ja proseanttaid mielde.

	Dievddut		Nissonat		Oktiibuot
	N	%	N	%	N
2005	1 512	51.9	1 402	48.1	2 914
2007	1 463	52	1 352	48	2 815
2009	1 563	51.9	1 449	48.1	3 012

Nissoniid oassi siidadoallin orru njiedjan veaháš maŋemus jagiid. Jagi 2000 ledje 100 nissona 578 siidadolliin, dat ledje 18 proseanta. “2008:s lei nissonoassi 13 proseanta (70 oktiibuot 533:s).⁵⁰ Seamma jagi eaiggádedje nissonat 24 % boazologus. Ii leat beare ollu erohus boazodoalluguovlluid gaskkas: Oarje-Finnmárkkus ledje stuorimus oassi bohccot maid nissonat eaiggádit – 27 proseanta, ja Nordlándas unnimus 19 proseanta.

Sohkabealejuohku lea dásseappot olbmuid gaskkas siidaosiin go siidadolliid gaskkas. Áigodagas 2005-2009 lei sohkabealejuohku 52/48 proseanta (dievddut/nissonat) siidaosiin oktiibuot, muhto veaháš erohusat guovlluid gaskkas: Finnmarku: 52/48, Romsa: 57/43, Nordlándas: 53/47, muđui riikkas: 48/52.⁵¹

5.3.3 Eanadoallu sohkabeali ja agi ektui

Tabealla 5.5 Proseanttaid mielde juohku váldoeanandolliin 1989 ja 2007

	1989	2007
Dievddut	81	76
Nissonat	18	20
Eahpepersovnnalaš geavaheaddjit*	1	4

* Suohkanat, fylkkasuohkanat, institušuvnnat

SED-guovllus lea oapmedáluid lohku njiedjan 62 proseanta. Eatnasat kategoriijas váldoeanandoallit leat dievddut (81 proseanta jagis 1989 ja 76 proseanta 2007:s). Nissoniid oassi váldoeanandolliin lassánii 2 proseanta poeannaáigodagas, ja kategoriija ”eahpepersovnnalaš geavaheaddji” (ovdamearka dihte suohkan, fylkkasuohkan dahje institušuvnnat) lassánii 3 proseanttain.

⁵⁰ Sohkaaljuogu loguid jagi 2000 ja 2008 doaluide/siidaosiide ii dáidde sáhttit buohtastahit. Jagi 2000 oppalašrehketdoalus ii leat nugo vástideaddji rehketdoalus 2008:s sierra kategoriija oktasaš doaluide; 2000:s leat juohkán kategoriijaide dievddut ja nissonat dan ektui goappá namma čuožžu vuosttažin dieđáhusas (Gč. s. 95 ja tabealla 7.2.4 jagi 2000 Oppalašrehketdoalus ja s. 101 jagi 2008 Oppalašrehketdoalus). Mii guoská eanet nissoniid očcodeapmái boazodollui ja nuoraid, geahča ovdamearka dihte Oppalašrehketdoalu 2007/08, s. 52).

⁵¹ Tabealla 47 i statistihkkabáŋkkus, temá sápmelaččat. SGD.

Gaskamearálašahki njiejai veaháš sihke dievdduin ja nissoniin badjelis namuhuvvon áigodagas – 51,6 rájes 49,7 rádjái dievdduin ja 54,3 rájes 48,6 rádjái nissoniin.⁵²

5.3.4 Guolásteapmi sohka beali ektui

Tabealla 5.6 Lohku guolásteddjiin geat ássat SED-guovllus, sohka beali ektui, fidnoasálastin

	Váldobargu				Liigebargu				Oktiibuot			
	Dievddut		Nissonat		Dievddut		Nissonat		Dievddut		Nissonat	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Pr. 31.12.2004	548	97.7	13	2.3	319	92.7	25	7.3	867	95.8	38	4.2
Pr. 31.12.2008	516	97.0	16	3.0	235	94.4	14	5.6	751	96.2	30	3.8

SED-guovllu guolásteamis leat eanas dievddut, erenoamážit dain geain lea dat váldobargun. Birrasiid 97 % dain geain lea guolásteapmi váldobargun leat dievddut, ja dát lohku orru oalle seamma sihke 2004:s ja 2008:s. Lohku nissoniin geain lea guolásteapmi liigebargun lea unnon measta beliin seamma áigodaga, muhto maiddái lohku dievdduid geain lea guolásteapmi liigebargun lea njiedjan ollu seamma áigodaga. 2008:s ledje nissonat 5,6 % dain geain lei guolásteapmi liigebargun ja dievddut 7,3 %.

⁵² Tabealla 62 (Eanadoallofitnodagat, váldoeanandoallit ja váldoeanandolliid gaskamearálašagi ektui SED-guovllus). Sámi statistihkka 2008, SGD.

5.4 Sohkabealerohusa dearvvašvuodastatistihkas

5.4.1 Álggahus

Dán kápihttalis ovdanbuktit ja čielggadit data almmuhuvvon bargguin main lea vuodđu dearvvašvuodaguorahallamis maid leat dahkan Norgga sámi álbmogis. Kápihttalis geahččat eanas dearvvašvuodastatistihka das man ollu buozalmasvuohka ja buozalmasvuodariska álbmogis lea mas dutkanbohtosiid leat almmuhan juhkkon sohkabeali ja sámi čearddalašgullelašvuoda ektui.

5.4.2 Jápminlogut

Čeahkkáigeassu

Alit jápminlohku vuoiŋŋašvardimiin sámi nissoniin ja lihkohisvuoda jápmin ja iešsoardin sámi dievdduid. Nissoniin geat orrot sámi guovlluid siseatnamiin leat leamaš vuollegis dahje guhká dásseidis jápminlogut. Ain lea ágga dárkkistit leago vejolaš alit jápminlohku nuorra dievdduin sámi guovlluin.

5.4.2.1 Álggahus

Jápminlohku lea adnon álbmoga eallindili ja dearvvašvuodadási mihttun. Álbmogiid jápminlogu almmuhit iešguđet ládje. Dávjjimusat lea lohku gallis leat jápmán juohke 1000 dahje 100 000 olbmos iešguđet ahkejoavkkuin.

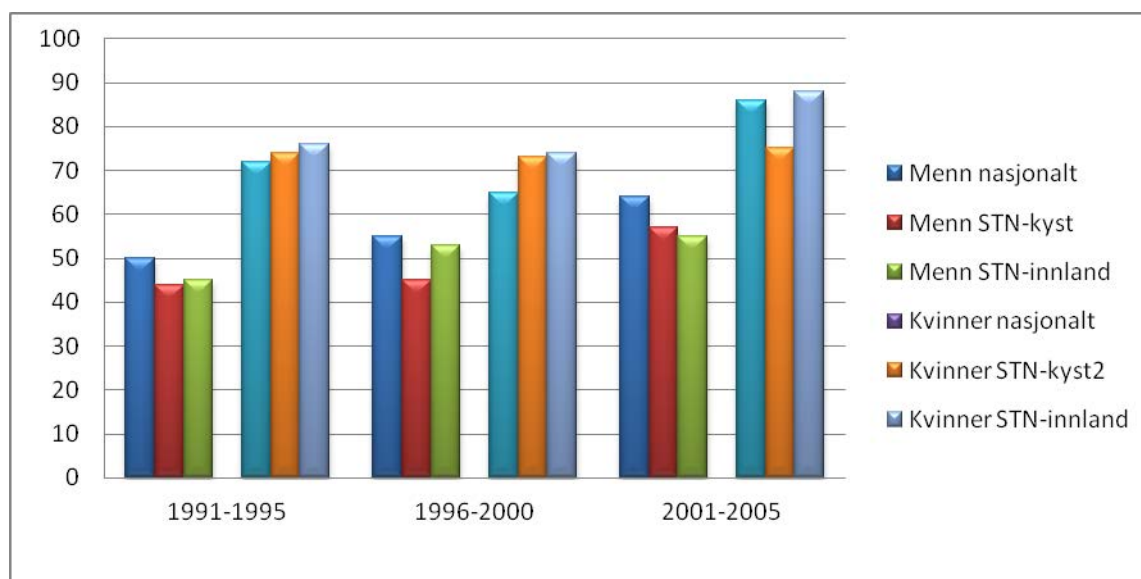
Norggas ellet ain nissonat guhkibut go dievddut, muhto erohus sohkabeliid gaskkas unnu. 2009 rájes 2010 rádjai lassánii vurdojuvvon eallinahki riegádeami rájes 0,1 jagi nissoniin ja 0,3 jagi dievdduin, čuovvovaččat 83,2 jahkái 78,9 jahkái. Maŋemus 25 jagi lea vurdojuvvoneallinahki Norggas lassánan measta 6 jagiin dievdduide ja buriin 3 jagiin nissoniidda. Dievdduid ja nissoniid eallinagi erohus njiejai dan áigodaga bures 2,5 jagi.

5.4.2.2 Jápminmearit sohkaheali ja ássanguovllu ektui

Jápminlogustatistihkaid buohtastahttin áigodagain 1970-1998 ja čearddalašvuodarafteren olmmošlohkamis 1970:s lea čájeha veaháš alit jápminlogu sámi dievdduin (6 %) ja nissoniin (10%) guovllulaš referánsaálbmoga ektui. Alit jápminlohku vuoiŋašvardimiin erenoamážit nissoniin sáhtta čilget muhtun muddui erohusa. Dievdduin lei dájvjit nu gohčoduvvon alvvus jápmin, erenoamážit lihkuhisvuodát ja iešsoardin.

Govus 5.2 Jáhkehahttivuohta šaddat 75 jagi 15-jahkásaččaide našunalalaččat ja SED- guovllus rittus ja siseatnamis, vuodustuvvon jápminmeriin iešguđetge áigodagain dievdduid ja nissoniid ektui.

Gáldu: Brustad et al 2009, Scandinavian Journal of Public Health.

Govus 5.2 čájeha nissoniidda ja dievdduide rehkenaston duohtavuodavejolašvuoda 15-jahkásaččaide šaddat 75 dan vuodul mo jápminloguminstarat leat leamaš guđege áigodagain. Govus earuha álbmoga dan mielde orrot go geográfalaččat siskkobealde vai olggobealde Sámedikki ealáhusovdáneami doarjjaortnega guovllu (SED) vai rittus dahje siseatnamis.

Govvosiin boahtá maiddáai ovdan ahte nissoniid dáfus eai leat leamaš stuora erohusat geográfalaš guovlluid gaskkas iige áiggi ektui. Dievdduide orru baicca leamaš lassáneapmi vurdojuvvon eallinahkái áigodagas, masa sáhtta čilgejuvvi váibmo- ja varrasuotnajápminloguid njiedjan mii lea deaividan dievdduide eanet

go nissoniidda. Viidásit orru nu ahte dievdduin SED-guovlluin lea leamaš alit jápminlohku go našunalalaš lohku. Dan sáhtta várra čilget alla jápminlogu nu gohčoduvvon ”alvvus jápmimiin⁵³” SED guovlluin.

Oppalaččat sáhtta dadjat ahte jápminloguin mat gávdnojit sámi vs. ii-sámi álbmoga ektui čájehit unnán erohusa jápmima ektui. Dat sáhtta orrut nu ahte jápminloguminsttar lea šaddan dásseidin geográfalaš guovlluid gaskkas gos lea unnán vs. alla sámi álbmot čoahkkisvuohta. Dát lea leamaš čilgejuvvon das go leat measta seammalágan eallindilit, oahppu ja dearvvašvuodafálaldagat mii lea áibbas earálágan dilli go máŋga eará eamiálbmogis lea sirkumpolára guovlluin.

Ain lea ágga dárkkistit relatiiva alla jápminlogu nuorra dievdduin sámi guovlluin.

5.4.3 Borgguheapmi

Čoahkkáigeassu

Guorahallamiid mielde dievddut borgguhit veaháš eanet sápmelaččain siseatnamis go eai-sápmelaččat. Seamma dilálašvuohta ii leat nissoniidda.

5.4.3.1 Álggahus

Borgguheapmi lasiha riska ollu buozalmasvuodaid oažžut nugo geahpesborasdávdda, váibmo-varrasuotnadávdda ja bistevaš geahpesdávdda. Statistihkalaš guovddášdoaimmahat (SGD) čadaha jahkásaččat guorahallamiid duhpátgeavaheamis. 1973:s borgguhii badjel bealli álbmoga rávis dievdoolbmui ja oassi 2006:s lei 21 %. Beaivválaš borgguheaddji nissoniid oassi lea maidái njiedjan 32 % rájes 1973:s gitta 22 % rádjai 2006:s.

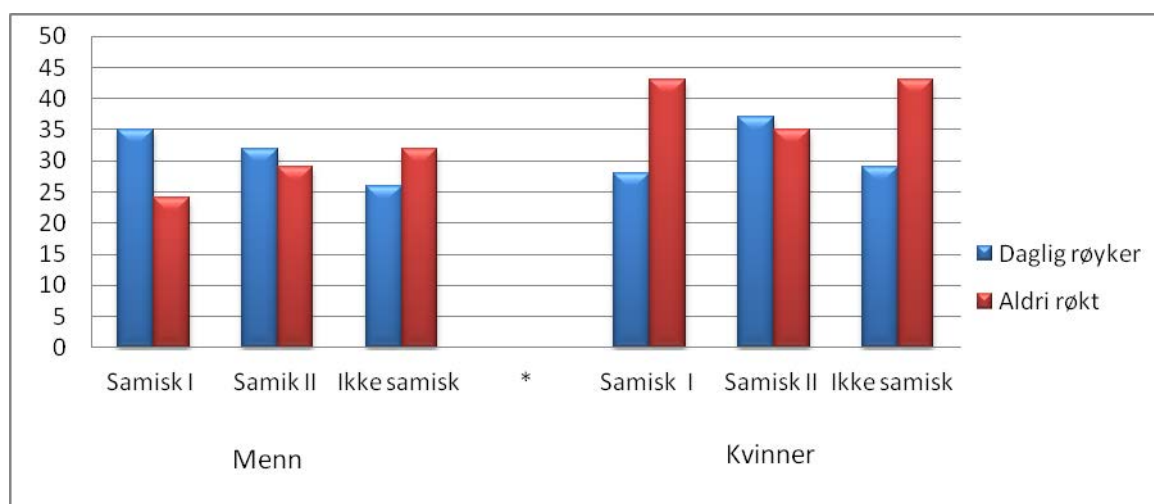
19 proseanta ahkejoavkkus 16-74 jagi vástidedje 2010:s ahte borgguhit beaivválaččat. Dat oassi lei liikka ollu nissoniidda go dievdduide. Maŋemus jagi rievdan láktasa minstarii máid leat oaidnán guhkit áiggi, dásseidis njiedjan beaivválašborgguheddjiin. Dievdduid ja nissoniid borgguhandábit ledje goabbatláganat duhátjagimolsuma áigái, muhto leat dan rájes oktašat njiedjan. Birrasiid okta goalmádasoassi nissoniin borgguhii beaivválaččat daid logi maŋemus jagiid ovdal jagi 2000. Dievdduid gaskkas lea baicca leamaš njieddji

⁵³ Alvvus jápmin lea definerejuvvon jápmin lihkuhisvuodaid, iešsoardiid dahje gottahallamiid geažil.

treanda olles áigodaga 1973 rájes, dalle go badjel bealli borgguhii beaivválaččat. Ovdalaš álbmotguorahallamat leat čájehan eanemus beaivválaš borgguheddjiid Finnmárkkus buohtastahhton eará fylkkaiguin Norggas. Logut áigodagas 2004-2008 čájehit borgguheamis stuora erohusaid fylkkaid gaskkas. Unnimus oassi beaivválaš borgguheaddjit leat Oslos 19 proseanttain, eanemus Finnmárkkus 32 proseanttain Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga dieđuid mielde.

5.4.3.2 *Borgguheapmi sohka beali ja etnisitehta ektui*

Govus 5.3 Dievdduid ja nissoniid borgguhandábit etnistitehta ektui dataid vuodul SAMINOR dutkamis 2003/04. (Sámi I = golbma buolvva sámegiella, Sámi II = unnimusat okta sámi mearka giella dahje bearašduogáš.) Gáldu: Broderstad et al 2007 European Journal of Haematology

Dál eai leat oppalaččat logut čájehan stuora erohusaid sápmelaččaid ja dáččaid borgguhandábiin eai rávis olbmuid eaige nuoraid gaskkas. Dievdduid dáfus lea guorahallan čájehan veaháš eanet borgguheddjiid sápmelaččain siseatnamis go ii-sápmelaččain. Seamma dilálašvuohta ii leat čájehuvvon nissoniidda.

5.4.4 Alkoholá

Čoahkkáigeassu

Sihke sámi dievdduin ja nissoniin lea stuorit oassi dieđihan ahte eai oba návddašge alkohola go ii-sámi álbmogis. Erenoamážit lea dát minsttar čielggas vuorrasit sámi nissoniid gaskkas.

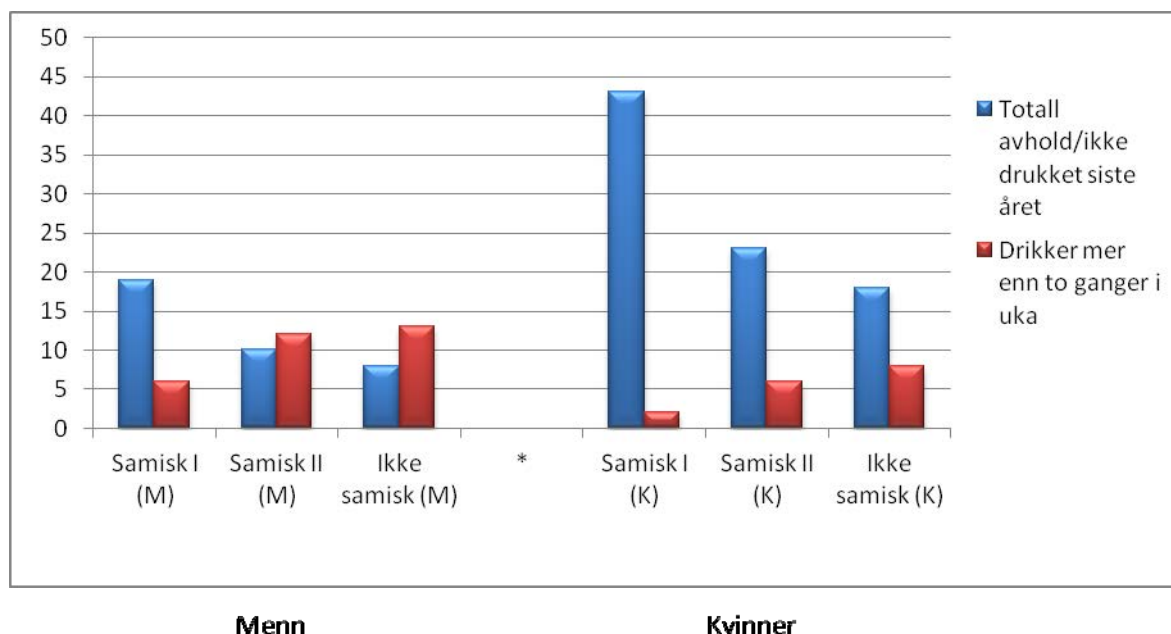
5.4.4.1 Álggahus

Alkoholá lea eanemus adnon gárrenmirko álbmogis ja jáhku mielde gárrenmirko mii mielddisbuktá stuorimus boasttugeavahanválttisvuodaid. Dasa lassin čatnasa stuorit riska bárttiide, roasmmuhuvvamiidda ja lihkuhisvuodaide alkoholá návddašemiin.

Norggas lea ollislaš alkoholánávddašeapmi lassánan 1990 rájes, 4,55 littaris juohke ássi namos 1993:s gitta 6,37 littarii 2005:s. Vuola ja viidna lea lassánan eanemus maŋemus 20 jagi. Viidna jođu lassáneami čatnet nu gohčoduvvon “kontinentála” juhkandáhpái, mii mearkkaša juhkat dávjá muhto unnit juohke juhkandilálašvuodas. Dat dábit leat boahtán lassin eaige davviriikkalaš juhkandábiid sadjái maid dovdomearka lea vahkkoloahpajuhkan ja gárihuvvan.

5.4.4.2 Alkoholá návddašeapmi sohka beali ja čearddalašvuoda ektui

Govus 5.4 Dievdduid ja nissoniid alkoholánávddašeapmi čearddalaš gullevašvuoda ektui. (SAMINOR dutkan 2003-04.) (Sámi I = golbma buolvva sámegiella, Sámi II = unnimusat okta sámi mearka giella dahje bearašduogáš.)
Gáldu: Broderstad et al 2007 European Journal of Haematology

Logut SAMINOR* dutkamis leat čájehan čearddalašvuoda erohusaid alkoholánávddašeamis. Govvosat čájehit ahte oassi geat vástidedje ahte ledje ”áibbas biehttaleaddjit alkohola návddašeapmái” dahje ii lean juhkan mañemus jagi” ledje eanet sihke sámi dievdduid ja nissoniid ektui. Oassi geat raporterejedje ahte sii juhke eanet go guovtte gearddi vahkkus lei veaháš unnit sápmelaččain geain lei golbma buolvva sámegiella, buohtastahtton eará joavkkuiguin. Minsttar mii čájehii unnit álkoholánávddašeami, lei čielgaseappot sámi nissoniid ektui go dievdduid ektui.

*Dearvvašvuoda- ja eallindiliguorahallan guovlluin gos lea seahkálas sámi ja dáčča ássan mii čađahuvvui 2003-2004. Guorahallan dahkkui Romssa Universitehta Sámi Dearvvašvuodadutkan guovddášis ovtta Nationála Álbmotdearvvašvuodainstituhtain.

5.4.5 Dálkkasgeavaheapmi

Čoahkkáigeassu

Sámi álbmoga oadđindálkkas geavaheapmi lea beali unnit go dáčča álbmoga geavaheapmi ja sámi dievddut váldet 13 % unnit oadđindálkasiid go sámi nissonat.

5.4.5.1 Álggahus

Dálkkas⁵⁴ geavaheapmi álbmogis lea muhtun muddui buozalmasvuoda indikáhtor. Guorahallamat leat maiddái čájehan ahte dálkkas geavaheapmái sáhttá čilgehus iešguđetlágan eallinvuohkefáktoriin ja doavtterbálvalusa geavaheamis.

5.4.5.2 Oadđinváttut ja dálkkas geavaheapmi sohkaбелиid ja čearddalašvuoda ektui

Tabealla 5.7 Dálkkas geavaheapmi Finnmárkkus čearddalašvuoda ektui (n=11061). Logut proseantan. 1987-1988. Gáldu: Furu K, 1997. Journal of Clinical Epidemiology

<i>Čearddalašvuoda gullelašvuoha</i>	<i>Dievddut</i>	<i>Nissonat</i>
<i>Dáčča</i>	43,4	56,9
<i>Suopmelaš</i>	42,4	58,4
<i>Sápmelaš</i>	43,0	54,9
<i>Sápmelaš/Suopmelaš</i>	49,4	58,9

Nationála álbmotdearvvašvuodainstituhta guorahallamiin leat gávnahan oadđindálkasiid geavaheami relatiivalaš dábálažžan Norggas. Lea dahkkon dušše okta guorahallan oadđindálkasiid geavaheamis Sámi čearddalašvuoda ektui. Dat

⁵⁴ Dálkkas lea definerejuvvon ávnnasin mii lea mearriduvvon dahje addo dálkkodit dahje eastadit buozalmasvuodaid. Jus galgá sáhttit márkanastot dálkkasin, de ferte ávdnasis duodaštuvvon ávki, sihkarvuoha ja teknalaš kvalitehta. (Gáldu: www.lovdato.no)

guorahallan lea dahkkon SAMINOR dearvvašvuoda ja eallindiliguorahallama dataid vuodul guovlluin gos sápmelaččat ja dáččat ássat seahkálagaid.

Olbmuid oassi geat diedihedje oadđinváttisvuodaid lei unnit sámi álbmogis go ii-sámi álbmogis. Oadđindálkasiid geavaheapmi sámi álbmogis lei beali unnit go dáččain. Buot unnimus geavaheapmi lei sis geain lei nannoseamos sámi gullevašvuodda geat ásse Finnmárkkus.

Beroškeahhtá čearddalašvuoda gullevašvuoda geavahedje nissonat duppaliid nu ollu oadđindálkasiid go dievddut. Guorahallan čoahkkáigeassá dainna ahte mađi nannosit sámi gullevašvuodda, dađi unnit oadđindálkkaš geavaheapmi. Oadđinváttisvuoddat orrot oppalaččatge maidđái hárvebut sámi álbmogis.

5.5 Bargonávccahisvuodaoadju ja sosiálaveahkki sohka beali ja agi ektui

Čoahkkáigeassu

Áigodagas 2004 – 2008 vuostáiválddi bures 5 % SED-guovllu álbmogis gaskal 20 ja 66 jagi bargonávccahisvuodaoaju, veaháš eanet dievddut go nissonat. 2004:s ožžo 2.1 % dievdduin ja 1.2 % nissoniin sosiálaveahki SED-guovlluin.

5.5.1 Álggahus

Norggas lea lassánan oassi olbmui geat ožžot bargonávccahisvuodaoaju. Loahpageahčen 2008 ledje sullii 340 000 olbmo geat vuostáiválde bargonávccahisvuodaoaju Norggas. Dat leat 70 000 eanet go 1999:s. Muhtun ráje dan lassáneapmái sáhtta siveat álbmoga ahkečoahkkádusa rievdat, muhto vaikko dan váldá vuhtii de goitge lea leamaš čielga lassáneapmi. Maŋŋil go ortnet áigáiráddjejuvvon bargonávccahisvuodaoadju bodii 2004:s, leat registreren relatiivalaš nana lassáneami oassi bargonávccahisvuodaoaju oažžuin. Lassáneapmi lea leamaš eanemus ahkejoavkkus vuolled 40 jagi (Bjørngaard et al., 2009).

2008:s ožžo oktiibuot 109 300 ekonomalaš sosiálaveahki Norggas. Lohku sosiálaveahkeoažžu lei bajimusas lagabui 165 000 vuostáiváldiin 1993:s, ja lea dan rájes njiedjan. 2007 rájes 2008 rádjai lea njiedjan bisánišgohtán.

5.5.2 Bargonávccahisvuohta sohka beali ja agi ektui

Bargonávccahisvuodaruhta lea lágalaš oadjoortnet Norggas. Ulbmil bargonávccahisvuodamávssuin lea sihkkarastit sisabođu eallimii olbmuid geat eai sáhte šat dinet go leat šaddan buohccit, leat roasmmohuvvon dahje lea vihkki (Nav, 2010).

Tabealla 5.8 Ođđa vuostáiváldit (juohke 1000) bargonávccahisvuodaoajus iešguđetge áigegaskkadagain SED-guovllus, dievddut ja nissonat

Ahki	Áigodat					
	1994–1998*		1999–2003**		2004–2008***	
	Dievddut	Nissonat	Dievddut	Nissonat	Dievddut	Nissonat
20–30 jagi	11,7	12,5	10,1	7,7	5,0	8,4
31–45 jagi	37,9	44,9	33,1	37,8	18,5	18,6
46–66 jagi	109,2	106,0	121,7	106,5	104,7	96,3
Oktiibuot 20–66 jagi	55,9	57,7	63,8	58,6	54,9	51,9

* áigodat guovvamánu 1994 rájes ođđajagimánu 1999 rádjai

** áigodat guovvamánu 1999 rájes ođđajagimánu 2004 rádjai

*** áigodat guovvamánu 2004 rájes juovlamánu 2008 rádjai

Tabealla 5.8 čájeha bargonávccahisvuodaoaju vuostáiváldiid vihttajagigaskkadagain 1994 rájes gitta 2008 rádjai. Nissoniidda, erenoamážit boarráseamos ahkejoavkkus, orru nu ahte guovlluin olggobealde SED lea leamaš veaháš stuorit oassi ođđa bargonávccahemiin, muhto dat erohus orru nohkame mañemus jahkegaskkadagain. SED-guovlluid dievdduid dáfus lea lohku stuorit go guovlluin olggobealde SED buot ahkejoavkkuin olles áigodaga. Ođđa bargonávccahisvuodaoaju vuostáiváldit ahkejoavkkus 45 jagi ja nuorabut leat beliin njiedjan mañemus gaskkadagas (2004–2008) buohstasthtton guvttiin ovddit vihttajagigaskkadagain. Ahkejoavkkus 46–66 jagi lea maidái njiedjan áigodagas, muhto ii nu čielgasit.

5.5.3 Bargonávccahisvuohta sohka beali ja agi ektui

Sosiálaveahkki lea láhkanannejuvvon ortnet mii galgá sihkkarastit doarvái ruđa eallinolggosgoluide. Dát lea oaivvilduvvon gaskaboddosaš veahkkin ja galgá leat mielde dahkame vuostávdáldi ekonomalaččat iešbirgejeaddjin (Nav, 2010).

Tabealla 5.9 Lohku gallis ožžot sosiálaveahki iešgudet áigegaskkadagain SED-guovlluin, dievddut ja nissonat. Logut proseantan.

Ahki	Áigodagat					
	Ođđajagimánnu 1992		Ođđajagimánnu 1999		Ođđajagimánnu 2004	
	Dievddut	Nissonat	Dievddut	Nissonat	Dievddut	Nissonat
20–30 jagi	2,6	2,1	2,1	2,0	2,6	2,0
31–45 jagi	2,3	1,6	2,4	1,2	2,4	1,5
46–66 jagi	1,2	0,6	0,9	0,7	1,5	0,5
Oktiibuot 20–66 jagi	2,0	1,4	1,8	1,3	2,1	1,2

Tabealla 5.10 čájeha oasi sosiálaveahki ođđa vuostávdáldiin leat mearkkašahkti stuorisin ahkejoavkkus vuollil 30 jagi ja unnimus boarráseamos ahkejoavkkus. Sihke nissoniid ja dievdduid dáfus lea leamaš veahážiid mielde njiedjan oasis ođđa sosiálaveahki vuostáiváldit manemus golbma jahkegaskkadagain mat lea tabeallain. Dan sáhtta várra jáhku mielde maiddái čilget muhtun muddui bargguhisvuoda njiedjan seamma áigodagas.

5.6 Sohka bealjuohku Sámedikki jienastuslogus

Čoahkkáigeassu

Jienastuslogus ollislaččat lea leamaš unnán, muhto dásseidis dievdduid eanetlohku buot sámediggeválggain mat leat čađahuvvon. Válggain 2009:s lei goitge válgabiires Máttá-Norga veaháš nissoneanetlohku. Dan válggas lei maiddá i eanetlohku dieđihuvvon nissoniin nuoramusaid gaskkas 18 gitta 29 jagi.

5.6.1 Álggahus

Norgga Sámediggi lea ovddasteaddji politihkalaš orgána, välljejuvvon sápmelaččain ja sápmelaččaid gaskkas. Dan bargoguovlun leat buot áššit mat dikki mielas erenoamážit gullet sápmelaš olmmošjovkui. Daid geaid sáhtta jienastit ja sii geat sáhttet jienastit leat sápmelaččat geat leat välljen čálihit iežaset sierra jienastuslohkui mii lea ásahuvvon dainna ulbmiliin – *Sámedikki jienastuslohku*.

Eavttut čálihit Sámedikki jienastuslohkui leat sámelága § 2-6 mielde ahte addá cealkámuša ahte dovdá iežas sápmelažžan, ja ahte ieš dahje unnimusat okta váhnen, dahje máttarváhnen geavaha / lea geavahan sámegiela ruovttugiellan (Sámeláhka, 1987). Norgga Sámediggi vuodđuduvvui 1989:s. Dan rájes leat leamaš guhtta válgga. Sámedikki válggat leat oktanis Stuoradikki válggaiguin, ja válgajagit leat leamaš 1989, 1993, 1997, 2001, 2005 ja 2009.

5.6.2 Sohka bealejuohku oktiibuot ja biriid mielde

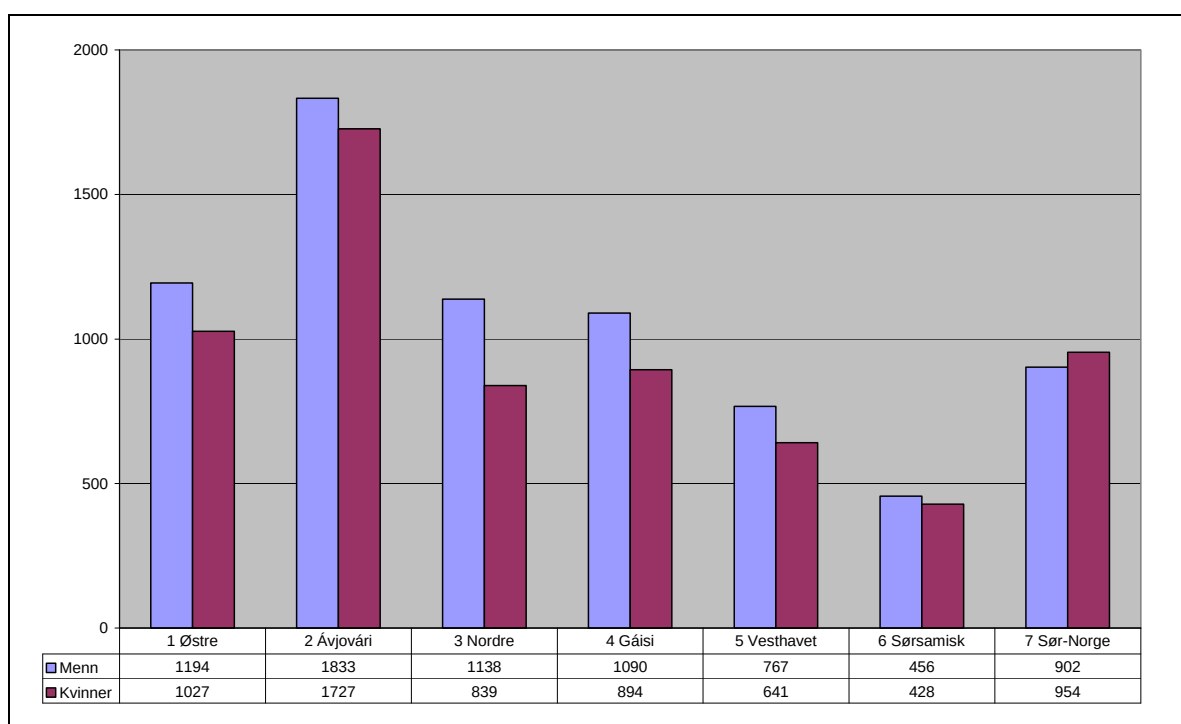
Golmma vuosttaš válgii váilot sihkkaris logut, muhto golbma maŋemus válggas lei jienastuslogus veaháš, muhto dásseidis dievdduideanetlohku:

Tabealla 5.10 Sohka bealjuohku jienastuslogus oktiibuot válggain 2001, 2005 ja 2009

	Dievddut	Nissonat	Oktiibuot	Dievdduid-eanetlohku, lohku	Nisson-oassi, pst.
2001	5401	4520	9921	881	45,6
2005	6752	5786	12538	966	46,1
2009	7380	6510	13890	870	46,9

2009 válggain čájeha govus ovttá válgabires nissoneanetlogu, namalassii Máttá-Norggas.

Govus 5.5 Sohka bealjuohku biriin 2009 jienastuslogus

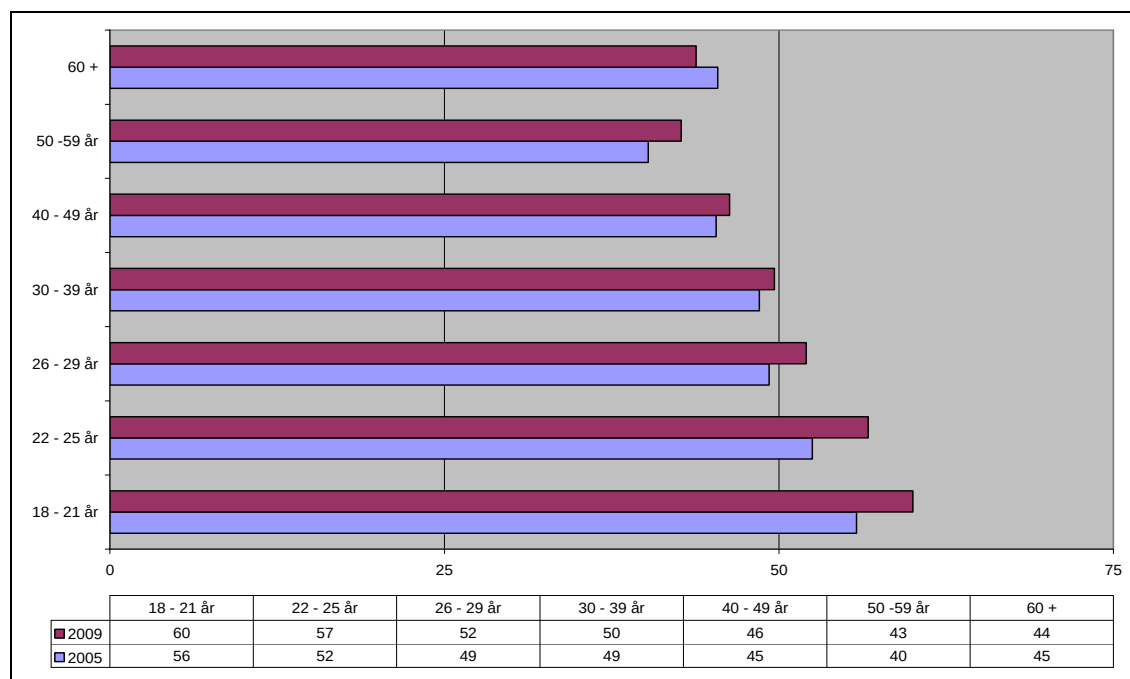

5.6.3 Nissonoassi lassána nuoramus jienasteddjiid gaskkas

Okta ášši mii lea mearkkašahkti sihke ahke- ja sohka bealejuhkui Sámedikki jienastuslogus, lea ahte orru rievdamme nu ahte nissonoassi lassána erenoamážit nuoramus jahkeluohkáin.

Govus 5.6

Jienastuslogu nissonoassi iešgudet ahkejoavkkuin 2005: ja 2009:s

Govus 5.6 čájeha Sámedikki jienastuslogus 2009:s leamaš mearkkašahtti nissoanetlogu nuoramus ahkejuogus, definerejuvvon golmma ahkejovkui gaskal 18 ja 29 jagi. Eará ahkejoavkkuin lei ain 2009:s dievdduideanetlohku, muhto nissonoassi das lea – earret ovtta – lassáneaddji. Joavku mas ii lassan lea 60 jahkásaččat ja boarráseappot, gos nissonoassi ain leat oalle vuollin, ja mas dievdduid oassi lassánii 2005 ja 2009 válggaid gaskkas.

5.7 Sámegiela válljen vuodđoskuvllas, ja joatkkaskuvllas sohka beali ektui

Čoahkkáigeassu

Skuvlajagi 2010/11 lei measta 10 % eanet nieiddain go bártniin sámegiella vuodđoskuvllas, dat lea sámegiella 1. ja 2. giellan. Joatkkaskuvllas lei dát erohus lassánan measta 12 % rádjai.

5.7.1 Álggahus

Dan rájes go 2006:s álggahuvvo nubbingiella 2 ja 3, lea vuodđoskuvllas ohppiidlohku geain lea sámegiella fágabiires njiedjan 2672 rájes 2245 rádjai skuvlajagi 2010/11. Njeallje maŋemus jagi njiedjan lea leamaš olles 16 %. Geahča maiddái kápihttal 2, Sámegiella mánáidgárddis ja skuvllas dán ”sámi logut mitalit 4”.

5.7.2 Sámegiella vuodđoskuvllas sohka beali ja dási ektui

Tabealla 5.11 Oahppit vuodđoskuvllas geain lea davvi-, julev- dahje lullisámegiella 1. giellan dahje nubbingiella 2 dahje 3, skuvlajagi 2006/07 ja 2010/2011 sohka bealiid ektui

	2006/2007					2010/2011				
	Bártnit		Nieiddat		Oktiibuot	Bártnit		Nieiddat		Oktiibuot
	N	%	N	%		N	%	N	%	
Davvisámegiella vuosttašgiella	505	52	466	48	971	472	51	451	49	923
Davvisámegiella nubbingiella 2	291	42	398	58	689	225	42	307	58	532
Davvisámegiella nubbingiella 3	353	38	466	62	819	234	39	369	61	603
Julevsámegiella vuosttašgiella	22	71	9	29	31	16	55	13	45	29
Julevsámegiella nubbingiella 2	15	50	15	50	30	24	54	20	46	44
Julevsámegiella nubbingiella 3	8	50	8	50	16	9	39	14	61	23
Lullisámegiella vuosttašgiella	6	33	12	67	18	7	37	12	63	19
Lullisámegiella nubbingiella 2	37	47	41	53	78	28	45	34	55	62
Lullisámegiella nubbingiella 3	13	65	7	35	20	3	30	7	70	10
Oktiibuot	1250	47	1422	53	2672	1018	45.3	1227	54.7	2245

Vuodđoskuvllas ledje skuvlajagi 2010/11 lagabui 10 proseantapoeaŋŋa eanet nieiddat go bártnit geain lei sámegiella fágabiires. Dát erohus lea lassánan buohtastahhton skuvlajagiin 2006/07. Muhtun eanet bártnit go nieiddat válljejit sámegiella 1. giellan, muhto mealgat eanet nieiddat válljejit sámegiella nubbingiellan 2 ja 3.

5.7.3 Sámegiella joatkkaskuvllas sohka beali ja dási ektui

Tabealla 5.12 Sámegiella válljen 1. dahje 2. giellan ohppiin riikka joatkkaskuvllain, juhkkon sohka beali ektui

	Skuvlajahki 2008-2009				Skuvlajahki 2009/2010				Skuvlajahki 2010/2011			
	Bártnit		Nieiddat		Bártnit		Nieiddat		Bártnit		Nieiddat	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
1. giella	83	43.9	106	56.1	105	48.8	110	51.2	126	50.8	122	49.2
2. giella	49	32.2	103	67.8	55	35.7	99	64.3	71	38.4	114	61.6
Oktii-buot	132	38.7	209	61.3	160	43.3	209	56.7	197	45.5	236	54.5

Tabealla 2 čájeha nieiddaid eanet go bártniid válljet sámegiella joatkkaskuvllas, vaikko dát erohus ii dovdo sámegielas 1. giellan. Sámegiella 2. gielas lea ain stuora erohus mas measta 2/3 oassi lea nieiddat. Sivvan dasa sáhtta leat ahte eanet nieiddat go bártnit válljejit dá bálašfága suorggi, juoga mii sáhtta čáje hit ahte nieiddain lea stuorit beroštupmi teorehtalaš fágaide. Oppalaččat čáje hit nieiddat stuorit beroštumi giellafágaide.

5.8 Oahppu nissoniin ja dievdduin SED-guovllus

Čoahkkáigeassu

SED-guovllus lea su. 13 % eanet nissoniin go dievdduin, 3-jagi dahje eanet allaskuvllas-universitehtas. Bártnit SED-guovllus heitet dávjjibut go nieiddat joatkkaskuvllas, erenoamážit guoská dat fidnofágalaš suorgái, mas measta dušše 1/4 oassi bártniin čađahit oahpu 5 jagis.

5.8.1 Álggahus

Dán kápihttalis geahčadit sohka bealerohusaid SED-guovllus joatkkaskuvlla čadaheami ektui, oahppodási ja dálaš oahppodási ohppiin geat álge vuodđokursii jagiid 1994 gitta 1996.

5.8.1 Joatkkaskuvlla čadaheapmi oahpposuorggi válljema ektui

Bártneid gaskkas SED-guovllus mat leat álgán joatkkaskuvlii 2003:s, heite olles 55 % fidnofágalaš oahpposuorggis ja 20 % bártnein dábálašfága oahpposuorggis oahpu 5 jagis. Oktiibuot bártnein geat álge joatkkaskuvlii SED-guovllus 2003:s, heite badjel 40 % gaskan. Nieiddain heite gaskan skuvlaváccidettiin su. 20 %.

Fidnofágalaš oahpposuorggis lea badjelaš oktanjealjáddasas bártnein ja measta bealli nieiddain geat gerge 5 jagi siskkobealde. Dábálašfága oahpposuorggi logut leat 78 proseanta nieiddaide ja 70 proseanta bártneide geat čadahedje 5 jagis.

Tabealla 5.13 Oahppit geat álge vuodđokursii vuohččan 2003:s SED-guovllus, ja mo lea dássi joatkkaskuvla oahpus 5 jagi manjil. Oahpposuorgi ja sohka bealli. Proseanta.

	Skuvlaálgín 2003					
	Absoluhtta logut	Proseanta				
	Oktiibuot	Čadahan normere-juvvon áiggis	Čadahan eanet go normere-juvvon áiggis	Ain joatkkaskuvla oahpus	Čadahan VKII dahje váldán fága-geahččaleami, ii ceavzán	Heitán gaskan alma čadaheami
Oahpposuorgi, sohka bealli ja geográfalaš guovlu						
Dábálašfágalaš oahpposuorggit						
Dievddut SED-guovllus	90	57	13	0	0	20
Nissonat SED-guovllus	108	58	19	6	10	7
Fidnofágalaš oahpposuorggit						
Dievddut SED-guovllus	157	11	16	12	6	55
Nissonat SED-guovllus	151	26	21	13	10	29

5.8.2 Oahppodássi

Nissoniid gaskkas bargoagis (24 gitta 65 jagi) geat ássat SED-guovllus biedggus ássanguovllus, lea oassi geain lea universitehta- ja allaskuvlaoahppu relatiivalaš allat. Oktiibuot lea dat guokte proseantapoeaŋŋa badjelis riikkagaskameari. Čoahkkebáikkiin lea nissoniid vástideaddji oassi veaháš vuolábealde riikkagaskameari.

Dievdduin SED-guovllus lea čielgasit oahppodássi vuolles go muđui riikka álbmogis. Oassi geat leat čadahan universitehta- ja allaskuvlla ja ássat čoahkkebáikkiin lea olles 10 proseantapoeaŋŋa vuolles go olles álbmoga gaskameari. Biedggus ássanguovlluin lea erohus unnit, sullii 2 proseantapoeaŋŋa.

Tabealla 5.14 Alimus čadahuvvon oahppu dievdduide ja nissoniidda agis 24-65 jagi geat orrot SED-guovllus 2008:s. Proseanta.

Oahppodássi ja geografii	Ássan 1/1-2008 oahppodásiin 1/10-2007			
	Dievddut		Nissonat	
	Čoahkkebáiki	Biedggus ássan	Čoahkkebáiki	Biedggus ássan
Vuodđoskuvladássi				
SED-guovlu	28	38	23	32
Joatkkaskuvladássi				
SED-guovlu	49	48	40	37
Universitehta- ja allaskuvladássi				
SED-guovlu	23	14	37	29

SGD čoahkkebáikedefinišuvdna

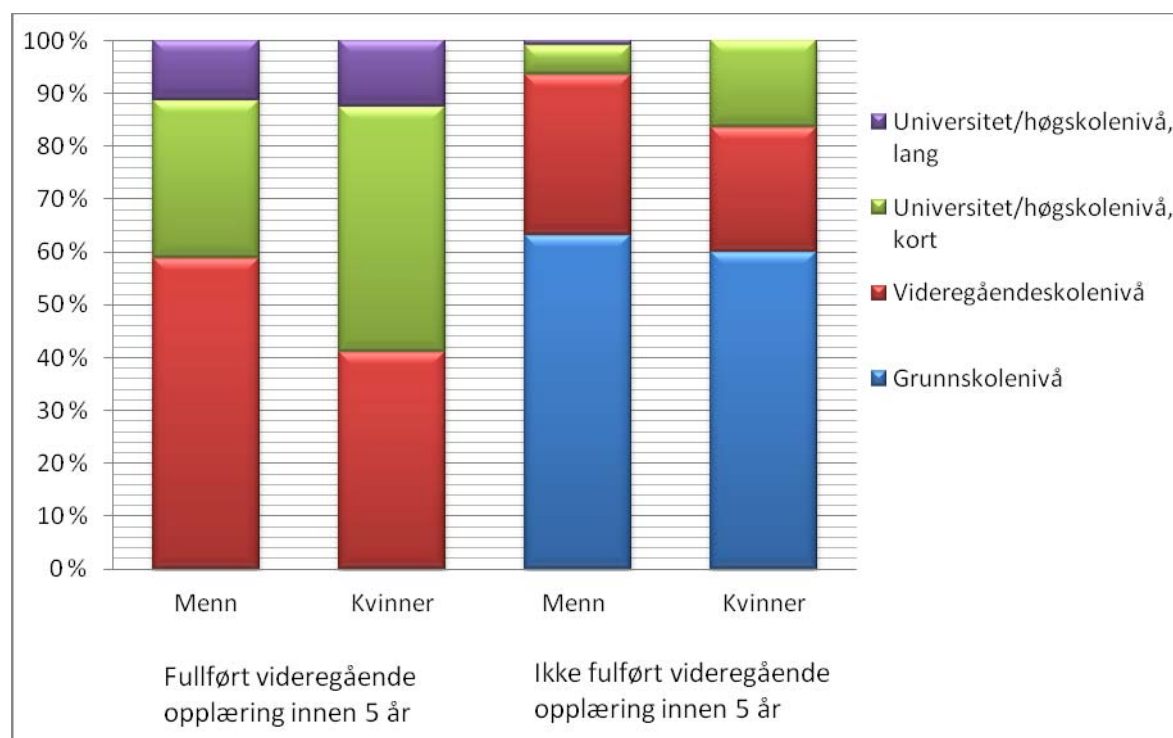
Viesut ovttasajis galget registrerejuvvot čoahkkebáikin jus doppe orrot unnimusat 200 olbmo, ja viesuid gaska ii galgga dábálaččat eanet go 50 mehtera. Lobálaš lea árvvu mielde dohkkehit spiehkastagaid

badjel 50 mehtera viesuid gaskkas guovlluin gos ii galgga dahje ii leat lohpi hukset. Dat sáhttet ovdamearka dihte leat álbmotšilljut, valáštallanhuksehusat, industriijaguovllut dahje lunddolaš hehttehusat nugo, jogat dahje gilvvaatnamat. Viessočoakkáldagat mat lunddolaččat gullet čoahkkebáikái, lohkkajit oassin go leat eanemusat 400 mehtera eret čoahkkebáikeguovddážiis. Dat gullet oassin čoahkkebáikái dego satellihttan dan čoahkkebáikeguovddáži.

6.8.3 Dáláš oahppodássi SED-guovllu ohppiin geat álge vuodđokursii 1994 rájes 1996 rádjái

SED-guovllus ledje 54 % ohppiin geat álge joatkkaskuvla ohppui áigodagas 1994–1996, geat čadahedje ovdal go vihtta jagi golle. Dievdduin ledje 45,5 % geat čadahedje joatkkaskuvla oahpu viđa jagi siste, ja nissoniin 62,5 %.

Figur 5.7 Oahppodássi SED-gvuollus 2009:s dievdduide ja nissoniidda geat álge joatkkaskuvla ohppui jagiid 1994 gitta 1996, dat geat čadahedje joatkkaskuvla oahpu viđa jagi siskkobealde, ja dat geat eai dahkan dan. Proseanta

Govus čájeha ahte čadahit go joatkkaskuvla oahpu viđa jahkái vai eai, lea hui váikkuheaddji makkár oahppodássi lea maŋŋil. Badjel 60 % dain geat eai čadat oahpu viđa jagi siskkobealde, ii leat makkárge fágaoahppu go leat 30 jagi. Measta 50 % dain geat čadahit joatkkaskuvlla viđa jagis, váldet oahpu universitehta- ja allaskuvladásis, muhto dušše 10 % dain geat eai čadat joatkkaskuvlla viđa jagis, dahket dan seamma. Dain geat leat čadahan joatkkaskuvlla 5 jagis lea su. 12 % sihke dievdduin ja nissoniin váldán 5 jagi dahje eanet universitehta/allaskuvla-

oahpu. Muhto oanehit universitehta/allaskuvlaoahpu dáfus de leat su. 16 % eanet nissonat go dievddut váldán dakkár oahpu. Dain geat eai čađahan joatkkaskuvlaoahpu 5 jagis lea su. 8 % eanet nissonat go dievddut váldán oanehit universitehta/allaskuvlaoahpu.

Referánssat

Sámi logut mitalit 1/Samiske tall forteller 1 (2008) Sámi allaskuvla, Sámi University College

Sámi logut mitalit 1/Samiske tall forteller 2 (2009) Sámi allaskuvla, Sámi University College

Sámi logut mitalit 1/Samiske tall forteller 3 (2010) Sámi allaskuvla, Sámi University College

Statistihkalaš guovddášdoaimmahat/Statistisk sentralbyrå. (2008). *Samisk statistikk / Sámi statistihkka 2008*.

Statistihkalaš guovddášdoaimmahat/Statistisk sentralbyrå. (2010). *Samisk statistikk / Sámi statistihkka 2010*.

Statistihkalaš guovddášdoaimmahat/Statistisk sentralbyrå: <http://www.ssb.no/>

6 Sámedikki juolludeamit kulturulbmiliidda áigodagas 2006-2010

Yngve Johansen, prošeaktajodiheaddji, Sámi allaskuvla

Čoahkkáigeassu

2006 rájes 2010 rádjai lea Sámedikki bušeahtta kulturulbmiliidda lassánan 10.2 miljovna rájes 16.1 miljovna rádjai. Dan áigodagas lea ohcamušaid lohku golmmageardánit lassánan ja juolludeamit leat lassánan lahkkegearddi. Ohcamušaid lohku lea áigodagas rievddadan gaskal 220 – 290. Oktiibuot leat leamaš eanemus juolludeamit ”eará doaimmaide”, dat lea poasta mii čohkke sámi kulturviesuid, festiváldaid, sámi girkoáššiid, sámi valášallama ja eará unnit prošeavttaid. Dan áigodagas juolluduvvui 25 % girjjálašvuhtii. Ohcamušat institušuvnnain dahket 86 % ollislaš ohcamušlogus. Finnmárku lea áigodagas ožžon 2/3 oasi kulturulbmiliid juolludemiin. Go geahččá áigodaga ollislaččat, de orru fylkkaid mielde dássetvuolta ohcamušsupmis ja juolluduvvon doarjagiin.

6.1 Álggahus

Mandáhtas mii addui ”Sámi statistihka fágalaš analysajovkui” áigodagas 2008 rájes 2011 rádjai, lea okta suorgi ”Kulturbargu ja dábálaškultuvra, dan vuolis maiddáid dáiddaalmmuheamit, media” Dan vuodul lea joavku válljen geahččat Sámedikki juolludemiid kulturulbmiliidda jagi 2006 rájes 2010 rádjai. Dat speadjalastá muhtun osiid sámi kultureallimis Norggas, mat gusket juolludemiide, aktivitehtii ja geográfalaš juohkimii.

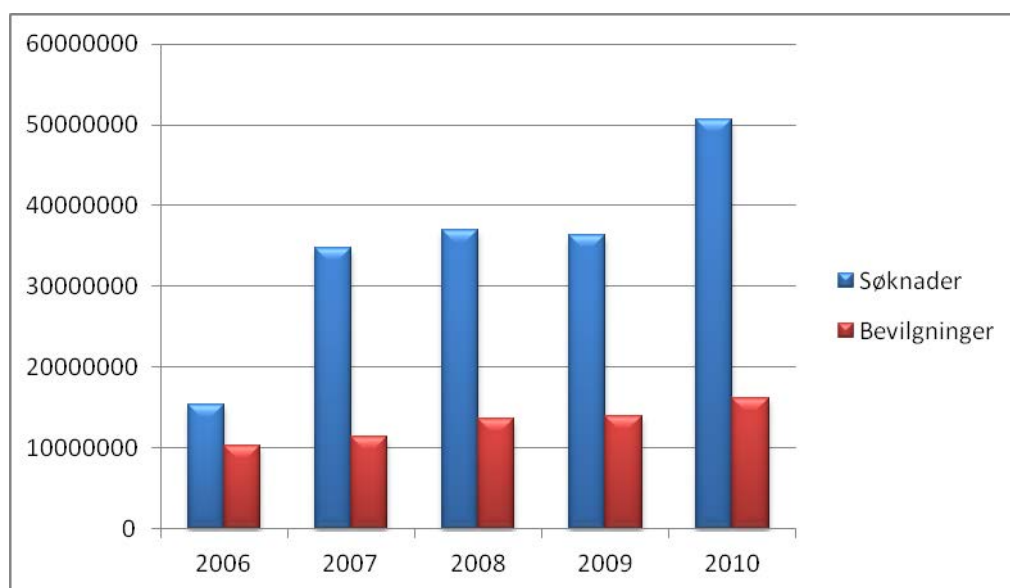
Sámedikki kulturjuolludemiide lea vuodđun váldomihttu mii lea ”ealli ja mánggabealat sámi dáidda- ja kultureallin”, das leat fas iešguđetlágan oassemihtut ja strategiija movt joksat váldo- ja oassemihtuid.

Logut máid geavahit dán artihkkalis leat vižžon Norut Alta-Áltá Sámedikki kulturdoarjjaortnega árvvoštallamis áigodaga 2006-2008, Sámedikki jahkedieđáhusas 2009 ja 2010 ja Sámedikki kulturossodagas.

6.2 Ohcamušat Sámediggái

Sámediggi lea juo dan rájes go ásahuvvui 1989:s dorjon sámi kultuvrralaš bargguid ruđalaččat. Áigodagas 2006-2011 lea leamaš gaskamearálaš juolludeapmi kulturulbmiliidda juohke jagi badjelaš 13 miljovna. Seamma áigodagas lea gaskamearálaš supmi ohcamušain measta 35 miljovna. Nugo bohtá ovdan tabeallas 6.1, de rievddada ohcamušaid jahkásaš supmi oalle ollu, muhto áigodaga 2006-2010 siskkobealde, lea Sámediggi juolludan sullii 37 % ollislaš ohcamušsupmis. Dan áigodagas lea dat sisttisdoallan juolludemiid girjjálašvuhtii, musihkkii, govvaáidagii, mánáid bajásšaddaneavttuide, govvaráidduide ja eará doaimmaide, dan vuolis ea.ea. sámi kulturviesut, sámi musihkkafestiválat ja sámi valáštdallan.

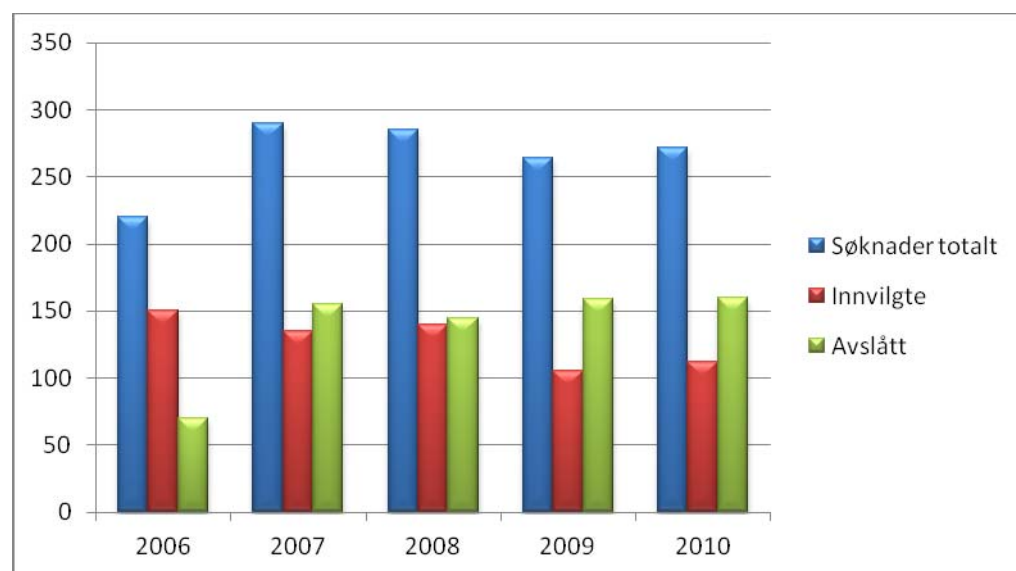
Govus 6.1 Ohcamušaid ollislaš rámmat ja juolludeamit 2006-2010

Sámedikki juolludeamit kulturulbmiliidda ledje 2006:s veaháš badjelaš 10.2 miljovna ja 2010:s ledje lassánan badjelaš 16 miljovdnii. Ohcamušaid supmi lei 2006:s measta 15.3 miljovna ja 2010:s badjel 50 miljovna ruvno. 2006:s juolludii Sámediggi 67 % ollislaš ohcamušsupmis ja 2010:s juolluduvvui sullii 32 % ohcamušsupmis. 2006 rájes 2010 rádjái lea ohcamušaid supmi lassánan golmma gerddiin ja juolludeamit leat lassánan láhkke gerddiin.

6.3 Ohcamušaid lohku Sámedikki kulturulbmiliidda 2006 – 2010

Govus 6.2 Kulturulbmiliid ohcamušaid lohku, ollislaččat, juolluduvvon ja hilgojuvvon áigodagas 2006-2010

Jahkásaš lohku ohcamušain kulturulbmiliidda lea leamaš 2006 rájes 2010 rádjai gaskal 220 ja 290, ja juolluduvvon ohcamušain gaskal 105 ja 150. Dieid jagiid lea ohcamušaid gaskamearálaš lohku 262 ja lohku juolludemiin bures 128. 2006 rájes 2010 rádjai, juolludedje measta 49 % buot ohcamušain. Áigodagas 2006-2010 leat dušše jagi 2006:s leamaš eanet juolluduvvon go hilgojuvvon ohcamušat.

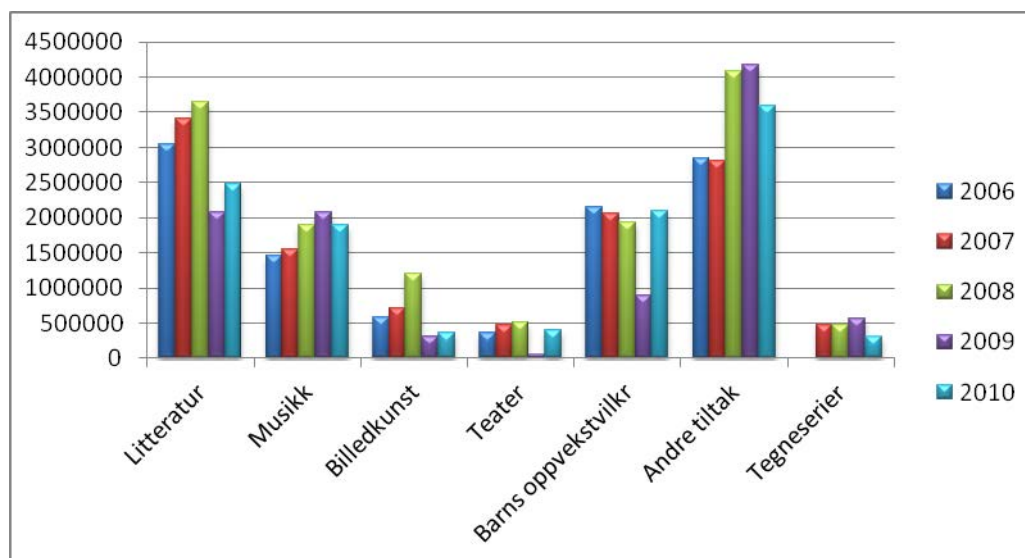
Go buohtastahtta govvošiid 6.1 ja 6.2, de orru ohcamušaid lohku oalle dásset, muhto ohcamušlohku lea lassánan muhtun ráje ja erenoamážit 2010:s. Dain loguin

leat maiddái muhtun earakilohcamušat main lea stuora ohcamušsupmi, mat eai leat ožžon juolludemiid mañemus jagiid.

6.4 Juolludeamit iešguđetge prošeaktasurggiide áigodagas 2006-2010

Sámediggi definere "iešguđetge doaibmasurggiid" ja mán̄ga juolludeami sáhttet guoskat mán̄ga doaibmasuorgái. Nu ahte muhtun ráje doarjagiid rievddadeamis sáhtta leat oktavuoha dasa makkár suorgái ohcamuš rievtti mielde gullá. Muhto maiddái strategiijat maid Sámediggi lea bidjat joksat iešguđetge oasseulbmiliid leat mielde stivrema juolludemiid.

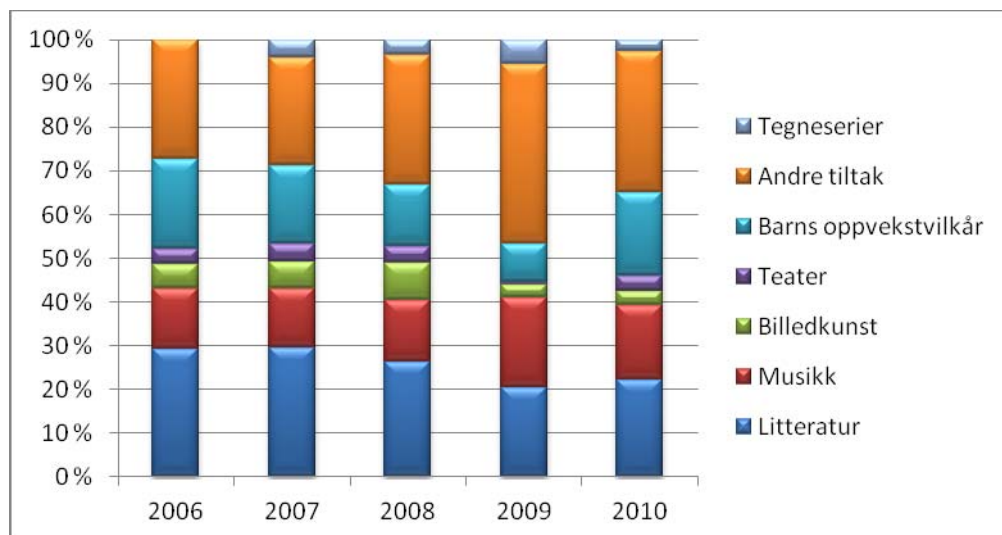
Govus 6.3 Supmit juolluduvvon prošeavttaide iešguđetge doaibmasurggiin áigodagas 2006-2010

Juolludeamit iešguđetge doaibmasurggiide čájehit ahte girjjálašvuohta lea suorgi mii lea ožžon eanemus juolludeami 2006:s ja 2007:s. Muhto áigodagas 2008 rájes 2010 rádjái oaidnit ahte čohkkehus "Eará doaimmat" lea ožžon eanemus juolludemiid. Čohkken doahpagis "Eará doaimmat" leat sámi kulturviesut, festiválat, sámi girkoáššit, sámi valáštallan ja unnit prošeavttat. Go "eará

doaimmat” sisttisoallá nu ollu doarjagiid iešguđetgelágan kulturulbmiliidda, de livčče boahhteáiggis sávahahtti juohkit dan poasta.

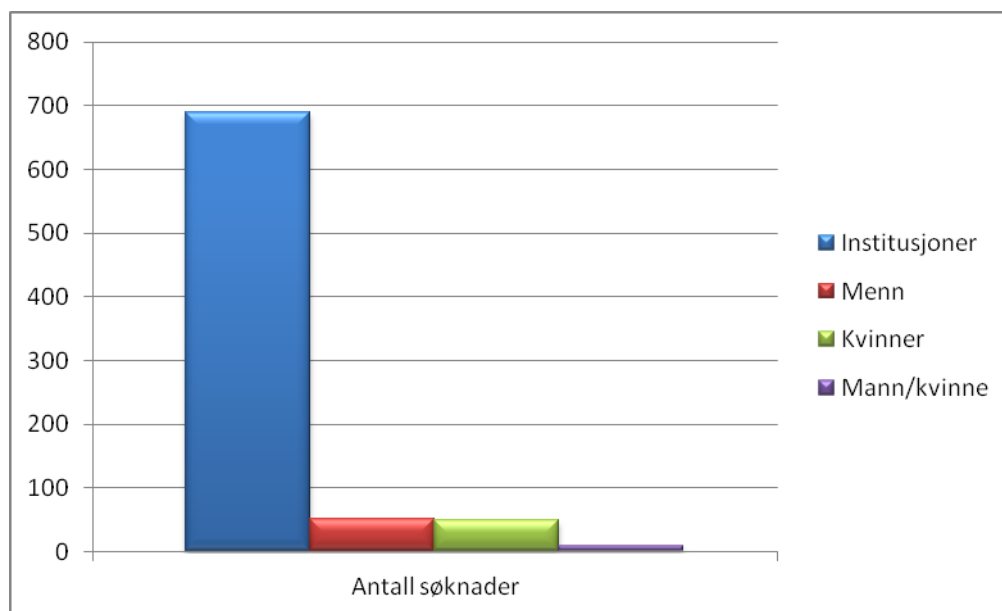
Govus 6.4 Juolludeamit proseanttaid mielde prošearvtaide iešguđetge doaibmasurggiin áigodagas 2006-2010

Govvosis 6.4 boahotá ovdan ahte proseanttaid mielde lea ”eará doaimmaide” juolluduvvon eanemus ruhta áigodagas 2006-2010. Rievddademiide lea oktavuoha Sámedikki kulturulbmiliid juolludemiid strategiijain ja dain politihkalaš jodihemiin mat dahkkojit Sámedikkis. Muhto jus galgá joksat strategiijaid, de lea Sámediggi maiddá gitta ohcamušain dain surggiin.

6.5 Kulturulbmiliid ohccit

Govus 6.5 Ohcciid sohkahealli/institušuvdnačatnašupmi áigodagas 2006-2008

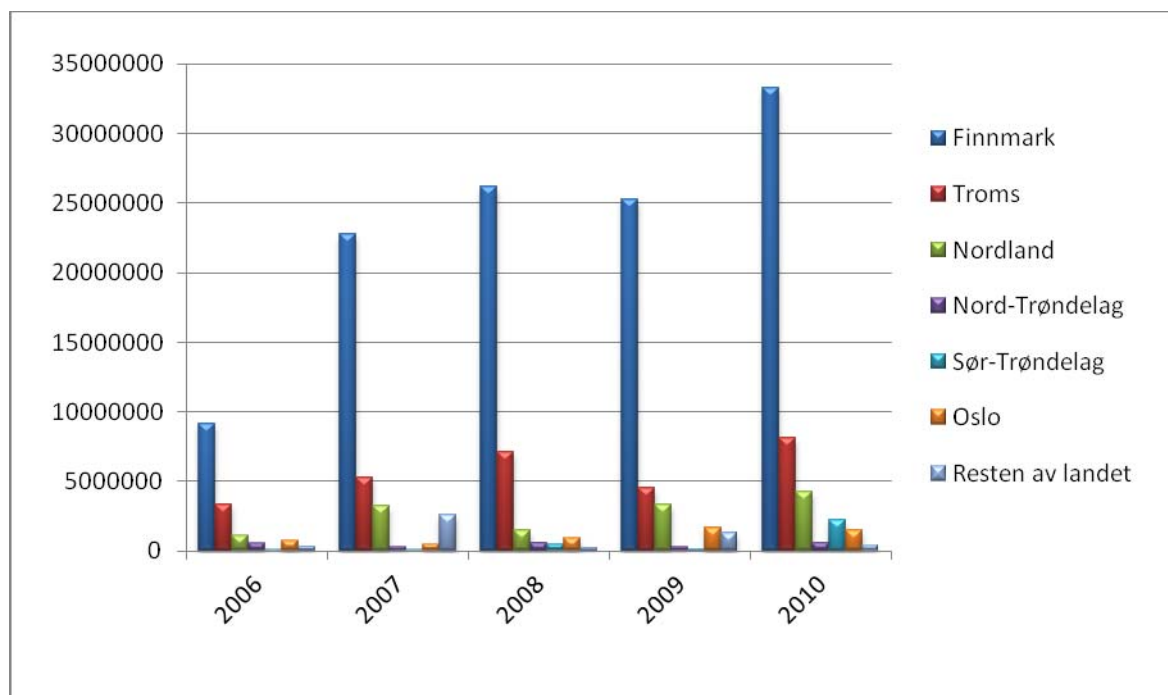

Govus 6.5 čájeha ahte eanaš ohccit kulturulbmiliidda leat iešguđetlágan institušuvnnat, dat leat 86 % ollislaš ohcciidmearis 2006 rájes 2008 rádjai. Institušuvnnat leat suohkanat, sámi guovddážat, valáštdallan organisašuvnnat ja sullásaččat.

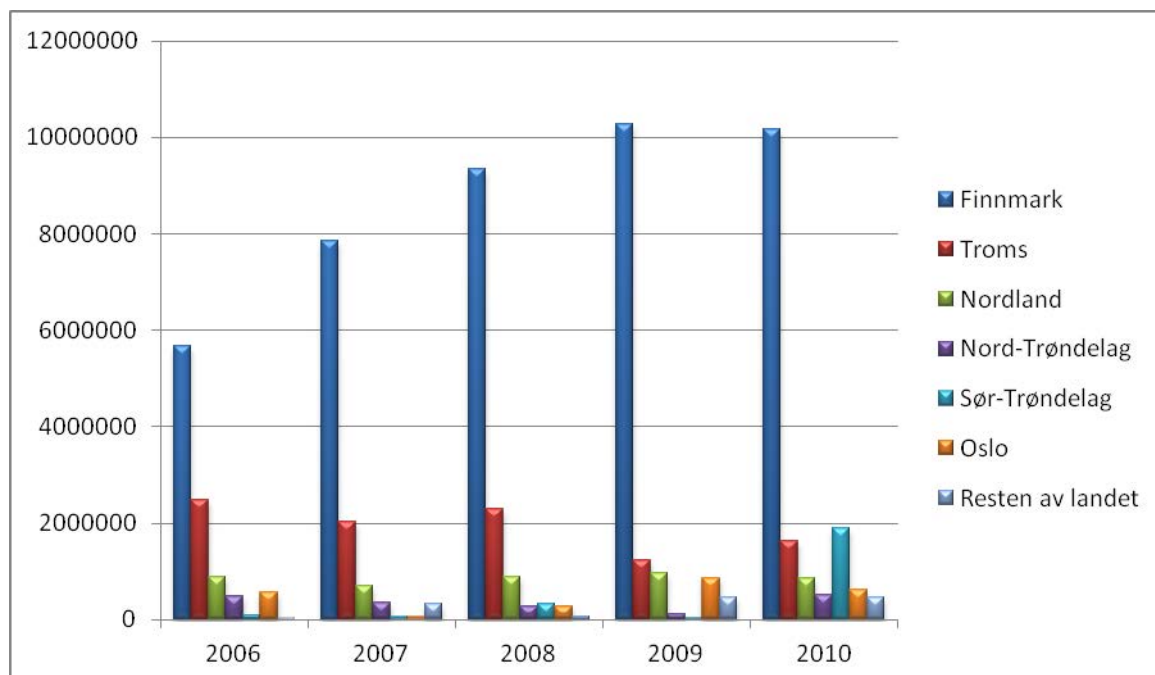
Sámedikki kulturulbmiliidda ohcet sullii ovtta máde dievddut ja nissonat. 14 % ohcamušain bohtet olbmui geain ii leat čatnašupmi áhahussii. Dan dáfus livčče miellagiddevaš iskat siva manne ohcamušaid lohku earkilolbmui lea oalle unnán. Sáhtta go leat juoga ohcanvugiin, váilot go buorit prošeavttat vai lea go oktavuoha Sámedikki juolludemiiguin?

6.6 Sámedikki doarjagat

Govus 6.6 Ohcamušsupmi Sámedikki kulturdoarjjaortnegis fylkkaid mielde

Áigodagas 2006-2010 lea ohcamušaid supmi measta 2/3 oasi eanet go dat mii juolluduvvui Sámedikki kulturulbmiliin. Ohcamušsupmi Finnmarkkus dahká sullii 2/3 olles ohcamušsupmis ja Romsa dahká 16 % ja Nordlándá 9 %. Dan ektui orru ovttemearálašvuohta gaskal ohccojuvvon ruðaid ja juolluduvvon ruðaid fylkkaid mielde áigodagas 2006-2010.

Govus 6.7**Sámedikki kulturdoarjjaortnega juolludeamit fylkkaid mielde
2006 – 2010**

2/3 oassi Sámedikki juolludemiin kulturulbmiliidda manne Finnmáarkui, áigodagas 2006-2010. Romsa lea seamma áigodagas ožžon measta 15 %, ja Nordlánda 6.6 %. Lulli-Trøndelaga ja Oslo leat ožžon 3.7 % ja Davvi-Trøndelaga 2.7 %. Eará fylkkat mat leat ožžon juolludemiid Sámedikkis kulturulbmiliidda dan áigodagas leat Akershus, Buskerud, Hedmark, Møre ja Romsdal, Oppland, Telemark, Vest-Agder ja Vestfold. Muhto diet fylkkat eai leat ožžon jahkásaš juolludemiid. 2006 rájes 2010 rádjai dahket doarjagat daidda fylkkaide badjelaš 2 %. Juolludeamit Finnmáarkui leat measta duppalaston 2006 rájes 2009 rádjai, 5.7 miljovvna rájes 10.3 miljovvna rádjai. Juolludeamit Romsii leat veaháš njiedjan, erenoamážit go geahččá dan ektui man mađe Sámedikki bušeahtta lea lassanan 2010 rádjai. Buohtastahte maiddái govvosiin 6.1. 2010 juolludemiin lea Finnmárku ožžon 5 % unnit ollislaš doarjagiin 2009 ektui, das maiddái vuodđu bušeahtalaš lassáneamis 2010:s. Lulli-Trøndelagii lei 2010:s fylkkaid mielde nubbin stuorimus juolludeapmi, measta 1.9 miljovvna.

Referánssat:

Norut Alta (2009) Sámedikki kulturdoarjjaortnega árvvoštallan áigodagas 2006-2008

Sámedikki 2006 jahkediedáhus/Sametingets årsmelding 2006

Sámedikki 2007 jahkediedáhus/Sametingets årsmelding 2007

Sámedikki 2008 jahkediedáhus/Sametingets årsmelding 2008

Sámedikki 2009 jahkediedáhus/Sametingets årsmelding 2009

Sámedikki 2010 jahkediedáhus/Sametingets årsmelding 2010

Sámedikki kulturossodat